

HAREZMLİ EMİRLER VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDEKİ

FAALİYETLERİ

Özlem YAŞAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Uşak

2019

**HAREZMLİ EMİRLER VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDEKİ
FAALİYETLERİ**

Özlem YAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

2019

ÖZET

HAREZMLİ EMİRLER VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

Özlem YAŞAR

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2019

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Türklerin kurmuş olduğu büyük devletlerden biri olan Harezmsahlar'da "Emir" kumandan ve subay karşılığında bir rütbe idi. Emirnin sahip olduğu asker sayısı kadar rütbe ve derecesi vardı. Her bir muharip veya gayri muharip sınıfın başında mutlaka bir emir bulundurulurdu. Zorlu bir süreç sonunda ulaşılabilen "Emirlik" makamı saygın bir konuma sahipti. Ancak zaman zaman bu makamın kaideleri terk edilerek akrabalarından da atamalar yapılmıştır.

Celaledin Harezmsah, doğudaki yıkıcı güç Moğollar'a karşı Türkiye Selçuklu Devleti ile bir ittifak kurmayı amaçlamış olsa da nihayetinde ilişkilerin gerilmesiyle Yassı-çimen Savaşı meydana gelmiştir. Ancak bu savaşı kaybeden Celaledin Harezmsah'ın ülkesine dönerken bir aşiret reisi tarafından öldürülmesiyle Celaledin ile Anadolu'ya gelen Harezmliler başsız kalmıştır. Harezmliler emirlerin buldukları bölgelerde yağmacılık faaliyetlerinde bulunmalarından dolayı Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, Harezmliler emirlerin gönüllerini alarak Türkiye Selçuklu Devletine taabi olmalarını sağladı.

Sultan'ın verdiği iktalara yerleşen Harezmliler kısa sürede kendilerini toplayarak Alaeddin Keykubad'ın ölümüne kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ne yararlı faaliyetlerde bulundular. Sultandan sonra ona verdikleri söz doğrultusunda İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasını isteselerde Gıyaseddin Keyhüsrev'in başa geçmesiyle akibetlerinden endişe ederek firar etmişlerdir. Ancak Harezmlilerin Anadolu'daki etkileri devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Harezm, Emirler

ABSTRACT**EMIRS FROM HAREZM AND THE ACTIVITIES OF EMIR IN TURKEY SELJUK STATE**

Özlem YAŞAR

Department of History

Institute of Social Sciences Uşak University, September 2019

Advisor: Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

In Harezmshahs, which is one of the greatest states that Turks have ever founded, the term "Emir" was a rank equivalent to commander and military officer. "Emir" possessed as many ranks as the number of soldiers he had. There was always an "Emir" in charge of each warrior or non-warrior class. Achieved at the end of an arduous process, the Emirate position had a reputable status. However, there were occasional exceptions and nepotism was seen in some cases.

Celaledin Harezmshah aimed to make an alliance with Turkey Seljuk Empire against the Mongols, the destructive force in the East, but with the tension between the states strained, Yassı-Çimen war broke out. Having lost the war, Celaledin Harezmshah was murdered by a clan chief and thus the "Emirs" who came to Anatolia with Celaledin remained without a leader. As the Emirs from Harezm were involved in looting and plunder, Alaeddin Keykubad persuaded them to be subjects of Turkey Seljuk Empire.

The Emirs who settled land that Sultan gave recovered quickly and engaged in beneficial service to the Empire until the death of Alaeddin Keykubad. Although they wanted İzzeddin Keykavus to ascend to the throne, in line with the promise they made, they fled fearing the aftermath of Gıyaseddin Keyhüsrev taking the control. However, the effects of Harezm on Anatolia carried on.

Keywords: Turkey Seljuk State, Harezm, Emir

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı 124006013 No'lu öğrencisi Özlem YAŞAR'ın " Harezmi Emirler ve Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Faaliyetleri " adlı tezi 02 /09 / 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN	
Üye	: Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Gaye YAVUZCAN	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ortaçağ devlet yönetimi anlayışında bir kişi iktidarı elinde bulundursada her daim yardımcılara ihtiyaç duyulmuştur. Bizde bu çalışmamızda dönemin yardımcı mevkilerinden olan emirlik makamının ne derece etkili olduğunu, emirlerin hangi görevleri icra ettiklerini konu edinmemizin yanı sıra dönemin iki büyük Türk devleti olan Harezmsahlr ve Türkiye Selçuklu Devleti’de üstlenmiş oldukları roller inceledik.

Devletlerin önemli mevkilerinde bulunan emirler askeri ve siyasi bakımdan büyük sorumluluklar almışlardır. Bazen bu yükümlülükleri layığıyla yerine getirip devletin güçlenip ilerlemesine katkı sağlarken zaman zaman da buldukları bölgelerin kontrolünü ele geçirip devlet için sorun teşkil etmişlerdir. Bizim incelememizde bu çerçevede olup emirlik makamının daha iyi kavranmasına ve anlaşılmasına yöneliktir.

Çalışmamızda kullandığımız kaynakların asıllarının Arapça ve Farsça olması sebebiyle yer veya şahıs isimlerinde bazı farklı okumalar mevcuttur. Biz de bir isim karmaşasına neden olmamak için çalışmamızda bu kullanımlardan bir tanesini kullanmaya özen gösterdik. Yazımlarda ise genellikle ülkemizdeki imla birliğini sağlamak amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’ni örnek almaya gayret ettik.

Öncelikle çalışmalarımızda bize zaman ayıran bilgisi ve tecrübesi ile çalışmamızın bu seviyeye gelmesini sağlayan Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN’a teşekkürü bir vazife bilirim. Ayrıyeten çalışmamızın başlangıç aşamasında yardımlarını bizden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Gaye YAVUZCAN’a teşekkür ederim. Yine bu çalışmada bizim için mükemmel bir çalışma ortamı sağlayan Ege Üniversitesi Kütüphanesi ve çalışanlarına, Fikret Türkmen Kütüphanesi ve çalışanlarına, İzmir Milli Kütüphanesi ve çalışanlarına bilime olan eşsiz katkılarından ötürü teşekkür ederim. Ayrıca bu aşamada maddi manevi desteğini esirgemeyen aileme de sosuz teşekkürler ederim.

Özlem YAŞAR

Uşak/2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Özlem YAŞAR

Doğum Yeri ve Tarihi : AKYAKA/ 28.11.1988.

Lisans Öğretimi : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ F.E.F/ Tarih
: Anadolu Üniversitesi / Açıköğretim Fakültesi/ Sosyoloji

Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi/ S.B.E/ Tarih Anabilimdalı

Bildiği Yabancı Diller : Farsça, İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : Harezmi Emirler ve Türkiye Selcuklu Devleti'ndeki Faaliyetleri, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak: 2019.

İletişim

e-posta adresi : oslemmyasarr@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAREZMŞAH DEVLETİ'NDE EMİRLER.....	4
1.1. EMİR TABİRİ.....	4
1.2. ALAEDDİN MUHAMMED DÖNEMİ VE EMİRLER.....	8
1.2.1. Emir Kezlik.....	23
1.2.2. Emir Emin ü'd-din Ebu Bekr.....	26
1.3. CELALEDDİN HAREZMŞAH DÖNEMİ VE EMİRLER.....	28
1.3.1. Emir Bedrüddin İnanç Han.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

1. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN CELALEDDİN HAREZMŞAH İLE MÜCADELESİNE KADAR TÜRKİYE SELÇULU DEVLETİ.....	38
2. HAREZMŞAHLAR DEVLETİ İLE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLİŞKİLERİ VE YASSI-ÇİMEN SAVAŞI.....	43

2.1. CELALEDDİN HAREZMŞAH VE ALAEDDİN KEYKUBAD'IN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ.....	43
2.1.1. Celaleddin Harezmsah'ın Alaeddin Keykubad'a Birinci Mektubu.....	43
2.1.2. Harezmsah'ın Birinci Mektubunun Ehemmiyeti.....	45
2.1.3. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Haremşah'a Birinci Cevabı.....	47
2.1.4. Alaeddin Keykubad'ın Cevabının Ehemmiyeti.....	47
2.1.5. Celaleddin Haremşah'ın Alaeddin Keykubad'a İkinci Mektubu....	49
2.1.6. Harezmsah'ın İkinci Mektubunun Ehemmiyeti.....	50
2.2. CELALEDDİN HAREZMŞAH VE ALAEDDİN KEYKUBAD'IN İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİ.....	52
2.3. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN CELALEDDİN HAREZMŞAH'TAN UZAKLAŞIP EYYUBİLER İLE ANLAŞMASI.....	56
2.4. YASSI-ÇİMEN MEYDAN MUHAREBESİ.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. HAREZMLİ EMİRLERİN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDEKİ FAALİYETLERİ.....	68
1.1. ALAEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA HAREZMLİ EMİRLER.....	68
1.1.1 Ahlat ve Çevresinin Türkiye Selçuklu Hakimiyetine Alınması.....	68
1.1.2. Harezmsahlar'ın Yıkılmasıyla Başsız Kalan Emirlerin Hizmete Alınması.....	71
1.1.3. Harezmliler'in Moğol Baskısına Ugramaları ve Orta Anadoluya Nakledilmeleri.....	74
1.1.4. Alaeddin Keykubad Zamanında Türkiye Selçuklu Hizmetinde Harezmlî Emirler.....	76

1.2. II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV ZAMANINDA HAREZMLİ EMİRLER	
1.2.1. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Çıkışı.....	84
1.2.2. Harezmliler'in Selçuklu Hizmetinden Çıkıp Ülkeden Kaçmaları.....	90
1.2.3. Harezmliler'in Yeniden Davet Edilmeleri.....	94
1.3. ANADOLUDA KALAN HAREZMLİLER'İN İZLERİ.....	99
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	113

KISALTMALAR

AÜİFD Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

a.g.e. Adı Geçen Eser

a.g.m. Adı Geçen Makale

a.g.t. Adı Geçen Tez

Bkz. Bakınız

C. Cilt

DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. Hicri

Haz. Hazırlayan

hş. Hicri şemsi

İA İslam Ansiklopedisi

MEB. Milli Eğitim Basımevi

s. Sayfa

S. Sayı

SAD Selçuklu Araştırmaları Dergisi

TDV Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

TTK Türk Tarih Kurumu Yayınları

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldızdan birini temsil eden Harezmsahlr Devleti kuzeyde Aral Gölü'nden, güneyde Umman Denizi'ne doğuda Hindistan'dan, batıda Anadolu'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyada hüküm sürmüş Türk-İslam devletlerinden birisidir.

Harezmsahlr Devleti adını Harez m bölgesinden almıştır. Harez m'e, Aral Gölüne doğru ilerleyen Amu-Derya (Ceyhun) Nehri hayat vermektedir. Birçok halka ev sahipliği yapan Harez m, sulanabilen arazisinin az olmasına rağmen Hububat, bağcılık ve pamuk ekiminde oldukça verimlidir.¹ Harez m, verimli toprakları ve coğrafi konumundan dolayı önemli bir ticaret merkezidir. Harez mliler, bu özellikleri vesilesiyle başka halklarla temas halinde olmuşlardır. Kuzeydeki Slav halklarına ait ürünlerin ortadoğuya taşınmasında da Harez m bölgesi köprü görevi üstlenmiştir. Harez mlilerin temasta buldukları halklardan biri de Moğollardır. Moğollar'ın Harezmsahlr Devleti ile XII. yüzyılda başlayan ticari ilişkileri daha sonradan şiddetli çatışmalara dönüşmüştür.²

Tuğrul Bey döneminde Büyük Selçuklu hâkimiyetine girmiş olan Harez m, Büyük Selçukluların gönderdiği valiler tarafından idare ediliyordu. Tuğrul Bey'in ölmesi üzerine bölgede asayiş bozulmuş itaatsizlik baş göstermişti. Bunun yanı sıra Türkmenler de ecnebilerle birlikte ticareti sekteye uğratıyorlardı. Harez m'de yaşananların bilgisini alan Sultan Alp Arslan 1066'da Harez m'e sefer düzenleyerek kargaşa çıkaranları bertaraf edip bölgeyi kontrol altına almıştır.³ Sultan Alp Arslan'ın Gürgeç şehrinin idaresini oğlu Arslan Argun'a vermesine rağmen Harez m daha sonraları mahalli reisler içinden seçilen valiler tarafından idare edilmiştir.⁴ Sultan Alp Arslan'ın vefatından sonra yerine geçen Melikşah döneminde Harezmsahlr Devleti'nin atası olan Anuştegin, bölgeyi idare etmeye başlamıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin vilayetlerinden biri olan Harez m bölgesi önceleri merkezden atanan valilerle yönetilen bir vilayet iken bu valilerin aynı aileye mensup olmaları ve böge halkı tarafından benisenmeleri onların bir süre sonra otonom

¹ İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlr Devleti Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 1956, s. 31.

² Zeki Velidi Togan, "Harizm", **İA**, C: V, MEB, İstanbul, 1987, s. 249-450.

³ Sıbt İnu'l-Cevzi, **Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular**, Çev: Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 148-150.

⁴ Aydın Taneri, **Harezmsahlr**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 6-7.

kazanmalarına ve daha sonra da Büyük Selçuklu Devleti ile bağlarını koparmalarına sebebiyet vermiştir.

Harezmşahlar Devleti bulunduğu coğrafyada kısa sürede topraklarını genişleterek bölgede önemli bir konuma yükselmiştir. En güçlü dönemi Sultan Alaeddin Muhammed dönemindedir.⁵ Harezmşahlar bu dönemde yeni tanıştıkları Moğollar'a karşı izledikleri yanlış politika sonucunda yıkılma aşamasına gelmiştir. Ancak Alaeddin Muhammedin oğlu Celaleddin Harezmşah, Moğollar'a karşı büyük bir dirayet gösterip devleti bu zor durumdan çıkarmayı başarmıştır.

Türk tarihinde önemli bir konuma sahip olan Harezmşahlar Devleti'nde edinmiş oldukları güç ve nüfuz ile emirler, devlet teşkilatlanmasında değerli olmakla birlikte zaman zaman devlet için bir sorun şekline bürünmüştür. Çalışmamızda Harezmli emirlerin Harezmşahlar Devleti'ndeki rolleri ile birlikte Yassı-çimen Savaşı'dan sonra Türkiye Selçuklu devletine tabi olmaları ve orada ifa ettikleri görevleri incelenmiştir.

Bu çalışmada daha önce yapılmış tarihi araştırmalarda yer almayan Harezmli emirler konusunun anlaşılması amaçlanmıştır. Emirlerin Harezmşahlar ile Türkiye Selçuklu devletlerinde hangi mevkilerde, ne kadar etkili oldukları, üstlendikleri sorumluluklarla birlikte Anadolu ve Harezm bölgelerindeki siyasi faaliyetleri mercek altına alınmıştır.

Üç ana bölümde topladığımız çalışmamızda ilk olarak Harezmşahlar Devleti'nde emirler konu başlığı altında emir tabirini anlatılmaya çalışılmıştır. Emirlerin savaşlarda ve askeri bürokraside hangi görevleri üstlendiklerine ve devlet yönetimindeki siyasi etkilerine yer verilmiştir.

İkinci ana başlığımızda Harezmşahlar Devleti ile Türkiye Selçuklu Devleti ilişkilerini ele alınmıştır. Bu iki büyük devletin hükümdarları arasındaki mektuplaşmalara, Moğollara karşı kurulmak istenen askeri ve siyasi ittifaka, temelleri atılan bu müttefikliğin sürdürülememesine ve iki büyük Türk devletinin Yassı-çimen'de savaşa tutuşmalarına yer verilmiştir.

⁵ Meryem Gürbüz, "Teki, Alaeddin" **DiA**, C: 40, TDV, İstanbul, 2011, s. 365.

Son ana başlığımızda ise; Harezmlî emirlerin Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki faaliyetlerine odaklanılıp Harezmlîlerin yıkılmasıyla başsız kalan emirlerin hizmete alınmaları aktarılmıştır. Bu süreçte Harezmlîlerin Moğol baskısına uğramaları ve Orta Anadolu'ya nakledilmelerine değinilmiştir. Orta Anadolu'ya getirilen Harezmlî emirlerin Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışıyla ikinci plana atılmaları aktarılmıştır. Neticede akıbetlerinden korkan Harezmlî emirlerin reislerinin de zindana atılmasıyla kendi güvenliklerinden endişe etmeleri ve bu hadiselerden dolayı Selçuklu hizmetinden çıkıp ülkeden kaçmaları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAREZMŞAH DEVLETİNDE EMİRLER

1.1. Emir Tabiri

Temeline inildiğinde İslami bir terim olan emir kelimesi hadislerde birçok yerde geçmesine rağmen Kur'an-ı Kerim'de sadece "ülü'l-emr" ifadesi bulunmaktadır.⁶ İlk döneme ait kaynaklarda amil kelimesi emir ile eş anlamlı olarak sıkça geçer. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine ensar ve muhacirlerin halife seçmek için Sakifetü Beni Saide'de yaptıkları toplantıyla ilgili rivayetlerde müslüman cemaatin başkanı için emir bir kısmına kumandanlık edenlere emir (emirü'l-ceyş, emirü'l-cünd) denildiği gibi başlangıçta fetihleri gerçekleştiren valilere de bu sıfat verilmiştir.⁷

Emeviler döneminde emirler tüm idari ve mali yetkilere sahip olup, mali politikalarından da sorumlu idiler. Hem maaş hem de idari avans (amale) alırlardı. Vilayetlerden ayrıldıklarında kendilerini temsil edecek bir halife tayin ederlerdi. Emevilerin bu idari gelenekleri Abbasiler tarafından da devam ettirilmiş olup zamanla kısmi değişiklikler yapılmıştır. Abbasiler, kabile aristokrasisinin yerini alan bir bürokrasi oluşturmuşlar ve merkeziyetçiliğe ağırlık vermişlerdir. Abbasiler döneminde emirler genellikle bürokrasiye mensup kişilerden seçilmekle beraber bazen de Abbasi ailesinden biri bu göreve getirilirdi. Emeviler zamanında emirlerin çoğunluğu Arap asıllı iken Abbasiler döneminde İranlılardan, daha sonrada Türklerden seçilmişlerdir.⁸

Diğer bir gelişme de halifeler tarafından tayin edilen, merkeze sadece belli bir vergi ödeyen ve vilâyet işlerinde tamamen serbest bırakılan emirlerin ortaya çıkmasıdır. Ağlebiler ve Tahiriler örneğinde olduğu gibi kendi adlarına hanedanlar kuran bu emirler, halife ile olan ilişkilerini sadece hutbede halifenin adını zikretmek ve onun adına para basmakla sınırladılar. Tolunoğulları, İhşidiler, Samaniler ve Hamdaniler gibi bazı hanedanlara mensup emirler ise hutbede kendi adlarını söyletmek

⁶ Kuran-ı Kerim, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Nisa 4/59, 83.

⁷ Abdülaziz ed-Duri, "Emir" **DİA**, C: 11, İstanbul, 1995, s. 121.

⁸ Abdülaziz ed-Duri, **a.g.m.**, s. 121-122.

ve dinarlara kendi isimlerini de eklemek suretiyle bağımsızlık unsurlarını halifelerle paylaştılar. Bu dönemde kendi kuvvetleriyle bazı yerleri ele geçiren ve burada hâkimiyet kuran, daha sonra meşruiyet kazanmak için halifenin onayını alan emirler de dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak Saffariler ve Gazneliler gösterilebilir. Bu emirler gerçekte bağımsızdılar. Bazı bölgeleri işgal ederek emir olan Büveyhiler daha da ileri gidip Bağdat'ı zapt ettiler ve halifenin bütün otoritesini ellerine aldılar; vezirleri tayin ettiler ve hilafetin el değiştirmesinde önemli müdahalelerde bulundular. Halkın halifeyi siyasî otoritenin kaynağı olarak kabul etmesi sebebiyle Büveyhiler Abbasi halifelerini devirmekten vazgeçmiş ve onlardan onay almak zorunda kalmıştır. Endülüs Emevi hükümdarları III. Abdurrahman'a kadar emir unvanını kullandılar. Endülüs Emevileri ve Fatımiler vilayet yöneticilerine vali adını vermişlerdi. Fakihler emirliği hususi ve umumi emirlik (imâret-i hâssa ve imâret-i âmme) olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Umumi emirlik de imaret-i istilâ ve imaret-i istikfâ olarak iki bölümde mütalaa edilmiştir. Emirlik kurumunun gelişmesini inceleyen meşhur İslâm hukukçusu Mâverdi de sınırlı yetkileri olan emirleri bütün yetkileri haiz olan emirlerden ayırdıktan sonra güç kullanılarak elde edilen emirlik (imâret-i istilâ) üzerinde durmakta, isyan, fitne ve bölünmeden kaçınmak için halifenin onayını alan emirin şeriatı uygulaması şartıyla meşru olduğunu kabul etmektedir.⁹

Diğer taraftan IV. (X.) ve V. (XI.) yüzyıllarda geleneksel bürokratik idare çökmüş ve onun yerini askerî idare almıştır. Bu da emirliğin statüsünü etkilemiş ve Selçuklular, Harezmsahlar, Eyyubiler ve Memlûkler döneminde bütün rütbelerdeki kumandanlara ve küçük Selçuklu prenslerine de emir adı verilmiştir. Bedreddin İbn Cemâa (ö. 733/1333) kendi zamanında, asker beslemek için iktâ'lar verilen ve esas görevi askerî olan kumandanlara emir dendiğini belirtmekle bu gelişmeyi ifade etmektedir. İslâm tarihinde emir kelimesiyle teşkil edilen emîr-i alem, emir-i cândâr, emir-i çaşnigîr, emir-i dâd, emir-i hâc, emir-i hares, emir-i meclis, emir-i silâh, emir-i şikâr, emirü'l-ümerâ gibi birçok tabir mevcuttur.¹⁰

İlk defa Hz. Ömer tarafından askeri bir terim olarak kullanılan emir kelimesi sonraları "bir yerin ya da kavmin başı" anlamında da kullanılmıştır.¹¹ Selçuklular'da

⁹ Abdülaziz ed-Duri, **a.g.m.**, s. 122.

¹⁰ Abdülaziz ed-Duri, **a.g.m.**, s. 122-123.

¹¹ Hasan Enveri, **Islahat-ı Divani: Dovre-i Gaznevi ve Selcuke**, Kitabhaneyi Tahuri, Tahran, 2535 (Şahensahi), s. 18. ; İbn-i Haldun, **Mukaddime**, C: I, Çev: Halil Kandır, Ankara, 2004, s. 175.

olduğu gibi Harezmsahlar'da da "Emir" kumandan ve subay karşılığında bir rütbe idi.¹² Emir'in sahip olduğu asker sayısı kadar rütbe ve derecesi vardı ve her bir muharip veya gayri muharip sınıfın başında mutlaka bir emir bulundurulurdu. Harezmsahlar'da, halefi olduğu Selçuklu ordusunda olduğu gibi rütbe ve derece sayısı pek fazla değildi.¹³ Emirler saray ve askeriye de olmak üzere görevlendirilmişlerdi. Bunlardan Sarayda görevli olan Emir-i Ahur, sultanın ahırından sorumlu kişi olarak önemli kumandanlar arasından seçilirdi ve gerektiğinde orduyu da yönetebiliyorlardı. Emir olarak atanıp askeri ordunun başında olan, Sultan Alaeddin Muhammed'in ahır ve haralarını yöneten 30 bin süvarinin kumandanı Emir-i Ahur'u (Mirahor) Emir İhtiyarü'd-din Güçlü'yü (keşlü)¹⁴, Moğollar'la girişilen savaşta şehit olan Mirahor Geçit'i¹⁵ örnek gösterebiliriz.¹⁶

Sarayda görevli olan emirlik mansıplarından Amir-i Alem ise, hükümdarın bayrağını taşımakla görevli kumandandır. Savaşlarda, sultanın yanında, ordunun merkezinde yer alan ve alemdarların başı olan Emir-i Alem, bayrak ve sancakları taşırdı. Bayrak ve sancakların sadece savaşlarda bulunması ile değil aynı zamanda imâl ve muhafazası da Emir-i Alem'in göreviydi.¹⁷ Emir-i şikâr'ın görevi ise; sultanın av organizasyonlarını düzenlemek idi.¹⁸

Askeriyede ise ordunun başkomutanlık görevini üslenen Harezmsah'ın adeta naibi olan en yüksek askeri makama sahip Emir-i Emiran sultanın haricinde ordunun sevk ve idaresinden sorumlu bir başkomutandı. Bu görev, Selçuklular'da Emir-i Sipehsalar¹⁹ ya da Beylerbeyi olarak adlandırılırdı.²⁰ Devletin bu en üst askeri mansıbına gelmek için kuşkusuz üstün yeteneklere ve kahramanlıklara sahip olmak gerekiyordu. Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla İl-Arslan döneminde bu

¹² Meryem Gürbüz, "Harizmsahlarda Devlet Teşkilatı, Ekonomik ve Kültürel Hayat", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Bilim Dalı), İstanbul, 2005), s.147. ; Mehmet Altay Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı II**, A.Ü.Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983, s. 256-258.

¹³ Köymen, **a.g.e.**, s. 256-258.

¹⁴ Muhammed Nesevi, **Celalüddin Harezmsah**, Devlet Matbaası, Çev: Necip Asım, İstanbul, 1934, s. 36.

¹⁵ Nesevi, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁶ Abbas Sabbâğ, "Mirâhur", **DİA**, C: 30, TDV, İstanbul, 1991, s. 141.

¹⁷ Abdülkerim Özeydin, "Mir-i Alem", **DİA**, 30, TDV, İstanbul, 1991, s.123. ; Gürbüz, **a.g.t.**, s. 107.

¹⁸ Gürbüz, **a.g.t.**, s. 108.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz: Erdoğan Merçil, "Sipehsalar", **DİA**, C: 37, TDV, İstanbul, 2009, s. 259-260.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal: Büyük Selçukiler, Anadolu Selçukileri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklülerdeki Devlet Teşkilatına Bir Bakış**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 55, 104. ; Fuad Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ötüken, İstanbul, 1986, s. 53.

makamda görev yapmış olan Şemsülmülk b. Hüseyin Ayaz Bey'i örnek olarak gösterebiliriz.²¹

Çalışmamızın asıl mevzusunu oluşturan, savaşlarda ordunun kumandanlık görevini üstlenen emirlerin adlarına ise her yerde rastlamak mümkündür. Bilhassa Harezmsahlar'ın emirlik sistemi bölge esasına göre düzenlendiğinden dolayı emirler de şehir ve bölgelere göre konumlandırılmıştır.²² Buna Irak-Acem Emiri²³, Belh Emiri²⁴, Cibal Emiri²⁵, Nesa Emiri²⁶, Yezd Emiri²⁷, Samarra Emiri²⁸, Meraga Emiri²⁹, Halep Emiri³⁰ ve Azerbaycan Emiri³¹ gibi adlandırılan emirlikler örnek teşkil eder.

Nizamü'l-Mülk, Siyasetname adlı eserinde emirlik makamından ve bu makama ulaşabilmenin meşakkatli merhalelerinden bahseder. Ona göre; köleler, hizmetlerinin ölçüsünde, sanatları ve liyakatleri derecesinde her yıl makamı, avanesi ve rütbesi artarak hayl-başı olurdu. Sonrasında liyakatli, sanatkâr ve kahramanlığı herkes tarafından bilinen, elinden büyük işler gelenler, halkı hoş tutarak padişahın yakını olsa dahi 35 - 40 yaşlarına gelmeden emir olamazlardı.³² Nitekim Cüveyni'nin eserinde geçen "Bir kimse bir gün dahi emirlik yapmış olsa ona ayak işleri buyrulamaz, önemli görevde bulunmuş bir şahıs küçük görevlere nasıl ısınabilir?" cümlesinden de emirliğin son derece saygın bir makam olduğu anlaşılmaktadır.³³ İbnü'l-Esir'in el Kamil fi't-Tarih adlı eserinde detaylarıyla anlatılan ve bizim de daha sonra bahsedeceğimiz Zevzen Emiri, Emir Eminü'd-din Ebu Bekr de birçok meşakkatli yollardan geçerek emirlik makamına ulaşabilmiştir.³⁴

²¹ Şadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali El-Hüseyini, **Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiye**, Çev: Necati Lügal, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 104.

²² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 55. ; Gürbüz, **a.g.t.**, s. 147.

²³ Nesevi, **a.g.e.**, s. 49.

²⁴ Nesevi, **a.g.e.**, s. 35, 54.

²⁵ Nesevi, **a.g.e.**, s. 24, 116, 134.

²⁶ Nesevi, **a.g.e.**, s. 44, 47.

²⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 62, 86.

²⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 72, 115.

²⁹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 81.

³⁰ Nesevi, **a.g.e.**, s. 101.

³¹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 16.

³² Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 128-129.

³³ Alaeddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa II**, Çev: Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.181.

³⁴ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, İbnü'l-Esir (Muhammed b. Muhammed Abdu'l-vahid eş-Şeybani İbnü'l-Esir), **el Kamil fi't-Tarih, I-X, (Tahkik. Ebu'l-fida Abdullah el-Kadı)**, Beyrut 1415/1995, (Türkçe terc., el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi, I-XII, (Çev: Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özyayın; Redaktör: Mertol Tulum), İstanbul, 1987, s. 259-260.

Öyle görünüyor ki Nizamü'l-Mülk'ün izahatta bulunduğu emirlik makamının, hiyerarşik meşakkatli aşamaları kabile mensuplarında pek etkili olmamıştır. Bilhassa Harezmsah Devleti'nin son dönemlerinde emirlerin büyük bir kısmının kabile mensuplarından olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Terken Hatun nüfuzunu güçlendirmek için Harezim'e gelen ırkdaşlarını askere alıp başlarına da büyük bir çoğunluğu akrabası olan emirleri tayin etmiştir.³⁵ Örneğin, Alaeddin Muhammed, dayılarından olan Hacip Emir Melik'i Herat'a,³⁶ akrabalarından Emir Ebu Muhammed'i Belh'e, Emir Serheng Sam'ı Tataristan'a, Emir Hüseyin (yahut Hasan)'ı Gur Bölgesi'ne³⁷ ve daha sonra hakkında teferruatlı bilgi sunacağımız annesinin akrabalarından olan Kanklı Türkü Emir Kezlik'i Nişabur'a³⁸ emir tayin etmişti. Bazı emirlerin atabey olarak atandıklarını da görüyoruz. Alaeddin Tekiş, oğlu Yunus Han'ı Rey hâkimi olarak gönderdiğinde yanına başkumandan ve atabey olarak, Emir Mayacık'ı tayin etmiştir.³⁹

Bazı emirler zamanla devletteki otorite boşluğundan faydalanarak güçlerini artırmışlardır. Tarihi Güzide'de Otrar Hadisesi anlatılırken: "Bu emirlerin çoğu ordu sahibidir. Sultanın onlara iş yaptırmaya gücü yetmiyordu."⁴⁰ İfadesinden anlaşılacağı üzere güçlerini artıran emirlere istemedikleri bir işi yaptırmak bir hayli güçtü.

1.2. ALAEDDİN MUHAMMED DÖNEMİ VE EMİRLER

Annesi Kıpçak Kadir Han'ın kızı olan Kutbeddin Muhammed anne tarafından Kıpçak zadesi idi. O âlim, yiğit, cömert, halka karşı merhametli idi. Kardeşi Melik Han, Hakk'ın rahmetine kavuşunca babası ona Nişabur tahtını verdi ve Melik Şerefeddin Mes'ud Hasan'ı onun atabeği yaptı. Bir müddet sonra Harezim leşkerliği de ona verildi. Babasının Cend ve Türkistan tarafına gönderdiği her işi, olması gerektiği

³⁵ Nesevi, **a.g.e.**, s. 34. ; İbrahim Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti Tarihi**, s.180.

³⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 142. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 172.

³⁷ Barthold, **a.g.e.**, s. 420. ; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s 250. ; Abdulkadir Erdoğan, "Harezmsahlar İmparatorluğu'nda Askeri Teşkilat", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2004), s. 125.

³⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 216. ; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 167.

³⁹ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendi, **Rahat-Üs-Sudur ve Ayet-Üs-Sürur**, C: II, Çev: Ahmet Ateş, TTK Yayınları, Ankara, 1960, s. 345,366. ; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 98. ;

⁴⁰ Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, **Tarih-i Gozide**, Elektronik Derleme: Behmen Ensari, www.Dlking.ir, s. 493.

gibi tastamam yapıyordu. Sultan Tekiş öldüğü esnada da Kutbeddin Muhammed, Cend ve Türkistan tarafındaydı.⁴¹

Kutbeddin Muhammed, babasının ölüm döşeğinde olduğunun haberini Torşiz⁴² muhasarası esnasında haber aldı. Babasının hastalığı şiddetlenince oğluna haber göndererek babasının hastalığının ağırlaştığını bildirdiler ve gelmesini istediler. Yüz bin dinar karşılığında muhasarayı kaldıran Kutbeddin Muhammed hemen yola koyulmasına rağmen babası o varmadan öldü.⁴³ Babasının cenazesinin Harezm'e (Gürgenç) getirilerek orada vaktiyle kendisinin yapmış olduğu büyük bir medresenin türbesine defnedilmesini emretti. Başkente gelince kendi lakabı Kutbeddin olan Muhammed, emirler ve devlet büyüklerince 4 Ağustos 1200 tarihinde babasının lakabı olan "Alaeddin" lakabıyla tahta çıktı.⁴⁴

Babasının ölüm haberi Gur sultanları Şehabeddin ve Gıyaseddin'e ulaştınca, bu durumdan faydalanmak istediler. Gönderdikleri birliklerle Merv ve Tus şehirlerini ele geçirdikten sonra Nişabur'u da kolayca zapt eden Gur sultanları daha sonra Harezm askerlerini, Taceddin Ali Şah'ı, bazı şehzade ve emirlerle sultanın devletinin ileri gelenlerini Şadyah'tan çıkarıp eziyet ve işkence ederek onları Gur'a gönderdiler.⁴⁵ Gur sultanları, babasının ölümünden beri İstiklal emelleri taşıyan Hindu Han b. Melikşah'ı, Alaeddin'e karşı ellerinde bir vasıta olarak kullanmak ve kendilerine tabi olmak şartı ile Merv ve Serahs vilayetlerinin idaresine memur ettiler.⁴⁶

Sultan Gıyaseddin fethettiği Horasan'da her tarafa amiller tayin edip, Cürcan ve Bistam'a kadar şahneler gönderdikten sonra akrabalarından Melik Ziyaeddin Muhammed'i Nişabur valiliği makamına getirerek Horasan genelini ona tevdi ettikten sonra Herat'a⁴⁷ döndü. Horasan'ı kuşatmaya çalışan Gur sultanlarına karşı, Alaeddin Muhammed derhal harekete geçerek önce Merv'e daha sonra da Serahs'a vardı. Daha önce Gur sultanlarının tarafına geçmiş olan Hindu Han b. Melikşah amcasının

⁴¹ Minhac-i Sirac el-Cüzcani, **Tabakat-ı Nasırı (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlılar)**, Çev: Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara, 2015, s. 130.

⁴² Nişabur'a bağlı Buşt bölgesinin merkezi olup Nişabur'a 4-5 konak uzaklıktadır. Bkz: Cl. Huart, "Türşiz" **İA**, C: 12/2, MEB, İstanbul, 1988, s. 675.

⁴³ Aydın Taneri, **Harzemşahlılar**, s. 30-31.

⁴⁴ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 138. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 37.

⁴⁵ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 143-144. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 37 ; Kafesoğlu, **Harezmsahlılar Devleti ...**, s. 150. ; Taneri, **Harzemşahlılar**, s. 31.

⁴⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 38-39. ; Tl. aneri, **Harzemşahlılar**, s. 31.

⁴⁷ Herat şehri Afganistan'ın batısında, ülkenin Orta Asya ve İran'a açılan kapısı konumundadır.

geldiğini öğrenince Gur sultanlarının yanına gitmek zorunda kaldı.⁴⁸ Bu arada Harezm'e dönen Alaeddin Muhammed savaş hazırlıklarına başlayarak Zilkade ayında (598/1201-2) Herat önlerine geldi. Ancak, Gur sultanları Horasan'a dönmek için hazırlık yaptıkları sırada, sultanın Herat'ı kuşatmakta olduğunu öğrendiler ve bunu fırsat bilerek Harezm ülkesine ordu sevk ettiler. Sultan Şehabeddin'in kendisine karşı yürüdüğü haberini alan Alaeddin Muhammed de derhal ülkesine doğru harekete geçti. O sırada Sultan Şehabeddin de Talikan tarafından yetişti. İki ordu bir set görevi yapan nehrin iki yakasında karşı karşıya geldiler. Gurlular'ın Horasan'ın bazı bölgelerini istemeleri üzerine Alaeddin Muhammed bunu kabul etmeyip Harezm'e doğru hareket etti. Bu sırada Sultan Şehabeddin'in Tus'a saldırıp eziyet ve işkencede bulunması halk nezdinde Gurlulara karşı büyük nefret uyandırdı. Burada Kardeşi Gıyaseddin'in ölüm haberini alan Şehabeddin geri döndü. Bu esnada Merv'deki Gurlu valisi Hareng'in küçük bir Harezm kuvvetine mağlup olması ve öldürülmesinden sonra Gur sultanı Harezm karşısında güçsüzlüğünü ve acizliğini anladı.⁴⁹

İbnü'l-Esir'e göre, Sultanşah'ın ölümünden sonra Gur'a kaçan ve Gıyaseddin tarafından ikram gören İki Harezmli emir casusluk faaliyetine girişmişler, yerleştikleri Herat hakkında Sultan Muhammed'e gizli malumat vermekte ve onu beldenin zaptına teşvik etmişlerdi.⁵⁰ Buna ek olarak Gur emirleri ülkelerinde miras kavgası olduğunu, bu bakımdan emirlerinin çoğunun Sultan'ın tarafına geçmeye hazır olduğunu, eğer sultanın bayrağı oralarda dalgalanırsa, o emirlerin ikbal yıldızlarının parlayacağını orayı ele geçirmekle elde edilecek şeyleri sayıp sultanı Herat'a sefer düzenlemeye teşvik ettiler.⁵¹

Harezmşah Alaeddin Muhammed Gur Sultanı Gıyaseddin'in ölmesi üzerine Gurlu hanedanın arasında başlayan mücadeleden faydalanmak için Herat üzerine yürüdü. (Ocak 1204) Ancak, muhasara bir netice vermeyince, Badgis⁵² halkını yağmalatarak Tekiş zamanında Harezm ülkesine bağlı olmayan Herat'tan büyük

⁴⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 149-151. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 38. ; İbrahim Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 150. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s.31.

⁴⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 39-40. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 31,32.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 151.

⁵¹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 41. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 156.

⁵² Herat'ın kuzeyinde Türkmenistan- Afganistan sınırında bir kasaba.

miktarda para aldı ve Merv'e geldi.⁵³ Bu sırada Şehabeddin de Hindistan'dan Horasan'a dönerek Harezmi üzerine yürüdü. (601 başları / 1204 Eylül) Bunun üzerine Muhammed acele Merv'den çekildi; seleflerinin yaptıkları gibi araziye su vererek düşmanı durdurmaya çalıştı ise de ancak kırk gün geciktirebildi.⁵⁴ Harezmîler Kara-su yakınlarında yenildiler. Kazandığı zaferden cesaret alan Şehabeddin, sonrasında Gürgenç'i kuşattı. Bu sırada çöl yolunu kullanarak Harezmi'ye dönen Harezmişah Alaeddin Muhammed Gürgençlileri savunmaya davet ederken Horasan'dan ordusuna takviyeye piyade ve süvari asker toplanması için adamlar gönderdi. Birkaç gün içinde 70000 asker topladı ve Karahitaylar'dan da yardım talebinde bulundu.⁵⁵ Genel taktiklerini uygulayarak halkı sular altında bıraktılar.⁵⁶ Nehrin diğer yakasına yerleşen Gurlular'a Karahitay ve Karahanlı ordusunun yaklaştığı haberi gelince kaçmayı tercih ettiler. Harezmişah Alaeddin Muhammed ise onları takip ederek esirler ve ganimetler elde etti ve Gürgenç'e döndü.⁵⁷ Bu başarıdan nemalanmak isteyen Karahitaylılar, Gurluların peşine düştüler.⁵⁸ Melik İzzeddin Hüseyin Harmil-i Guri iyi çarpışmasına rağmen Şehabeddin'in dağılmış kuvvetleri Endhud'da bir iki gün zarfında tamamen yok edildiler. Şehabeddin ve mahiyetindekiler zorlukla Semerkant Hanı Osman'a sığınabildiler. Gurlular; ellerindeki hazine, teçhizat vs. neleri varsa hepsini Karahitaylılar'a bıraktıktan sonra iki taraf uzlaştı. Bu sayede Şehabeddin Hayatını kurtarabildi ve Memleketi Gazne'ye döndü.⁵⁹

Gazne'ye dönen Şehabeddin'in öldüğüne dair haberlerin yayılması ve Harezmi'deki hezimetle birlikte ülke içi karışıklıkların çıkması sonucu müstakim hükümdarlar türedi. Bunun uzantısı olarak diğer devletlerle de bağları çözülülerek yer yer askerleri öldürüldü ve hazineleri yağmalandı.⁶⁰

Ülkesine dönen Şehabeddin'e Harezmişah Alaeddin Muhammed haciplerinden birisiyle elçi gönderip, barış teklifinde bulundu ve bu teklif Şehabeddin tarafından kabul

⁵³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 158. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 41. ; V. V. Barthold, **Moğol İstilasına kadar Türkistan**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 372. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 156. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 32.

⁵⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 132. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 372. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 32.

⁵⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 42. Kafesoğlu; **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 158. (Kafesoğlu 70000 sayısının abartılı olduğunu belirtir.) ; Taneri, **Harzemşahlar**, aynı yer.

⁵⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, s.132.

⁵⁷ ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 42-43. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 159.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 159-160.

⁵⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 159-160. ; Cüveyni, **a.g.e.**, s. 32-33. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 43-44. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 159-160.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 160.

edildi. (Ocak 1205) Herat hariç Merv-i Rud dâhil olmak üzere Horasan kıtasının tekrar Harezşah'a bağlanması da bu anlaşma maddelerinden biri olsa gerek. İki sultan arasındaki bu anlaşma ancak iki ay devam edebildi. Nisan 1205'te başlarında Belh valisi Taceddin Zengi olan Gur ordusunun bir kısmı Talikan sınırında toplanıp Merv-i Rud'a baskın yaparak yöneticisini öldürüp, halka zulüm, işkence ederek adına para bastırmaya yeltendi ve Merve doğru hucuma kalktı. Harezşah Alaeddin Muhammed Merv kumandanı Bedreddin Çakır ve Ebiverd'den kardeşi Taceddin Ali'yi fitneyi yatıştırmaları için harekete geçirdi. Bunlar, yaptıkları savaşı kazanıp Zengiye zincire vurarak on kişilik bir emirler kafilesiyle Harezm'e gönderdiler oraya varınca yaptıklarına karşılık Taceddin Zengi'nin başını vurdurdular ve nihayetinde karışıklık son buldu.⁶¹ Sultan Şehabeddin her ne kadar barışı sürdürüyorsa da Harezşah Alaeddin Muhammed ve Karahitaylar'dan yediği darbeyi unutmuyordu. Horasan'da yiyecek içecek sıkıntısı içinde olan memur ve askerlerinin durumunu düzeltmek için Hint ülkesine yürüdü. Bu mücadelesinde başarılı olan Şehabeddin adamlarının durumunu düzeltti ve orada çadırında uyurken öldürüldü. (1206 Mart)⁶²

Sultan Şehabeddin'in ölümüyle ona bağlı olan bölgelerin valileri bağımsızlıklarını açıklamıştı. Bunlardan biri Delhi ve Hindistan tarafının bir müddet valiliğini yürütmüş ve birçok gazalarda bulunmuş olan Kudbeddin Aybek, diğeri Lahur, Multan civarında Nasirü'd-din Kabaca, bir diğeri ise Zubilistan ve Gazne'de Taceddin Yıldız özerkliklerini ilan ettiler. Herat ve Firuzkuh'u ele geçirmiş olan Gıyasedin Mahmut b. Sultan Gıyaseddin'in aczi ve iradesizliği aşikârdı. Babasının kumandanlarından yalnız bir kısmı onun otoritesini tanımışlardı. Herat valisi Hüseyin Harmil ona teslim olmaksızın Harezşah'a bağlanmayı tercih ediyordu. Hüseyin Harmil'in kaleyi teslim etmek maksadı ile kendisine yaptığı müracatı üzerine Harezşah Alaeddin Muhammed Nişabur'a emirler göndererek Herat'taki muhalif emirleri bertaraf ettirdi. Herat teslim alındı. Herat valiliği ise Hüseyin Harmil'e verildi.⁶³

Herat'ı fetheden Harezşah Alaeddin Muhammed daha sonra Belh'e yöneldi. Belh'in ileri gelenleri onu karşılayıp kaleyi teslim etme konusunda düşüncelerini

⁶¹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 44. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 132. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 160.

⁶² Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 45.

⁶³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 151. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 47-48. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s.31. Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 162.

bildirdiler. Bamiyan Emirlerinin başkanı olan Belh valisi İmadeddin önce sultana bağlılığını bildirdiyse de sözünden döndü. Bunun üzerine sultan kaleyi kuşatmış İmadeddin ise böylece teslim olarak Harezmsah'a tabi olacağını ilan etmişti. İmadeddin, Harezmsah Alaeddin Muhammed'in huzuruna geldiğinde itibarla karşılandı. Fakat Bamiyan'a gönderdiği mektuplardaki hakaretamiz ifadeler muhafızların eline geçince Harezmsah'a gönderildi. Belh valiliği ise havalisinden olan Emir Çakıra verildi.⁶⁴

Harezmsah Belh'i ele geçirdikten sonra süratle Tirmiz'e gitti. Tirmiz emiri İmadeddin'in oğlu Behram Şah idi.⁶⁵ Babasının başına gelenleri duyunca kaleyi teslim etmek istememiş bunun üzerine Harezmsah Alaeddin Muhammed ona Muhammed b. Ali b. Beşir'i gönderip "Baban benim en yakın adamlarımdandır ve devletimin en büyük emirleri arasına girmiştir. O Belh'i bana teslim etmişti. Hoşuma gitmeyen bazı işler yaptığı halde ben onu hürmet ve ikram ile Harezmsah'a gönderdim. Sana gelince, sen de benim yanımda bir kardeş olarak kalırsın." dedi.⁶⁶ Bununla birlikte babasının onu ikna etmek üzere gönderdiği güvenilir adamların sözünü dinleyerek Tirmiz'i sultanın emrettiği gibi Karahitaylar'a tabi olan Semerkant sultanı Osman'a teslim etti. Bu durumdan hoşnut olmayan halka ise Tirmizi Karahitaylar'a vermesinin sebebinin Horasan'a hâkim olmak için olduğunu, geri dönüp Tirmizi ve diğer şehirleri alacağını belirtmiş ve nihayetinde de dediği gibi oraları ele geçirmiştir.⁶⁷

Harezmsah elde ettiği başarılarla bölgeyi iç karışıklıklardan temizledikten sonra Herat'a gitmek için yola çıktı. Heratlılar tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Harezmsah Muhammed, Gıyaseddin Mahmud'a tabi olan Talekan emiri Sevinç'i malup edip Talekan, Endhud, Meyhene kale ve şehirlerini ele geçirdikten sonra Sultan Gıyaseddin Mahmud'u kendisine bağlamak için elçisi Allame-i Kirman'ı göndererek hutbenin kendi adına okunmasını istedi. Sultanın mesajını alan Mahmud, düzeni sağlamak için Firuzkuh yöneticiliğinin kendisine verilmesini istedi. Sultan Harezmsah Alaeddin Muhammed, Gıyaseddin Mahmud'un Firuzkuh naibi olmasını kabul etti. Sultan Muhammed 1207 Ocağında Harezmsah'a dönerken Herat'a naib olarak bıraktığı İzzeddin Hüseyin b.Harmil'in hala Gurlulara taraftarlık ettiği anlaşılınca sultanın

⁶⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 48- 49. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 132.

⁶⁵ Barthold, **a.g.e.**, s. 374.

⁶⁶ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 193.

⁶⁷ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 193. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 49. ; Kafesoğlu, **Harzemsahlara Devleti ...**, s. 164.

emriyle Zevzen kalesine hapsedildi; yerine Es-Safi Ebu Bekir's-Serahsi getirildi ve Harezmi'e döndü.⁶⁸

Alaeddin Muhammed uzun zamandan beri Türkistan ve Maverünnahr civarında ikamet eden, bölge sakinlerine bir hayli eziyet eden, vergi toplayan ve Karahanlılar'a da hükmeden Karahitaylar ile mücadele için Ceyhun nehrini geçti. Semerkant ve Buhara sultanları Karahitaylar'ın tahakkümünden bunalmışlardı. Bundan dolayı Harezmişah'a yazdıkları mektupla İslam topraklarını küfrün tahakkümünden kurtarmak için kendisini savaşa davet ederek ona yardım edeceklerini, Karahitaylar'a verdikleri vergiyi Harezmişah'a vereceklerini beyan etmişlerdi.⁶⁹ Harezmişah Horasandaki bu karışıklığa son vermek için hazırlıklara başladı. Horasan'ı ve sonradan ilhak edilen bölgeleri güvenceye almak maksadıyla önemli bir şehir olan Nişabur'a annesinin akrabalarından olan Emir Kezlik Han'ı, el-Ham'a Emir Celdek'i, Zevzen'e Emir Eminü'd-din Ebu Bekr'i tayin etmiş,⁷⁰ Merv'de, Serahs'da ve diğer yerlerde aynı muhafız kıtalarına bırakılmış ve bütün valilere siyaset ve ihtiyat tavsiyelerinde bulunmuştu. Kardeşi Taceddin Ali-şah'a Cürcan'a ilave olarak Taberistanı verip buraları korumasını ve gerekli tedbirleri almasını emretti. Herat'ta ise Emir Hüseyin bin Harmil bulunuyordu.⁷¹

Buhara'da düzeni sağladıktan sonra Semerkant'a yürüdü ve Semerkant sultanı Osman'a haberciler gönderdi. Kısa bir zaman önce Osman, Karahitay hanının kızıyla evlenmek istemiş ve ret cevabı almıştı. Buna kızarak Muhammed ile bir ittifak yaptı, onun adına hutbe okuttu ve sikke bastırdı. Sultan da Semerkant'ın tahkimini emretti. Terken Hatun'un akrabasından Emir Tört Aba'yı Osman'ın nezdinde temsilci tayin etti.⁷² Sultanın geldiği haberini alan Karahitaylılar, ordularının başına ihtiyar ve tecrübeli bir savaşçı olan Tayangu-yi Taraz'ı getirdi. Taraz 45 savaş yapmış hepsinde de muzaffer olmuş ve cesareti ile tanınan bir kişi idi. Kendisine fazlaca güvenen Taraz, kalabalık bir ordu hazırladı. Sultan Harezmişah Alaeddin Muhammed de aynı derecede hazırlıklı olarak ilerledi. Karşı karşıya gelen orduların şiddetli çatışmaları neticesinde

⁶⁸ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 49-50. Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 165-166.

⁶⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 215. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 132.

⁷⁰ Emir Emin ü'd-din Ebu Bekr bir zamanlar hamal iken devlet kademelerinde bir hali yükselip en ileri gelen emirler arasına girmeyi başarmış ve Kirman'a sahip olabilmiş bir emirdir. Bkz. İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 216.

⁷¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 216. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 54. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 167. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 54.

⁷² Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 60. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 379.

yaralı olarak ele geçirilen Tayangu-yi Taraz Harezmi'ye götürüldü. Böylece Karahitaylar mağlup, Buhara ise zapt olundu.⁷³

Ülkenin dört bir tarafına müjdelere gönderilmiş herkes kendi meşguliyet dairesinde sevinç ve memnuniyetini belirtmişti. Sultanın itibarı halk nazarında pek yükselmiş ve etrafındakiler tarafından "İkinci İskender" diye anılmaya başlanmıştı. Fakat bu lakapla pek tatmin olmamış, Selçuklu İmparatoru Sancar'ın uzun süren saltanatını hatırlatarak "Sultan Sancar" denilmesinin daha uygun olacağını işaret etmiştir.⁷⁴

Harezmişah Alaeddin Muhammed, kızına kötü muamele edildiğini ve Karahitay hanının kızının kendi kızından üstün tutmakta olduğunu haberini aldı. Bunun yanı sıra 1212 yılında Semerkant halkının Osman'ın emriyle isyan ederek şehirde oturan bütün Harezmliler'i öldürdükleri haberi de Harezmişah Muhammed'e ulaştı. İbnü'l Esir Harezmliler'in vücutlarını kasaplık etler gibi doğrayarak çarşılarda sattıklarını yazmaktadır.⁷⁵ Kendilerine zulmedenlere karşı ahalinin duyduğu nefretin ne kadar büyük olduğu bundan anlaşılmaktadır. Felaket haberi duyulunca sultan derhal Semerkant üzerine yürüdü. Muhammed, önce Harezmi'de oturan bütün yabancıları, sonra da bütün Semerkantlıları öldürmek istedi, fakat Terken Hatun onu bu tasavvurundan vazgeçirdi. Kısa zaman içinde Semerkant teslim olmak zorunda kaldı. Harezmişah Muhammed, damadı Sultan Osman'ı öldürdü ve Semerkant'ın elde edilmesi Maverainnehr'de Harezmliler hâkimiyetinin kat'i surette yerleşmesi ile sonuçlandı. Harezmişah Alaeddin Muhammed, Karahitaylar'ın önemli bir merkezi olan Semerkant'ı ihya ederek cami ve saray inşa ettirdi.⁷⁶ Böylece nüfuzunu doğuya doğru genişletme imkânı elde etmiş oluyordu.

Harezmişah Alaeddin Muhammed, Güçlük'ün Doğu Türkistan'da Müslümanlar'ı uğrattıkları zulme son veremedi. Muhammed, Kaşgar ve Hoten'deki dindaşlarına yardım edemediği gibi Maverainnehr'in kuzey vilayetlerini bile Güçlük'e karşı müdafaa edemedi. Maverainnehr'in Güçlük tarafından istila edilmesinden korkuyordu. Nihayet İsficab, Şaş, Fergana ve Kasan halkına güney-batıya göç etmeleri

⁷³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 223-224. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 60. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 32., ; Kazvini, **a.g.e.**, s. 491.

⁷⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 62. ; Kazvini, **a.g.e.**, s. 491-492. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 186.

⁷⁵ İbnü'l Esir, **a.g.e.**, XII, s. 224-225.

⁷⁶ İbnü'l Esir, **a.g.e.**, XII, s. 224-225. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 133. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 389. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 36-37.

emredilerek bu vilayetler, Güçlük'ün eline geçmesin diye tahrip edildi.⁷⁷ Bu suretle Seyhun ötesindeki sahaları Güçlük'e karşı müdafaa etmekten aciz olduğunu göstermiş oluyordu. Bununla birlikte Kırgız çöllerindeki göçebe Kıpçaklara karşı yaptığı seferlerin daha başarılı sonuçlar verdiği muhtelif kaynaklarda mevcuttur.⁷⁸

Harezmsahlar'ın nüfuz ve kudreti Afganistan ve İran sahasında sürekli artmakta idi. 1215'te Gazne memleketleri, Zavulistan, Kabil ve Sind kıyasına kadar Harezm emirleri tarafından ele geçirildi, havalisi de Alaeddin'in hâkimiyeti altına alınarak büyük oğlu Celaleddin'in idaresine verildikten sonra, Gurluların Hindistan dışındaki bütün toprakları onlara intikal etmiş demektir.⁷⁹ Harezmsah Muhammed, bu başarılarıyla rakiplerini geride bırakmıştı. Onunla boy ölçüşecek kimse kalmamıştı. Buna rağmen, Bağdat Abbasi Halifesi En-Nasır (1180-1225) maddi nüfuzu altına almak ve ilk büyük Selçuklu sultanları zamanında olduğu gibi, halifeyi sadece bir ruhani lider şekline sokmak için sarfettiği gayretler olumlu neticelenmemiştir. Kendi taleplerini Abbasi halifesine kabul ettirmek için, Bağdat'a elçi göndermiş ve halife de buna karşılık meşhur Şehabeddin Suhraverdi'yi sefaretle Harezm'e yollamış ise de, yola çıkmamış ve aradaki gerginlik daha çok artmış idi.⁸⁰

Nüfuzunu artırmak isteyen Alaeddin Muhammed, her fırsatı değerlendirmek istiyordu. İsmaili fedaileri vasıtasıyla, kendisine zararlı görünen bir takım büyük şahsiyetler ve bu arada Mekke emiri ile Harezmsah'ın Bağdat'taki vekilini öldürten ve kendiside esasen şii temayülleri besleyen Halife En-Nasır'ın bu gibi hareketleri, bilhassa sünni âlimleri arasında, hiçte hoş görülüyordu. Hele Gazne'nin zaptı esnasında ele geçen birtakım resmi vesikalar sayesinde En-Nasır'ın Gurlu sultanları kendi aleyhine gizliden gizliye tahrik etmiş olduğunu öğrenmiş olması, Alaeddin'i büsbütün hiddetlendirmişti. Bunun üzerine bu türlü hareketlerde bulunan bir imamın hilafet makamında olmaması gerektiğini ve hilafet makamının Hz Hüseyin'in çocuklarına ait olup bu haklarının Abbasiler tarafından gasbedilmiş bulunduğu dair, ulemadan fetva alan Alaeddin Muhammed, En-Nasır'ın ismini hutbeden kaldırdı ve onun yerine, büyük Seyyidlerden Alaü'l-Mülk'ü Tirmizi isminde, meşhur bir seyyidin

⁷⁷ Barthold, **a.g.e.**, s. 492.

⁷⁸ M. Fuad Köprülü, "Harizmsahlar", **İA**, C: 5, MEB, İstanbul, 1964, s. 273.

⁷⁹ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 134.

⁸⁰ Köprülü, "Harizmsahlar", s. 273.

halifeliğini ilan etti. Harezmşah bu suretle Bağdad'a karşı girişeceği askeri bir hareketin meşruiyet delillerini elde etmiş oluyordu.⁸¹

Sultan Harezmşah Alaeddin 1217'de yaptığı seferle Irak'ta, Fars Atabeyi Sa'd b. Zengi'yi ve Azerbaycan Atabeyi Özbek'i mağlup etti. Böylece büyük bir başarı elde etmiş oldu. Ancak sultanın Hemedan'dan Asadabad yolu ile Bağdad'a karşı gönderdiği ordu, ağır kış şartlarında kürtlerin de hücumlarına uğrayarak perişan oldu ve ordunun küçük bir kısmı geri dönebildi. Harezmşah Alaeddin Muhammed göçebelerin Maverünnehr'i istila etmelerinden korktuğu için doğu vilayetlerine dönmek mecburiyetinde kaldı. Horasan'a dönen Alaeddin'in yaşadığı bu başarısızlık bütün müslümanlarca Allah tarafından verilmiş bir ceza olarak telakki ediliyordu. Buna rağmen Sultan Alaeddin, Halife En-Nasır'a karşı beslediği husumetten vazgeçmemiş 1218'de Nişabur'a gelir gelmez, hutbede onun adının okunmasını men ettirmiştir. Bu emir Merv, Buhara, Belh ve Serahs'ta da tatbik olurken Harezm, Semerkant ve Herat'ta tatbik edilmedi. Bunun sebebi ise Harezm, Semerkant ve Herat'ın mahalli ananelerinin kuvvetli olmasının yanı sıra bu şehirlerin hükümete karşı bağlılıklarının fazla olmayıp hutbede istedikleri kişinin adına hutbe okutmalarındır.⁸² Aynı halin Harezm'de de devamı, bilhassa Terken Hatun ve onun nüfuzu altında bulunan Türk hanlarının ve ulema sınıfının mukavemetlerinden dolayıdır. Sultan ile annesi arasındaki siyasi nüfuz mücadelesi bunda da kendisini gösterdi. Alaeddin'in 1216'da, annesinin şeyhi ve bir rivayete göre sevgilisi olan genç ve maruf Sufi Meceddin Bağdadi'yi, bir hiddet buhranı esnasında verdiği bir emir ile öldürtmesinden beri, bu ana-oğul rekabeti muhtelif hadiseler ile tezahür etmekte ve devletin iç bünyesini sarsmakta idi. 1218'de Nişaburda iken, kudretsizliğini ve irtikâbını vesile ederek, vezirlikten azl ettiği Nizamü'l- Mülk'ü, annesinin baskısı karşısında, sonra tekrar aynı mevkiye getirmesi, idaredede bu ikiliğin en bariz misallerinden biridir.⁸³

Harezmşah Alaeddin Muhammed'in ülkesi, iç karışıklığa karşın, devrinin en haşmetli devletlerinden biridir. Bu şaşaalı dönemde kendisinin hayatına son verecek ve sadece Müslüman doğunun değil bütün dünyanın tarihi üzerinde derin izler

⁸¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 272. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 78. ; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 273. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 398.

⁸² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 272-273. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 78-80. ; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 273. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 398.

⁸³ Köprülü, "Harizmşahlar", s. 274.

bırakacak siyasi ve askeri yeni bir kuvvet olarak, onun doğu sınırlarında baş gösteren ve Cengiz Han tarafından kurulan yeni Moğol devletidir.

1215-1216 Kıpçak seferi esnasında, Moğollar'la ilk defa karşılaşan Alaeddin Muhammed, onların savaş kabiliyetlerini deneme fırsatı bulmuştu.⁸⁴ Harezmsah Muhammed yeni tanıştığı Moğol Devleti hakkında bilgi edinmek için bir elçi gönderdi. Aynı şekilde Cengiz Han'da Harezmsah'a bir heyet gönderdi. 1218'de Maverainnehr'de Alaeddin tarafından kabul edilen bu heyet, Moğollar'ın doğu Asya'da, Harezmsahlar'ın batı Asya'da barış içinde yaşamaları gerektiğini, aralarındaki ticari alışverişleri geliştirmek istediklerini bildirmişti. Bu suretle karşılıklı sulh ve ticaret münasebetleri kurulmuş oldu.⁸⁵

Cengiz Han çok arzu ettiği kervan geliş-gidişinin başlamış olmasından memnundu. Müslüman ticaret kfilesini ürkütmek istemiyordu. Cengiz Han, sultanın memleketine gitmek, ticaret yapmak için güvenilir adamlarına bir kervan hazırlanmasını emretti,⁸⁶ hanedandan ileri gelenlerin, Noyanların ve diğer kumandanların adamlarından 450-500 kişilik kfile Harezmsah tacirlerine terfîk edilerek batıya doğru gönderildi. Anlaşılacağı üzere, adı Moğol tüccar kfilesi olmakla beraber, başlarında Otrârlı Ömer Hoca, El- Hammal-i Merâgî, Buhâralı Fahredin-i Denzekî ve Emîneddinil Herevî'nin bulunduğu bu 450-500 kişinin çoğunluğu, Müslümanlardan oluşuyordu. Arada ancak bir kaç Moğol bulunuyordu ki, bunlar Ukuna adındaki reisin idaresinde elçilik vazifesiyle Harezme gitmekte idiler.⁸⁷ Ticaret kervanın bir hudut şehri olan ve Terken Hatun'un akrabası İnalçuk'un vali bulunduğu Otrâr'a gelmesi üzerine İnalçuk'un Harezmsah'a mektup yazarak gelişlerinden ve yanlarında taşıdıkları muazzam miktarlardaki mallardan söz etmiş. Bu durumu öğrenen Harezmsah valisine yazdığı mektupta derhal bunların öldürülmelerini ve ellerinde bulunan mallarının alınarak kendisine gönderilmesini emretmişti. Neticede casusluk suçlamasıyla, tevkif edildi ve bütün malları müsadere olunduktan sonra kervandakiler de öldürüldüler. Elçilerden ve tacirlerden oluşan o topluluktan bir kervancı hamamda

⁸⁴ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 134. ; Abbas İkbâl Aştıyani, **Tarih-i Kamil-i İrân**, Nigah Yayınevi, Tahran, 1397 (hş.), s. 628. ; Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274.

⁸⁵ Rene Grousset, **Cihan Fatihî Cengiz-Han**, Çev: İzzet Tanju, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 198. Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274. Kafesoğlu, **Harizmsahlar Devleti ...**, s. 231- 232.

⁸⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 136.

⁸⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 29. ; Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274. ; Kafesoğlu, **Harizmsahlar Devleti ...**, s. 235.

idi. Hamam ocağı yolundan kaçıp kurtulabilen bir kişi,⁸⁸ vaziyeti Cengiz'e bildirdi. Bu haberin Cengiz Han'a ulaşması onu çok öfkelenirdi.⁸⁹ Cengiz, Harezmsah'a bir heyet göndererek, Gayır Han lakabını taşıyan bu İnalçuk'un teslimini ve mallarının tanzimini istedi. Alaeddin bu talebi hakaretle reddedince, Cengiz Han harp hazırlıklarına başladı.⁹⁰

Fuat Köprülü'ye göre; bu hadise sadece Harezmsah İmparatorluğunun ani ve korkunç bir şekilde yıkılması ile de kalmayarak, doğu İslam dünyasında yüz binlerce Müslümanın ölümüne, bir çok şehrin yakılıp yıkılmasına sebep olan ve daha bir çok tarihi neticeler doğuran bu harpte Alaeddin'in mesuliyeti büyüktür. Köprülü'ye göre; Alaeddin Muhammed'in gururu, dar düşüncesi ve tamahkârlığı bunda başlıca neden olmuştur. Annesinin ve onun akrabası olan Türk hanlarının tamamıyla Müslümanlardan oluşan bu ticaret kervanına karşı yapılan muamelede ve Cengiz'in son talebinin reddi hususunda etkili olmaları, onun mesuliyetini azaltmaz. Eğer bu Otrar hadisesi olmasaydı, henüz Güçlük'e karşı mücadelesini bitirmemiş, Çin ve Tangut hareketini neticelendirmemiş olan Moğollar'ın dışında çok azametli görünen Harezmsah İmparatorluğuna hücum etmeleri beklenemezdi. Bunu teyit eden en büyük delil, harbe girişmek zorunda kalan Cengiz'in harekete kalkışmadan evvel, uzun hazırlıklarda bulunması ve 1219 yazını İrtiş nehri kenarında geçirerek bütün kuvvetlerini topladıktan sonra harekete girişmesidir. (1220)⁹¹

Cengiz Han, ilk önce Güçlük'e karşı galesinden kurtulmak için, önde gelen kumandanlarından Cebe'yi bir ordu ile Kaşgar üzerine yolladı.⁹² Güçlük'ü mağlup ve firara mecbur eden Cebe, doğu Türkistan müslümanlarının kurtarıcısı gibi telakki edildi. Çünkü Müslümanlar Naymanların hâkimiyeti altında ibadetlerini icradan dahi men edilmişlerdi. Güçlük Bedahşan hudutlarında yakalanıp öldürüldükten sonra Naymanlar da her tarafta takip ve imha edildiler (1219). Moğollar'ın bu süratli

⁸⁸ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 136. ; Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, Çev: Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 482.

⁸⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 81.

⁹⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 320. ; Cüveyni, **a.g.e.**, s.80-81. ; Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 235.

⁹¹ Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274.

⁹² Manghol-Un Niuça Tobça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: Ahmet Temir, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s. 181.

muvaffakiyeti, Güçlük'e karşı yıllarca neticesiz ve başarısız mücadeleler veren Harezşah Alaeddin'i derinden endişelendiriyordu.⁹³

Bütün kuvvetlerin toplanma yeri olarak seçilen Otrar şehri aynı zamanda ilk hedefti. Cengiz Han, Çin'in fethi dâhil, şimdiye kadar hiçbir seferinde kumanda heyetini bu derece üstün ve sağlam bir şekilde tertip etmemiş ve bu kadar kalabalık bir orduyu seferber hale getirmemişti. Altay dağlarından Harezşahlar imparatorluğuna doğru ilerleyen Moğol ordularını ve onlara yolda katılacak askerleri de göz önünde buundurduğumuzda Moğol kuvvetlerinin tamamının 130.000'den fazla olması gerekmektedir.⁹⁴ Otrar'da toplanacak kuvvetlerin tamamı, Barthold'un da tahmini 150.000'den daha fazla olduğu yönündedir.⁹⁵ Bizce de ele geçirilen bölgelerin halklarını da zorla orduya aldıkları hesaba katılırsa Moğollar'ın yakın doğu istilasında 200.000 civarında oldukları kabul edilebilir. Bu durumda Cüzcani'nin verdiği 700 bin sayısı bir hayli abartıdır.⁹⁶ Buna mukabil Harezşah ordularının daha az olmadığı da aşikârdır. D'Ohsson'un fikrinde Harezşah'ın birlikleri sayıca fazla idi, fakat kumandanları ile olan anlaşmazlığından dolayı bu üstünlüğünden faydalanamadı.⁹⁷

Sultana karşı kin besleyen ve sultan ile annesi Terken Hatun arasındaki duruma vakıf olan Bedreddin, Cengiz Han ile anlaşarak valide sultanın yakın akrabasından olan emirler adına uydurma mektuplar yazarak bu mektuplarda emirlere: "Biz arkadaşlarımızla Türk elinden, sultanın emri altında bulunmak üzere geldik. Çünkü onun annesine hizmet etmek isteriz. Kendisine bütün dünya hükümdarlarına karşı arka olarak, bizim himmetimizle memleketler zapt etti, hükümdarların burnunu kırdı, halka hâkim oldu. Fakat bugün sultanın anasına karşı duyguları değişmiş, ona adeta düşman kesilmiş olduğundan valide sultan sizden oğlunun tarafını bırakmanızı diliyor. İşte bundan dolayı biz emriniz altına girmek ve talimatınızı almak için sizi bekliyoruz." dedirtti. Cengiz Han kendi adamlarından birisini firari şekle koyarak bu mektupları hemen sultana gönderdi.⁹⁸

⁹³ Köprülü, "Harizşahlar", s. 174.

⁹⁴ Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 247-248.

⁹⁵ Barthold, **a.g.e.**, s. 429.

⁹⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 137.

⁹⁷ Abraham Constantin d'Ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev: Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008, s. 96.

⁹⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 31.

Emirleri arasındaki ikilikleri gören Sultan Muhammed, casusları vasıtasıyla batı istikametinde ilerleyen Cengiz Han ordularının, intizam ve inzibat bakımından Harezmsahlar ile mukayese edilemeyecek kadar muhteşem olduğunun bilgisini aldı. Moğol elçilik heyeti gelmeden önce, Alaeddin'in kurduğu savaş meclisine Moğol ordusunu Seyhun kıyısında karşılamak konusunda ileri sürülen teklifi Alaeddin Muhammed kabul etmedi. Onlarla Maveräünnehr'de savaşmak için kuvvetlerini büyük şehir ve kalelere dağıtarak parçalayan Harezmsah, bu kuvvetlerden herhangi birinin başında bulunmaya da cesaret edemeyerek, onları ayrı ayrı kumandanlarının emrinde bıraktı ve kendisi Horasan'a geçti. Nesevi, sultanın bu kararını büyük bir hata olarak görür ve eğer askerlerini dağıtmayıp meydan muharebesi verseydi kolaylıkla Moğollar'ı yenebilecek olduğunu söyler.⁹⁹ Harezmsah'ın bu şekilde davranması annesinin nüfuzu altında bulunan Türk kumandanlarının sadakatine güvenmemesinden ileri geliyordu.

Düşmanını iyi tanıyarak hakkında doğru ve hassas bilgiler edinen Cengiz Han kuvvetini parçalayarak Maveräünnehr'in müstahkem mevkilerini birer birer ele geçirdi. Mukavemet gösteren mevkiler korkunç bir katliama uğratılıyordu. Bu suretle çeşitli küçük şehirlerden başka Buhara ve Semerkant gibi büyük şehirlerle birlikte, kaleler de az çok mukavemetten sonra zapt edildiler. Maveräünnehr'in kuzey-batısındaki Otrar, Sıgnak, Barclıg-Kend, Cend, Benaked ve Hocend gibi şehirler de aynı akıbete uğradılar. Türk kumandanlarının ve Harezm müdafaa kuvvetlerinin yer yer büyük kahramanlıklar göstermelerine rağmen, sonuç daima aynı kaldı.¹⁰⁰

Moğollar Maveräünnehr'in en müstahkem beldelerinden olan Semerkant'ı Muharrem ayında (Mart- Nisan 1220)¹⁰¹ ele geçirdikten sonra hükümdarları Cengiz Han askerlerinden yirmi bin kadarını yola çıkarıp onlara "Harezmsah'ı nerede olursa olsun yakalamaya gidiniz. İsterse yerde, isterse gökte olsun, onu yakalayıp getirmediğe geri dönmeyiniz." dedi.¹⁰² Bu emir üzerine muhtelif yerlere dağılan Cengiz Han'ın ordusu yeniden parçalara ayrılarak Harezmsahlar'a tabi vilayetlerin zaptına memur oldular. 1220 senesinin Nisan ayında Semerkant'ın güneyinde, yüksek Afgan dağları kıyılarındaki Belh'e çekilmiş olan Harezmsah Muhammed, Irak'a oğlu

⁹⁹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁰⁰ Köprülü, "Harizmsahlar", s. 274-275.

¹⁰¹ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁰² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 327-328.

Rükneddin'in yanına gitmek ve Moğollar'ın takibatından kurtulmak niyeti ile oradan Tus'a kaçtı. Maverünnehr'den ümidi kesen Alaeddin Muhammed'in dayılarına ait olan 7 bin Hitaylı kaçarak Moğollar'ın tarafına geçtiler. Kunduz emiri Alaeddin ve Belh emiri de Cengiz Han'ın tarafına geçtiler.¹⁰³ Moğollar her tarafta zaferler kazanarak süratle ilerliyorlardı. Moğollar'ın bu ilerleyişi karşısında Alaeddin Muhammed, etraf memleketlerinin her birinin emir ve meliklerine İslam memleketlerinde fitnenin başladığına dair fermanlar yazdı.¹⁰⁴ Nişabur ve Bistan yolu ile Rey'e geldi. Hemedan civarında Farrazin kalesinde, 30.000 kişilik devşirme Iraklı askerlerle orada bulunan oğlu Rükneddin onu karşıladı. Irak emirleriyle düşmanı defetmek için görüşmeler yaptı. Irak Emirlerinin Şiran Kuh'a sığınarak orada düşmanla mücadele etme önerileri üzerine Sultan Alaeddin Muhammed, Şiran Kuh'u görmeye gitti. Oraya vardığında oradan Moğollar'a karşı koyamayacakları ifade edildi. Morali iyice bozulmuş olan hükümdar ciddi ve makul bir karar verebilmek kudretini kaybetmişti. Rey' e kadar ilerleyen Moğollar'ın kendisini şiddetle takip etmeleri, korku ve telaşını büsbütün artırıyordu. Devletabad civarındaki muharebede kendisini zorla Moğollar'ın elinden kurtaran Alaeddin Muhammed, Gilan ve Mazenderan emirlerinden teveccüh gördü. Ancak Moğollar'ın sıkı takibi yüzünden bir yerde fazla kalamıyordu. Mazenderan yolu ile Abı-Sükûn'a küçük bir adaya iltica etti ve bir süre sonra hastalanarak öldü (1220). Alaeddin, ölümünden biraz önce, Mazenderan'da İlal Kalesi'ne iltica etmiş olan annesi Terken Hatun ile bir kısım aile efradının Moğollar tarafından esir edildiği haberini de almış idi.¹⁰⁵

1.2.1. Emir Kezlik

Harezmşah Alaeddin Muhammed'in annesi Terken Hatun Harezm'e gelen soydaşlarını ülkesinde askere almak suretiyle, İmparatorluk ordusuna yeni kuvvetler katmış, başlarına ise çoğunluğu akrabası olan emirler tayin ederek, kendi etrafında dönen, bir kumanda erkânı vücuda getirmişti.¹⁰⁶ Bunlardan biri olan Emir Kezlik'te Terken Hatun'un akrabası idi.¹⁰⁷ Daha önce bahsi geçtiği üzere Harezmşah Alaeddin

¹⁰³ Nesevi, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁰⁴ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 138.

¹⁰⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 92-94. ; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 275.

¹⁰⁶ Nesevi, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁰⁷ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 54.

Muhammed, Horasan'ı ve sonrasında ilhak ettiği beldeleri güvenilir kişilere teslim ederek buraların emniyetini sağlamak istiyordu. Bu amaçla Nişabur valiliğini Emir Kezlik'e tevdi etmişti.

Herat'ta Harezmi askerlerinin ahaliye kötü davranmasından dolayı Hüseyin Harmil tarafından tevkif edilmeleri sultan nezdinde itaatsizlik olarak görülürken, Hüseyin Harmil ise Gur hükümdarı ile anlaşma yolunu seçmişti. Sultan, Gurlulara yeniden meyleden Herat valisi Emir Hüseyin Harmil'in itaatsizliğinden dolayı öldürülmesini emretti. Aynı zaman da Herat'ta hâsıl olan yeni durum üzerine Nişabur valisi Kezlik ile Zevzen sahibi Eminü'd-din Gürgeç, Harezmişah Alaeddin Muhammed'in emirleri üzerine 10 bin kişi ile Herat'ı kuşattılar ve tekrar şehrin teslim edilmesini istediler. Emir Hüseyin Harmil'in halefi olan Herat valisi Rindi bu kuşatmada Harezmişah Alaeddin Muhammed'in bizzat gelmesini ancak bu koşulla beldeyi kendisine teslim edeceğini söyleyerek vakit kazanmak istiyordu. Bunun bahane olduğu aşikârdı. Lakin Hüseyin Harmil tarafından surları sağlamlaştırılmış, hendekleri genişletilmiş olan Herat zapt olunamadı.¹⁰⁸

Sultanın, Karahitaylar'a karşı giriştiği mücadeledeki başarısızlıklar, Herat'ın ardından Horasan'da da yeni karışıkların çıkmasına sebep oluyordu. Nitekim bu başarısızlıklar tesirini Nişabur'da da göstermişti. Savaşta Harezmi'e dönen askerler aralarında sultanı bulamamış, uğradıkları bu mağlubiyet sonucu Harezmişah Alaeddin Muhammed'in esir düştüğünü bildirmişlerdi. Bu haberi Emir Kezlik'in kız kardeşi Emir Kezlik'e iletmış, Herat Muharebesinde olan Kezlik haberi alır almaz Nişabur'a hareket etmek istemişti. Onun bu hareketini öğrenen diğer kumandan Zevzen hâkimi Emin ü'd-din Ebu Bekr, Emir Kezlik'i engellemek istedi. Emin ü'd-din Ebu Bekr'in bu girişimine diğer emirler de destek verdiler. Zira kuşatmayı bırakmaları durumunda Herat halkının şehirden çıkarak hücum etmelerinden korkuyorlardı. Fakat nihayetinde Emin ü'd-din Ebu Bekr ve arkadaşları karşı duruşlarından vazgeçtiler.¹⁰⁹

Nişabur'a gelen Emir Kezlik, Karahitay ordusunun Harezmi'e girdiğini, sultanın Herat'ta yenilerek geri çekildiğini ve kendisini de kaleyi onarmak için Şadyan'a gönderdiği haberini yayarak şehri ele geçirdi. Şehri tamir ederken tahkim de ediyor askerlerinin sayısını artırmaya çalışıyor ve erzak temin ediyordu. Kalenin

¹⁰⁸ Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 169.

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 219.

surlarını onarıp hendekler kazdıran Emir Kezlik Harezmi'e bir elçi göndererek sultanı asılsız haberlerle meşgul edip, vakit kazanmak istiyordu. Düşüncesine göre, şehrin savunması kuvvetlendirilince ve kendisi de zengin olunca sultan onun üzerine yürüyüp ülkesinin düzenini bozmak istemeyecek ve dolayısıyla onun yöneticiliğini tanımış olacaktı. Oysa durum Emir Kezlik'in tahmin ettiği gibi gelişmedi. ¹¹⁰

Harezmişah, Harezmi'e vardığında Emir Kezlik'in elçisi Harezmişah Alaeddin Muhammed'in huzuruna çıkarak Kezlik'in mesajını ilettili. Ancak bu mesajlardan Emir Kezlik'in iyi niyetli olmadığını, Nişabur'a hâkim olmak istediğini anlayan sultan, hemen kalabalık bir orduyla Horasan üzerine yürüdü. Ancak askerler ona yetişemediği için birbirleriyle bağlantı kuramadılar. Kendisi altı gün içinde yanında bulunan altı süvariyle birlikte Horasan'a vardı. Onun geldiğini öğrenen Emir Kezlik mallarını, askerlerini, veziri Şerefü'l-mülk'ü, Seyyid Alaeddin Alevi gibi divan erkânı ile kadı Rükneddin Mugisi'yi ve diğer ileri gelenleri alıp Torşiz yollarına düştüler. Daha sonra bu kişileri Torşiz Muhteşeminin kendi yanında kalmalarını arzulaması üzerine onları orada bırakarak Kirman'a yani Irak tarafına doğru kaçtı. ¹¹¹

Harezmişah Nişabur'a girerek şehrin her yönünü ıslah edip her şeyi yoluna koyduktan sonra burada kendisine vekalet edecek ve şehri yönetecek kimseleri görevlendirerek Herat üzerine yürüdü. Harezmişah Herat'a geldiğinde şehri hala onun adına muhasara etmekte olan emir ve askerlerine katılıp muhasarayı sürdürdü. Harezmişah bu muhasarayı daha önce başlatmış olan emirlerine ihsanlarda bulunarak bütün bu gelişmelere rağmen emrine bağlanıp bu emirlerini yerine getirdiklerinden, savaş ve muhasarayı sabırla sürdürdüklerinden dolayı onlara güvenmiş ve onları kendisine çok yakın görmüştü. Ancak şehri müdafaa etmekte olan vezirin almış olduğu mükemmel tedbirlerden dolayı Herat'ı ele geçirme imkânı hala bulamamışlardı. Şehrin önlerine gelen sultan, vezire haber gönderip "askerlerime bizzat benim gelmem halinde şehri teslim edeceğine söylemiştin işte gelmiş bulunuyorum artık Herat'ı teslim et." Demişse de vezir Harezmişah'a karşılık olarak "Hayır bunu asla yapmayacağım vermiş olduğunuz söze rağmen sözlerinizden caydığınızı ve böyle durumlarda şehirleri teslim aldığınız da hiç kimseyi bırakmaksızın telef ettiğinizi biliyorum, bunun için şehri Gıyaseddin Mahmud'dan başkasına teslim etmeyeceğim." dedi. Şehir halkının bu

¹¹⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 219. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 54.

¹¹¹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 54. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 170.

muhasaradan muzdarip olarak teslim olma isteklerine rağmen teslim olmayan Vezir'in verilen bu cevabına karşılık hiddetlenen Harezmşah Muhammed güçlü bir orduyla hücumla geçti. Harezmşah'ın askerleri surlardan iki burcu ele geçirip, şehre hakim olarak Veziri tutuklattı. Harezmşah veziri hemen öldürerek şehre tamamen hakim oldu ve şehrin ileri gelen adamlarından ve devletin ümeralarından dayısı Emir Melik'e teslim etti. (605/ 1208-1209)¹¹²

Emir Kezlik, sultanın Horasandan ayrıldığını öğrenince önce Tabes'e ardından Torşiz'e yöneldi. Kendi hükümet erkânının bulunduğu Torşiz'e baskın yapması Halkın yekvücut olarak direnmesine sebep oldu. Kapılar kapatıldı, surlar tutuldu. O sırada Kebud Came İsfahbed'in Tus civarında olduğu anlaşılınca vezir Şeref ü'l-mülk haber göndererek İsfahbed'den Emir Kezlik saldırısına karşı yardım istemişti. İsfahbed bu teklifi kabul etmiş ve sayıları 1000'e ulaşan süvarisiyle ani bir hücum tasarlamış ve bu hücum sonucunda Emir Kezlik'in kuvvetleri mağlup edilmiş, beraberindeki malları yağma edilmiştir.¹¹³

Emir Kezlik bu yenilginin ardından yaptıklarından pişman olmuş ve ne yapacağını bilemez bir hale gelmişti. Arkadaşlarıyla ne yapacağı konusunda konuştu ve en sonunda sultanın annesi Terken Hatun'dan şefaah dileme yolunu seçip Harezm'e doğru yöneldi. Aralarında bulunan Yazırlı bir Türkmen'in teklifi ile istikametini Yazır'a çevirdi. Türkmen'in ben önden gidip bir yolunu bularak kaleyi ele geçireyim demesi üzerine yanına kuvvetinin bir kısmını katarak onu kaleye gönderdi. Türkmen ve yanındakiler yakalanarak sultana gönderildi. Son emelini de gerçekleştirilemeyen Kezlik ile oğlu ve yanındakiler arasında ihtilaflar çıktı. Oğlu Maverünnehr'e gidip Karahitaylar'dan yardım istemeyi ileri sürüyorken Kezlik ise Terken Hatun'un himayesine sığınma konusunda kararlıydı. Aralarında görüş birliği sağlanamayınca oğlu babasının hazinesine el koyarak Maverünnehr'e yöneldi. Fakat Ceyhun'a geldiğinde sultanın kuvvetlerinden bir grup ile karşılaştı. Aralarında geçen çarpışmanın ardından sultanın adamları Kezlik'in oğlunun başını keserek sultana gönderdiler. Kezlik ise Harezm'e vardığında ilk olarak aracılarda valide sultandan sığınma istemiş, o da bu işten kurtulmanın tek yolunun Sultan Tekiş türbesine iltica etmesi ve sofi hırkası giymesi durumunda affedilebileceğini bildirmişti. Lakin Kezlik'in payitahtta

¹¹² İbnü'l-Esir, a.g.e., XII, s. 221-222.

¹¹³ Cüveyni, a.g.e., II, s. 55. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s.171.

türbeye geldiği haberini duyan Terken Hatun tutuklanarak öldürülmesi emrini verdi. Nihayetinde ise Kezlik'in başı da Alaeddin Muhammed Harezşah'a gönderildi.¹¹⁴

1.2.2. Emir Eminü'd-din Ebu Bekr

Harezşah b. Tekiş'in babasının emirlerinden olan Emir Eminü'd-din Ebu Bekr'in lakabı "Taceddin" idi. Önceleri devecilik yapan Emir Emin ü'd-din Ebu Bekr seferlere katılarak deve kiralardı; fakat zamanla talih yüzüne gülmüş, Harezşah ile irtibatı olmuştur. Harezşah onu önce develerini idare etmek için görevlendirmişse de onda mükemmel bir gayret ve kabiliyet gördü. Harezşah çok çalışkan ve güvenilir biri olduğuna şahitlik edince rütbesini ve görevini yükseltti. O da en ileri gelen askerlerinin ve emirlerinin arasına girmeyi başardı. Kendisine Zevzen şehri verilip buraya vali tayin edildi. Emir Eminü'd-din Ebu Bekr gayet akıllı, ileri görüşlü, yaptığı işlerde kararlı, cesur birisi idi. Bir gün sultan Harezşah'a "Kirman benim yönetimim altındaki şehirlere son derece yakındır. Eğer sultanımız bana asker verip de desteklese burayı en süratli bir şekilde ele geçirir, memleketimize katarım." dedi. Bunun üzerine Harezşah, ona asker verip Kirman üzerine gönderdi. Buranın emiri Sultan Sencer zamanında Sicistan hâkimi olan Harb b. Muhammed b. Ebu'l-Fazl idi. Ebu Bekr onunla çarpışmaya girince Harb b. Muhammed bir hayli zayıf olduğundan dolayı ona karşı koyamadı ve Ebu Bekr muzaffer oldu.¹¹⁵

Ebu Bekr, Emir El-Hüseyn'e Herat'ı verip emrine de Harezmliler'den bin kadar süvari tahsis etmiş, Salih Gıyaseddin Mahmud'u da elinde bulunan Gur şehirlerine ilave olarak Germsir'de görevlendirmişti. Bütün bu görevlendirmelerin yanı sıra Merv, Serahs ve Horasan'ın diğer şehirlerinde çeşitli kimseleri kendi adına vekil olarak bırakıp halka karşı adaletli davranmalarını, memleketi koruyup bu konuda her türlü tedbiri almalarını da tavsiye etti. Diğer taraftan da bütün ordularını toplayıp Harezme, oradan da gerekli donatımını yaptıktan sonra Ceyhun nehrini aşarak Semerkant sultanı ile bir araya geldi. Harezşah'ın kendilerine karşı savaşa hazırlandığını haber alan Karahitaylar aynı şekilde büyük hazırlıklara başladı. Bu

¹¹⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 56. ; Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti ...**, s. 171.

¹¹⁵ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 259-260.

savaşta bazen Karahitaylar bazen de Harezmsahlar galip geliyorken nihayetinde Harezmsah galip geldi.¹¹⁶

Daha sonra buradan Mekran üzerine yürüyen Ebu Bekr Kabil sınırlarından Sind'e kadar olan bölgeyi tamamen Hâkimiyeti altına aldı. Buradan da Mekran denizi sahilinde bulunan Hürmüz'e yürüdü ve ele geçirdi. Hürmüz hâkimi olan Meleng'e hutbeyi Harezmsah adına okuttuğu gibi Hürmüz hâkimiyetine itaat eden Kalhat ve Umman'ın bazı yerlerinde de Harezmsah adına hutbe okuttu. Buralardan aldığı mal ve vergileri toplayıp Harezmsah'a gönderdi.

Hürmüz adası yöneticisi ve halkı kendilerinde uzak bir belde olan Harezm'e kadar gittiklerinde gayet emin bir şekilde gidebiliyorlardı. Zira Hürmüz büyük bir limana sahipti Hint, Çin, Yemen ve diğer ülkelerden çok sayıda tüccar bu adaya gelir alışveriş yapardı. Hürmüz adası ile Kiş adası halkı arasında birçok savaş ve akınlar meydana gelmişti. Bu düşmanlıktan dolayı iki ada halkının her biri buralardan gelip giden tüccar gemilerini düşmanın limanına yanaşmasını istemeyip buna engel oluyorlardı.¹¹⁷

1.3. CELALEDDİN HAREZMSHAH DÖNEMİ VE EMİRLER

Celaleddin Mengüberti, Sultan Muhammed Harezmsah'ın en büyük oğlu olup, yiğitliği ve cesurluğunun yanı sıra bilgi bakımından en üstünü idi. Sultan Muhammed, Gur, Gazne, Bamyân, Bost, Tekeabad ve Hind sınırındaki araziye ele geçirince buradaki memleketleri ona vererek vezirlik görevine ise Şeşhabü'ddin Alp-i Serahsi'yi getirdi. Ancak Sultan Celaleddin'i yanında görmek isteyen Alaeddin Muhammed onun yerine naip olarak, Moğol İstilasından sonrasına kadar bölgeyi elinde tutacak olan Melik Kerber'i, Firuzkuh'a ise Mübarizü'd-din-i Şirazi'yi tayin ederken¹¹⁸ diğer taraftan sultan, Irak-ı Acem Bölgesini oğullarından Rükneddin Gursançtı'ya, Kirman, Kış ve Mekran'ı Gıyaseddin Pir-Şah'a bıraktı.¹¹⁹

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, a.g.e., XII, s. 216.

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, a.g.e., XII, s. 260.

¹¹⁸ Cüveyni, a.g.e., II, s. 105. ; Cüzcani, a.g.e., s. 142.

¹¹⁹ Nesevi, a.g.e., s. 23.

Babası tarafından daima takdir edilen büyük oğlan Celaleddin Harezmsah, Terken Hatun tarafından sevilmediği gibi hak ettiği taht varisliğine de layık görülüyordu. Celaleddin'in annesinin Terken Hatun'un kendisi gibi Kanklı-Kıpçak Türklerinden olmadığından dolayı varis gösterilmesini istemiyordu.¹²⁰ Alaeddin Muhammed annesinin tesiriyle, annesi gibi Kanklı-Kıpçak Türklerinden olan karısından olma oğlu Uzlag Şah'ı veliaht tayin etmişti. Nesevi'nin aktardığına göre, Terken Hatun Cengiz Hana esir düştüğünde dahi Bedrüddin Hilal'in ona "Celaleddin'e sığınalım." demesine karşılık "Celaleddin'e sığınmaktansa ölmeyi yeğlerim."¹²¹ Demiştir.

Terken Hatun'un arzusu üzerine veliahtlık Uzlag Şah'a verilse de¹²² Nesevi, Sultan Muhammed Harezmsah'ın Abı-Sükûn'da ağır bir şekilde hastalandığı zaman annesinin esir düştüğü haberini aldığını, bunun üzerine hanedanlığının temelini sarsıldığını ülkesinin çok zor durumda olduğunu ve bu durumda Harezmsahlar'ı sadece Celaleddin Harezmsah'ın kurtarabileceğini bu sebeple de halefinin Celaleddin Harezmsah olmasını istediğini beyan ederek kendisine itaat edilmesini emrettiğini nakleder.¹²³

Şehzadelerden Celaleddin, Uzlag Şah ve Ak Şah sultan'ın ölümüne kadar adada onun yanında kalmışlardı. Moğol ordularının Irak'a geldiği haberini alınca babalarının Harezmsah'e defninden¹²⁴ sonra 70 süvari ile Mankışlag'a geldiler, oranın halkından atlar aldılar; daha sonra başkente sağ-salim vardılar. Sultanın vefatını ilan ettiler. Sultanın Uzlag Şah'ın veliahtlığına dair vasiyetini daha önce değiştirmiş olduğunu ve onun yerine Celaleddin'i tayin ettiğini açıkladılar. Eski veliaht bu durumu kabul ettiği halde Türk emirleri bu değişikliğe razı olmadılar. Memnun olmayanların başında büyük emirlerden Tuci-Pehlivan vardı; Kutluğ Han ünvanını taşıyordu. Emri altında 7000 süvari bulunuyordu. Muhtemelen eski Belh ve Yenikent valisi idi. Onun yanısıra Uzlag Şah'ın dayısı, Küç Ay Tegin, Oğul Hacib, Timur Melik ve 90.000 Kanklı askeri Harezmsah'de yerlerini almıştı. Celaleddin'i tutsak almak yahut katletmek için bir suikast tertip edildi. İnanç Han, suikast teşebbüsünü vaktinde haber verdiğinden Celaleddin, beraberinde Timur-Melik ve 300 süvari olduğu halde

¹²⁰ D'Ohson, **a.g.e.**, s. 90.

¹²¹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 33.

¹²² Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 108. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 139.

¹²³ Nesevi, **a.g.e.**, s. 40-41.

¹²⁴ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 142.

Harezmi'den ayrılıp Nesa yolundan Şadyan'ın yolunu tuttu. Şayakan tepesinde Moğollar'la karşılaştı. Yanında bulunan az sayıda askerleriyle aslanlar gibi savaştı. Celaleddin'in ayrılmasından üç gün sonra Celaleddin'i takip etmek üzere Uzlag Şah ile Ak Şah da Harezmi'yi terk ettiler.¹²⁵ Moğollar'ın Maverünnehr'e girdiklerini öğrendiler ve Celaleddin'in izini takip ederek Horasan'a doğru yola koyuldular. Fakat Nişabur yakınlarında Moğollar'la karşılaştılar. Moğollar'la ilk başta iyi çarpıştılar ancak ikinci bir Moğol birliğinin kuşatmasıyla Uzlag Şah ile Ak Şah öldürüldüler.¹²⁶

Moğollar, Aralık 1220 yılında Celaleddin ve bir müddet sonra da kardeşleri Uzlag Şah ile Ak Şah'ın Gürgenç'i terk etmelerini takiben Harezmi bölgesine gelip Gürgenç'i ele geçirdiler.¹²⁷ Gürgenç ve bulunduğu Harezmi bölgesi o dönemde Doğu'nun en önemli ekonomik ve kültürel merkezlerinden biriydi. Bu sebeple Gürgenç'in ele geçirilmesini Barthold başta olmak üzere birçok tarihçi tarihin en önemli olaylarından biri olarak kabul etmiştir. Çağatay'ın şehri zorla ele geçirmek istemesine karşılık Cuci'nin anlaşmak istemesinin sebebi de kuvvetle muhtemel bundandı.¹²⁸

Bu sırada Nişabur'a gelen Celaleddin Harezmişah emirlerine ve sınır beylerine haber göndererek mahiyetine katılmaları emrini gönderdi;¹²⁹ ancak Moğollar'ın yaklaşması üzerine Zevzen civarındaki kale hazinelerini maiyetindekilere dağıttıktan sonra babasının ölmeden önce onun için görev yeri seçtiği Gazne'ye geldi.¹³⁰ 50.000 kişilik bir orduya sahip akrabası Herat Emiri Emin Melik tarafından karşılanan sultan halkın da teveccühüne mazhar oldu (Mart 1221). Bu esnada Seyfüddin Buğrak El-Haleci, Belh emiri Azamülmülk Hasan Kazlak gibi emirler gelip itaatlerini bildirerek getirdikleri otuz bin atıyla Celaleddin ve Eminülmülk'ün ordularına güç kattılar.¹³¹ Daha sonra Pervan'ın yolunu tutan Celaleddin, Veliyon Kalesi'nin Moğol

¹²⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 108-109. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 41-42. ; Barthold, **a.g.e.**, s. 457.

¹²⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 109-110.

¹²⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 45.

¹²⁸ Jean Paul Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, Çevirenler: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 191,193.

¹²⁹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 45.

¹³⁰ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 110. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 46. ; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 142. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 46.

¹³¹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 54.

kumandanları Tekeçük ve Molghor tarafından kuşatıldığını öğrenerek hücum etti ve Moğollar'ı bozguna uğrattı.¹³²

Moğol kuvvetleri karşısında elde edilen bu zafer, Harezmsah ülkesinde büyük tesir uyandırmış, başta Herat olmak üzere Moğollar tarafından işgal edilen bölgelerde isyanlar başlamıştı.¹³³ Bu mağlubiyetin haberini alan Cengiz Han yeniden Şiki Kutugu Noyan kumandasında bir ordu gönderdi. Parvan mevkiinde yapılan savaşta Moğollar bir daha yenildi. Fakat ganimetlerin bölüşülmesi sırasında Celeleddin'in kumandanları arasında anlaşmazlık çıktığını haber alan Cengiz Han kalabalık bir ordu ile onu takibe başladı. Bunun üzerine Celeleddin Sind nehrini geçip Hindistan'a sığınmaya karar verdi. Ancak Cengiz Han nehrin kıyısında ona yetişti ve ordusunu çember içine aldı (26 Kasım 1221). Celeleddin askerlerinin azlığına rağmen Moğol ordusunun merkezine hücum ederek onları dağıttı; savaşı kazanmak üzereyken Cengiz Han, ihtiyattaki 10.000 kişilik kuvvetini harp nizamına soktu ve durumu lehine çevirmeyi başardı. Celeleddin, Moğollar'ın eline geçmesinden endişe ederek annesini ve haremını teşkil eden kadınları nehre attırdıktan sonra bazı Harezmliler ile karşı tarafa geçti. Cengiz Han onu ele geçirmek maksadıyla Çağatay kumandasındaki bir orduyu Hindistan'a gönderdiyse de Moğollar sonuç alamadan geri döndüler.¹³⁴ Cengiz Han, Celeleddin'in yiğitliği karşısında hayret ederek oğullarına "Böyle bir oğula sahip olan babaya ne mutlu. Su ve ateş gibi iki bela girdabından kendisini kurtarıp sahile vardı. O başımıza büyük işler açacak. Onun karşısında akıllı bir insan nasıl gafil durabilir." dedi.¹³⁵

Celeleddin Harezmsah, Hindistan'da Rana Şatra kumandasındaki bir Hint ordusunun saldırısına uğradı. Celeleddin onları mağlup etti ve kumandanları Rana Şatra da savaş esnasında öldürüldü. Celeleddin, Hintliler'e ait teçhizat ve silahları ele geçirdi. Bundan sonra Debdaba Usakun hâkimi Kabaca'nın kızı ile siyasi bir evlilik yaptı. Delhi Hükümdarı Şemseddin İltutmuş'a bir elçi göndererek kendisine uygun bir arazi istedi. Şemseddin de Celeleddin'in şöhret ve nüfuzundan çekindiği için ona

¹³² Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 111-112.

¹³³ Mehmet Ali Çakmak, "Moğol İstilas ve Harezmsahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı", **Türkler**, C: IV, Yeni Türkiye yayınları, Akara, 2002, s. 912.

¹³⁴ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 355-357. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 112-115. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 55. Abbas Perviz, **Tarih-i Selacuke ve Harezmsahan**, İntişarat-ı Kütüb-i İnan, Tahran, 1351 (hş.), s. 242-243. ; Aydın Taneri, "Celeleddin Harizmşah", **DİA**, C: VII, İstanbul, 1993, s. 248-249.

¹³⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 116. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, s. 512. ; Devletşah, **Devletşah Tezkeresi**, C: II, Çev: Necati Lugal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 202.

cevaben, kendisine uygun bir yer bulacağını söyledi. Bundan sonra Kokar bölgesine yönelen Celaleddin, bölgenin hâkimi Rai Kokar Sangin'e bir elçi gönderdi ve ondan kızını istedi. Rai bu isteği kabul etti ve kızıyla birlikte oğlunu da büyük bir orduyla Celaleddin'e gönderdi. Celaleddin, Rai'nin oğluna Kutluğ Han lâkabını verdi. Fakat bir süre sonra Şemseddin, Kabaca ve onların müttefiki olan Hint hâkimleri Harezmliler'e karşı harekete geçti. Bu tehlikeli gelişme karşısında Celaleddin, Cihan Pehlivan'ı kendi yerine naip tayin ederek 1224 yılı başlarında Hindistan'dan ayrıldı. Cihan Pehlivan ise birkaç yıl Hindistan'da kalarak Şemseddin İltutmuş ile mücadele etti. Ancak sonunda onunla başa çıkamayarak bölgeyi terk etti ve Irak-Acem'e geldi (1230/1231).¹³⁶

Celaleddin Harezmsa Kirman'a geldiği sırada kardeşi Gıyaseddin Azerbaycan Arran ve Irak-Acemi kat'i surette eline almıştı. Hüküm ve nüfuzu Horasan ve Mazenderana kadar yayılmıştı.¹³⁷ Celaleddin yoluna devam ederken Şiraz yakınlarında Yezd Emiri Alâüddevle'ye rast geldi. Yezd Emiri Alâüddevle Abadanda sultana itaatini bildirdi ve maiyeti ile birlikte getirmiş olduğu hediyeleri sultana sundu.¹³⁸

Bu dönemde Salgurlu Sa'd b. Zengi de Fars'ta hüküm sürüyordu. Celaleddin kardeşi Gıyaseddin'in elinde bulunan İsfahan'ı ele geçirdikten sonra Fars bölgesine hareket etti. Gıyaseddin daha evvel Fars bölgesine gelmiş Sa'd ın elinden bazı şehirleri almış ve barış anlaşması imzalamıştı. Celaleddin, Sa'd b. Zengi ile siyasi münasebetlere girişti ve onun kızı ile evlendi. Kardeşi Gıyaseddin'i bertaraf etmek için süratle harekete geçti ve Akuta mevkiinde onu mağlup etti. Gıyaseddin de ağabeyini durdurmak için ordusuyla birlikte harekete geçti. Ancak Celaleddin, adamlar göndererek, onu teskin edip askerlerini dağıtmasını sağladı. Gıyaseddin'in emir ve askerlerinden bir kısmı Celaleddin'in tarafına geçtiler. Zayıflayıp çaresiz kaldığını anlayan Gıyaseddin, Celaleddin'e itaat etmek zorunda kaldı. Gıyaseddin huzura gelerek ağabeyine itaatini beyan etti.¹³⁹ Artık Celaleddin'in rakibi kalmadı. Kardeşini

¹³⁶ Abdülkerim Özeydin, "Harezmsahlar Devleti" **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C: IV, Ankara, 2002, s. 894.

¹³⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 51.

¹³⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 62.

¹³⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s.386. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 62-63.

emir derecesine indirdikten sonra İsfahan'da yapılan bir törenle Harezmsahlar'ın yeni sultanı olarak tahta oturdu.¹⁴⁰

Bütün İran'ı itaat altına almak isteyen Celaleddin 1220 senesinde Tiflis'te iken Irak-ı Acem Naibi Şerefeddin Ali'den Kirman Atabeyi Barak Hacib'in sultanın uzakta olmasından istifade ederek itaatten çıktığını, Cuvaşir'i¹⁴¹ kuşattığını ve Moğollar'ın da o bölgeye geldiğinin haberini aldı. Celaleddin süratle bölgeye doğru yola çıkınca Dımaşk (Şam) emiri el-Melikü'l-Muazzam, Amid ve Mardin emiri Nusredü'd-din'in aralarındaki, el-Eşref'in ülkesine saldırarak buraları hâkimiyetleri altına alma ittifakları da bozulmuş oldu.¹⁴² Barak, bölgeye gelen Moğollar'a Celaleddin'in ele geçirdiği yerler hakkında bilgiler vermiş, yapacağı yeni fetihler ile ülkesini genişleteceğini, askerlerinin sayısını arttıracığını ve onlara karşı harekete geçeceğini bildirmişti.¹⁴³

Ahlat üzerine yürümekte olan Sultan Celaleddin Harezmsah, Barak'ın bu tutumu karşısında Kirman' a hareket etti. Amacı kendisinden önce gönderdiği bir elçi ile Barak'a hılatler sunarak Barak'ı rahatlatmaktı. Lakin Barak elçilerin gelmesiyle bir durum olduğunu anlayarak sarp bir kaleye kapandı. Barak Hacip'e giden sultanın elçilerine "Ben senin kapında bir kulum. Senin buraya tekrar gelmek istediğinin haberini aldığımdan senin yerleşmen için şehri boşalttım. Eğer buraları tekrar bana vereceğini bilsem senin kapına gelir yüz sürerim." dedi. Sultanın elçileri Celaleddin Harezmsah'ın Tiflis'te olduğunu söyleyerek kandırmaya çalıştılsa da başaramadılar. Bu sırada Tiflis'ten gelen haberci Ahlat'ta bulunan Melik Eşref'in ordusunun bazı Harezmi birliklerini bozguna uğrattığını bildirdi. Bunun üzerine sultan, Barak'ın bulunduğu sarp kalenin uzun süre kuşatılırsa ancak alınabileceğini tahmin ederek Barak üzerine gitmekten vazgeçti.¹⁴⁴

Sultana karşı diğer bir isyan da 1228'de Herat'ta çıktı. Burada Gur Emirlerinden Nusredü'd-din Muhammed hâkim idi. Bu zat Sultan Alaeddin zamanında itaatini arz etmiş, sultan da onu Herat valiliğine tayin etmişti. Nusredü'd-din isyan edince, sultan Herat'ı kuşatmak üzere, Kuli Han gibi emirleri gönderdi. Muhasaranın

¹⁴⁰ Hasan Geyikoğlu, "Harezmsahlar ve Doğu Anadolu", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C: IV, Ankara, 2002, s. 918. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁴¹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 120.

¹⁴² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s.415-416.

¹⁴³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 416. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 56.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 417. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 121. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 76-77. ; Taneri, **a.g.e.**, s. 56-57.

üçüncü ayında Nusredü'd-din, aman elde ettikten sonra şehirden çıktı. Fakat Kuli Han, onu öldürdü. Nusredü'd-din'in veziri Hasan, efendisinin öldürüldüğünü görünce askerlerini coşturdu ve çarpışmalar yeniden başladı. Kuli Han sultanın kendisini cezalandıracağını tahmin ettiğinden, silah arkadaşlarını terk etti. Sultan, Kuli Han için arama emri vererek yakalattı ve öldürttü. Ancak bu hadiseler kuşatmanın gevşemesine sebep oldu. Celaleddin şehrin zaptı için muhasarada bizzat bulunmasının şart olduğunu düşünerek Herat'ın önüne geldi. Onun yaptığı hücum sonucunda, şehir üçüncü gün teslim oldu ve Vezir Hasan öldürüldü.¹⁴⁵

Diğer bir hadisede sultanın kardeşi olan Gıyaseddin'in sultanın da hazır bulunduğu bir işret meclisinde, İsfahan Şahnesi İbn Harmil ile birbirlerine nahoş sözler sarfettiler. Daha sonra Gıyaseddin gizlice evine girip onu öldürdü. Bu hadise Celaleddin'in pek hoşuna gitmedi.¹⁴⁶ Celaleddin Tatarlarla uğraşırken kardeşi Gıyaseddin, kardeşinden korkarak yanında bulunan muhalif emirlerle birlikte kaçıp Abbasi halifesinin hâkimiyeti altında bulunan Hûzistan'a gitti. Onların maksadı bu topraklara girip halifeye itaat ederek ona bağlanmak idi; fakat halifenin Hûzistân'daki naibi ve vekili bunun bir hile ve tuzak olduğunu düşünerek onları Hûzistân'a sokmadı. Gıyaseddin yanındakilerle beraber bir müddet Hûzistân sınırında beklemiş, fakat durumun bir hayli uzadığını görünce Hûzistân'dan ayrılıp Alamut'a sığındı.¹⁴⁷ Bu haberi alan Celaleddin, onu ele geçirmek için Alamut civarına müfrezeler dağıtarak bütün yolları kontrol altına aldı. Bu sırada Alamut hâkimi Alaeddin, sultana bir elçisini gönderdi ve Gıyaseddin için aman diledi. Buna karşılık sultan aman verdi ve kardeşini teslim almaları için, iki adamını yolladı. Bunlar Alamut'a vardıkları zaman Gıyaseddin, Celaleddin'den korktuğundan dolayı Alaeddin'den aldığı üç ila dört yüz hayvana eşyalarını yükleyerek Huzistan'a doğru yola çıktı. Hemedan civarında Harezmliler'in kurduğu pusuya düşmek üzere iken, son anda kurtularak Barak'a sığındı. Barak, onun annesi ile zorla evlendi. Daha sonra ikisini de, kendisini zehirlemek istedikleri ithamıyla öldürdü.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Taneri, **Harzemşahlar**, s. 57-58.

¹⁴⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 166-167.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 437.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 437-438. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s.167-168. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 59. ; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 437-438.

İran'ı itaat altına alan Celaleddin, Azerbaycan'ı devletine katmak gayesiyle harekete geçti¹⁴⁹ ve Meraga'yı teslim aldı. Sonra Tebriz üzerine yürüdü. Azerbaycan ve Arrân emiri olan Özbek b. Pehlivan, Celaleddin'nin korkusundan dolayı Tebriz'den ayrılıp Gence'ye geldi. Buraya ulaşan Celaleddin Tebriz'de bulunan vali, emir ve bütün reisler haber göndererek askerlerinin şehre gelip ihtiyaçlarını karşılayacaklarını ve buradan gıda maddeleri alacaklarını bildirdi. Tebriz'de bulunan görevliler Celaleddin'in bu isteğini kabul edip ona itaat edince, Harezmi askerler Tebriz'e gidip gelmeğe, buradan arzu ettiklerini, her türlü yiyecek ve giyecek maddeleriyle benzeri şeyleri alıp satmaya başlamışlardı. Fakat bu askerler halkın mallarına ellerini uzatarak arzu ettikleri bir şeyi satın alırlar, ancak karşılığında kendi diledikleri bedeli öderlerdi. Bunun üzerine Tebriz halkı durumu Celaleddin'e bildirerek bu durumdan şikâyette bulundular. Celaleddin Tebriz halkının bu şikâyeti üzerine derhal şehirde bir şahne görevlendirerek Tebriz'de ikamet edip şehri yönetmesini ve askerlerin ahalinin malına el uzatmalarını engellemesini emretti. Ayrıca askerlerden halka eziyet edip mallarına el uzatanların derhal idamını talep etti.¹⁵⁰ 1225 Temmuzunda şehri zapt etti. Böylece Azerbaycan'ı ilhak eden sultan, Gürcüler'in İslam diyarlarına karşı giriştikleri saldırılar neticesinde Gürcistan seferine çıktı.¹⁵¹

Celaleddin Gürcistan'da iken Tebriz reisi Nizameddin ve kardeşi Şemseddin Tuğrai isyan ederek bu bölgenin yeniden Özbek'e verilmesi gayesini taşıyorlardı. Bu haberi alan sultan süratle Tebriz'e intikal etti ve Nizameddin'i öldürttü. Bundan sonra Horasan veziri Orhan'ı ordu ile Gence'ye yolladı. Orhan Gence ile beraber Beylekan, Berdea, Şemkür ve Şiz'i zapt etti. Arran naibi Cemaleddin Kummi'nin itaat arz etmesiyle Arran da ele geçirilmiş oldu.¹⁵² Yeniden Gürcistan'a yönelen Celaleddin Harezmsah ilk başta diplomatik yollara başvurduysa da sonuç alamayıp savaştı ve Gürcülerle giriştiği mücadelede Lori'yi fethederek Ermeni, Alan, Sabir, Laz ve Kıpçaklarla oluşturulan ordularını hezimete uğrattı.¹⁵³ Daha sonra Kirman'a dönmek üzere yola çıktı ve yolu üstündeki Ani ve Kars'ı kuşattı lakin bir sonuca varılamadı (1227).

¹⁴⁹ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 392-393.

¹⁵¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 394. Cüzcani, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁵² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 396-398. ; Taneri, "Celaleddin Harizmsah", s. 249.

¹⁵³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 412. ; Nesimi Yazıcı, **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 370.

Celaleddin 1224'te Abbasi Halifesi Nasır- Li dinillah'ın hâkimiyetinde bulunan Hüzistan'a gitti ve kışı orada geçirdi. Halifelik arazisine karşı genel bir saldırıya geçmeye kararlı görünen Celaleddin bir öncü birliği yolladı. Bu birlik halifeye bağlı kuvvetleri bozguna uğrattı ve Ziyaülmülk'ü halifeye elçi olarak gönderdi. Elçi halifeden Harezmsahlar'a yardımcı olmasını istediye de Celaleddin'in niyetlerini bilen halife bunu reddetti. Bundan sonra harekete geçen Celaleddin önce Tuster şehrini kuşattı. Sonra Basra'ya indi, şehir kuşatıldı fakat alınamadı. Celaleddin Bağdad yakınlarındaki Dakuka'yı ele geçirdikten sonra Bevazic şehrine geldi ve burayı da teslim aldı. Bu sırada Halife Nasır- Lidinillah Celaleddin'i Irak'tan atmak için Kuş Timur kumandasında 20.000 kişiden oluşan bir ordu hazırladı. Yapılan savaşta Celaleddin, Kuş Timur'un ordusunu hezimete uğrattı Bağdad civarına kadar takip etti.¹⁵⁴

Balkan tarihçisi Nicolae Jorga, Celaleddin'in bu başarılarının İslam dünyasında ona karşı büyük bir ümit ve saygı uyandırdığını şöyle ifade eder: "Celaleddin babasının ölümünden sonra işgalcilere karşı öyle yiğitçe savaştı ki, İranlılar ve Türkistan karşılarında, anayurtlarındaki efsanelerin birinde geçen yeni bir Rüstem bulduklarına inandılar."¹⁵⁵ Fakat harpte güçlü olan Celaleddin devlet idaresinde ve bilhassa dış siyasette başarılı olamamıştır.¹⁵⁶ Celaleddin Harezmsah'ın diplomasideki başarısızlığı, bütün bu askeri başarılarının kısa bir zamanda anlamını yitirmesine neden oldu.

1.3.1. Emir Bedrüddin İnanç Han

Bedrüddin İnanç Han, sultanın başlıca emirlerinden ve ileri gelen mabeyincilerindendi. Celaleddin'in adlı sanlı generallerinden olması hasebiyle yakın arkadaşlarıyla birlikte Buhara'nın müdafaasına memur edildi. Moğollar'ın Buhara'yı ele geçirmesiyle arkadaşları ve bir miktar askerle Nesa'ya kadar uzanan bozkırlara kaçıp kimsenin girmeye cesaret edemeyeceği susuz, gıdasız yerde kaldı. Nesa Emiri İhtiyarüddin Zengi, İnanç'ın korkudan bozkırları terk edemediğini anlayınca bunun kendisi ile sultan arasında meyancılıkta kullanılabileceğini ve bu suretle de kendisine

¹⁵⁴ Taneri, "Celaleddin Harizmşah", s. 250. ;

¹⁵⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C: I, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s.141.

¹⁵⁶ Mükrimin Halil Yınanç, "Celaleddin Harzemşah", **İA**, C: III, MEB, İstanbul, 1977, s. 51.

miras kalan mukataalarına göz dikenlere bir gözdağı olabileceğini düşündü. Bu sebeple kendisine gönderdiği bir elçi ile İnaç'a eğer kendisine sığınırsa tehlikeden koruyacağını ve hediyeler sunacağını ve eğer ani bir taarruzdan çekiniyorsanız bizim de düşmanın nereyi karargâh edindiğini, nereye gittiğini bilmediğimize inanınız, dedirtti. Bedrüddin İnaç Han, Emüniddin'in bu teklifi karşısında kayıtsız kalamadı. Eminüddin ise elinden gelen her şeyi yaptı.¹⁵⁷

Nesa mülhakatından olan Neşçivan; kalabalık, burçlu, hendekli müstahkem bir yerdi. Buranın mutasarrıfı olan Ebülfetih Moğollar'la anlaşmıştı. Her şeyde onlarla haberleşirdi. Ebulfetih Harezmi kuvvetlerinin mahvolduğunu öğrenerek İnaç Han'ın Nesa'da olduğunu ve oranın emiri ile anlaştığını Moğollar'a hemen bildirdi. Onlar da İnaç'ı ele geçirmek üzere bir ordu çıkardılar. Neşçivan'a gelen bu ordu oraya yakın bulunan İnaç'ın üstüne yürümek için mutasarrıftan kılavuzlar aldılar. Fakat Nesa'da bulunmakta olan saltanat ordusundan öteberiyle gelip İnaç'a katılanlar oldu. Ve bunlar sayesinde düşmana karşı müdafaa da güç elde etti. Bu harpte İnaç'ta görülen cesaret Rüstem'e parmak ısırtacak derecede idi. Harbin kızgın bir anında İnaç Han'ın kılıcı kırıldığı gibi atı da kendisiyle birlikte yere kapandı. Hemen kendisine bir at getirdiler. Tekrar hücumu girişti ve harbi zaferle bitirdi. Moğollar kaçmakla kat'i bir hezimetten kurtulmayı umuyorlardı. Oysa İnaç mağlupları iyice ezmek için bunları Neşçivan'a doğru sürdü ve arkalarını bırakmadı.¹⁵⁸

Akşama doğru Neşçivan'a vardığında orada harpten çıkan döküntülerle birlikte bir Moğol kıt'ası bulunuyordu. Bunlar kale kapısı önüne yığılmış Ebülfetih'in kendilerini kabul etmesini bekliyorlardı lakin kapı açılmadı. Ebülfetih'in yüzü hiddetten, korkudan âdeta kararmıştı. Moğollar takibin arttığını gördüler, kale hendeğindeki suya atıldılar. Tam bu esnada İnaç ve arkadaşları yetişti ve bütün Moğol askeri suda temizlendi. İnaç Han karargâhından kazandığı galibiyeti bildirmek üzere bir adam gönderdi. On kafa ile on esir de takdim etti. Memleketi Ebülfetih'den kurtarmak için Neşçivan'ın muhasarasını da bildirdi. Nesa Emiri de burayı ele geçirdikten sonra Ebülfetih'i öldürttü.¹⁵⁹

İnaç Han bundan sonra Abiverd'e yöneldi. Kazandığı muvaffakiyetten dolayı vergisini aldı. İşte burada son hezimette dağılan saltanat ordusu askerleri gelip sancak

¹⁵⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 46-47.

¹⁵⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁵⁹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 47.

altına girdiler. Bunların arasında İltacmülük, Tekinmülük, Bekşan Cengaşi, İmrahor ve Mabeyinci Eminüddin Refik gibi kimseler bulunuyordu. İnanç, etrafına toplananlarla birlikte kalabalık ordu ile Nesa'ya geldi. Bu şehre geldiği zaman İhtiyarüddin Zengi de oradan çıktı. Bunun üzerine şehir kumandanından kendi başına toplanan sultan askerlerinin ihtiyacı için 618 (25 Şubat 1221; 15 Şubat 1222) senesinin vergisini istedi. Kumandan zorla da olsa vergiyi verdi. İnanç ise bu vergiyi arkadaşları arasında paylaştırdı. Daha sonra Nişabur nahiyelerinden olup elçi Bahadır tarafından gasp olunan Sebzvar üzerine hareket eyledi. İnanç Han da bu şehri gasp etmek istedi, ikisi de harbe giriştiler? Neticede elçi Pehlivan bozuldu. O zaman Hindistan'da bulunan Celeleddin'in yanına kaçtı. İnanç Hanın nüfuzu Horasan'ın en uzak yerlerine kadar yayıldı.¹⁶⁰

Bir zaman sonra Merv de yerleşmiş ve bu harabeleri benimsemiş olan Koç Tekin Pehlivan münasebetsiz bir sevdaya kapıldı. Ceyhun'u geçti, Buhara üstüne yürüdü; muhafızlarını bozdu ve öldürdü. Hâdise Moğollar'ı uyardı, kinlerini kuvvetlendirdiler ve onlar da on bin kişilik bir kuvvetle Koç Tekin üstüne gittiler, onu hezimete uğrattılar. O da İkenku Elçi Pehlivan'ın bulunduğu Sebzvar'a kaçtı. Bunların ikisi de İnanç Han'a kavuşmak için o vakit Gürcan'a inmeğe karar verdiler. Henüz oraya vardıkları sırada Moğollar da bunları takibe başladılar. Bunlar taarruz veya firar arasında kâh ağır adımlarla kâh dörtnala gidiyor, yürüyüşlerini değiştiriyorlardı. Böylece Halka'ya kadar geldiler. Bir süvari manevrası ve bir tabiye hareketiyle Cürcan ile Esterabad arasında bulunan Halka denilen yerde İnanç Han'ı buldular. Oraya vardktan iki gün sonra Moğollar çıka geldiler. İki taraf hemen harp nizamına girdiler. Şiddetli bir harp sonucunda Türkler bozuldu. Burada can verenler içinde Serbenku, Mirahor Geçit bulunuyordu. İnanç Han yanına hiçbir şey almadan atlarıyla Rey'de bulunan Gıyasüddin Pir şaha kadar kaçtı. Gıyasüddin, cesareti takdir ettiği İnanç'ın gelişine sevindi ve kendisine ikramlarda bulundu. Bu hal İnanç'ın münasebetsiz bir suretle kalkıp annesini istemesine kadar sürdü. İnanç bundan sonra ancak birkaç gün yaşadı. Gıyasüddin'in bir adamı vasıtasıyla kendisini zehirlettiği ve yatağında ölü bulunduğu rivayet ediliyor. İnanç Han Şaab Selman'da gömüldü.¹⁶¹

¹⁶⁰ Nesevi, **a.g.e.**, s. 47-48.

¹⁶¹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 48.

İKİNCİ BÖLÜM

1. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN CELALEDDİN HAREZMŞAH İLE MÜCADELESİNE KADAR TÜRKİYE SELÇULU DEVLETİ

I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu İzzeddin Keykavus, babasının ölümünden sonra 1 yıl sultan oldu. I. Gıyaseddin Keyhusrev ölünce devlet erkânı, Konya'da toplanarak sultanın en büyük oğlu olduğu için Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtına çıkarılmasına karar verdi ve Kayseri'ye gelmesi için kendisine ulak gönderdi. Keykavus Sivas-Kayseri arasındaki Gedük'te (Şarkışla) karşılandı. Biat, yas ve tahta çıkma törenleri Kayseri'de yapıldı. Ancak Kayseri'den Konya'ya hareket edileceği sırada sultanın kardeşi Tokat Meliki Alaeddin Keykubad'ın saltanat davasıyla ortaya çıktığı ve şehre doğru gelmekte olduğu haber alındı. Alaeddin Keykubad şehri kuşattı, çok geçmeden Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrul Şah ile Ermeni Kralı II. Leon da kuşatmaya katıldı. Meselenin savaşa halledilemeyeceğini anlayan devlet adamları diplomatik yola başvurdular. Ancak başarı elde edilemeyince Alaeddin Keykubad'ın üzerine yürüyen İzzeddin Keykavus Ankara Kalesi'ni kuşattı. Erzakı azalan Alaeddin Keykubad, kendisinin ve halkın canına dokunulmaması şartıyla teslim oldu ve Malatya yakınlarındaki Minşar Kalesi'ne hapsedildi. Keykavus onu öldürmek istediye de hocası Mecdüddin İshak buna engel oldu.¹⁶² İzzeddin Keykavus vefat edince, ölümünü bir müddet gizli tutan devlet adamları taht mücadelesinde İzzeddin Keykavus tarafında buldukları, Alaeddin Keykubad'ı mağlup ve hapis etmede rol oynadıkları için onun şiddetli davranacağı endişesi ile tereddüt içinde bulunuyorlardı. Bunun iki sebebi olabilirdi, ya Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ı tahta geçirmek veyahut da küçük kardeşi Koylu-hisar meliki Celaledin Keyferudun'u tahta geçirme düşüncelerindendi.¹⁶³ Melikü'l-ümera Seyfeddin Ay-aba ile Emirü'l-meclis Mübarizeddin Behramşah'ın görüşleri Alaeddin Keykubad b. Keyhüsrev'in tahta çıkmasından yanaydı. Keykubad Malatya kalelerinden birinde hapis bulunuyordu. Melikü'l-ümera Seyfeddin Ay-aba ve Emirü'l-

¹⁶² Ali Sevim, "Keykavus I", **DİA**, C: 25, TDV, Ankara, 2002, s. 350.

¹⁶³ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 348.

meclis Mübarizeddin Behramşah'ın görüşünü diğer emirler de onayladı.¹⁶⁴ Nihayetinde devletin ileri gelenleri ile Melik Alaeddin Keykubad'ın sultan olması konusunda görüş birliğine vardılar.

Melikü'l-Ümera Seyfeddin Ay-aba: “Ankara'dan Malatya'ya götürürken Melik benden incindi. O yüzden bana kin duymaktadır. İzin verin onun huzuruna ben gideyim ve onun gönlünü alarak canımı kurtarayım.” demesi üzerine oradakiler haklı buldular ve gitmesine izin verdiler. Bunun üzerine Malatya'ya sultanın hapsedildiği ikinci yer olan Güzerprit kalesine gitti ve ondan af diledi ve sultanın önünde yer öptü. Böylece Alaeddin Keykubad, “Melikü'l Ümera Seyfeddin, eceli gelinceye kadar benim tarafımdan emniyet ve güven içinde tutulacak. Hiçbir şekilde benden, adamlarımdan ve hizmetçilerimden onun nefesine, canına ve malına hiçbir zarar gelmeyecek. Sözümüze Allah vekildir.” dedi.¹⁶⁵

Sultan Alaeddin Keykubad 1219-1220 yılında Sivas'ta saltanat tahtına oturunca emirler ve devlet erkânı ona biat edip itaat edeceklerine dair yemin ettiler. Kardeşini defnettikten sonra onun için 3 gün matem meclislerinde oturup taziyeleri kabul etti. Daha sonra Kayseri, Aksaray üzerinden ecdadının saltanat merkezi olan Konya'ya hareket etti. Bu şehirlerin her birinde birkaç gün kaldıktan sonra Konya'ya ulaştı. Konya'da saltanat naibi olarak bulunan Emir Celaleddin Kayser, sultanı çeşitli hediyelerle karşıladı.¹⁶⁶

Alaeddin Keykubad, Konya'ya girip ecdadının tahtına oturduğunda Seyfeddin Kızıl, Hüsameddin Çoban ve diğer uç beyleri kıymetli hediyelerle Sultan'ın huzuruna gelerek ona biat ettiler ve menşurlarını yeniletiler. Etraftaki hükümdarlardan da elçiler gelip itaatlerini bildirdiler ve bağlılıklarını açıkladılar. Bunlarla birlikte Halife en-Nasır Lidinillah da, 617 (1220-1221) yılında Şeyhu's-Şuyuh Ömer es-Sühreverdi ile sultana menşurunu ve onayını gönderdi.¹⁶⁷

Keykubad'ın ilk icraatı Eyyübiler ile bozulmuş olan ilişkilerini düzeltmek oldu. Keykubad, yakın ve en güçlü komşusu olan Eyyubi Meliki Eşref'e bir elçi yolladı.

¹⁶⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiu'd- Düvel, Selçuklu Tarihi II**, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir, 2001, s. 57.

¹⁶⁵ İbn Bibi (El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri Er Rugadi), **El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)**, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1996, s. 222.

¹⁶⁶ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 312-313. ; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s. 58-59.

¹⁶⁷ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s. 59.

Yapılan müzakereler sonunda her iki taraf birbirlerine karşı iyi niyetli ve imkânlar nispetinde destek olacakları, diğer taraftan da evlilik yoluyla akrabalık tesis edecekleri konusunda karşılıklı anlaşmaya varıp, barış yaptı. Böylece Artuklular'dan Diyarbakır ve Silvan'ı, Sökmenliler'den de Ahlat ülkesini almak suretiyle, güneyden ve doğudan Selçuklular'ın komşusu haline gelen Eyyubiler'le, aradaki sınırlar emniyet haline alınmıştı.¹⁶⁸

Alaeddin Keykubad tahta çıktığı sırada Moğol istilası Asya'yı ve Doğu Avrupa'yı perişan ediyordu. Zira bu elim vakıa İbnü'l-Esir'e "Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten evvel ölüp gitseydim, adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olay yaşanmasaydı."¹⁶⁹ derirtecekti. Bu durum karşısında Sultan Alaeddin Keykubad Moğollar'ın Anadolu'ya da gelebileceklerini düşünerek bazı tedbirler aldı, hudut kalelerini ve ayrıca Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerin surlarını yeniden inşa ettirdi. Konya surları çok kısa zamanda 618(1221) yılında tamamlandı. Bu sırada Abbasi halifesi de sultana elçi göndererek Moğollar'a karşı savaşmak üzere 2.000 kişilik bir yardım kuvveti istemişti. Alaeddin Keykubad, Moğollar ile dostane münasebetler kurmayı da uygun buluyordu. Ancak, asker gönderme konusunda zayıf bir durumda olduğu sanılmasın diye, Bahaeddin Kutluğca kumandasında 5.000 kişilik bir kuvveti Bağdat'a sevk etti. Bu sırada Moğollar'ın Bağdat'ı istiladan vazgeçmeleri üzerine Halife, Selçuklu birliğini geri gönderdi.¹⁷⁰

Alaeddin Keykubad 619'da (1222) Alaiye'yi (Alanya) fethetti. Türk denizciliğinin ilk döneminde önemli bir yeri olan Alaiye'de bir tersane inşa ettirdi. Şehri sultana teslim eden Kyr Vart'ın kızı ile evlendi. Ertesi yıl sadakatinden şüphe ettiği Beylerbeyi Seyfeddin Ay-aba, Mübârizüddin Behram Şah, Niğde subaşı Zeynüddin Başara ve daha önce Malatya subaşı olan Bahaeddin Kutluca gibi değerli emirleri öldürttü.¹⁷¹ Böylece hâkimiyeti mutlak surette eline alan ve artık yakın bir zamanda bir Moğol istilası tehlikesini görmeyen Sultan Alaeddin Keykubad, büyük fetihlere hatta deniz aşırı seferlere girişerek Selçuklular'ın kudretini bütün komşu ülkelerine göstermek istiyordu.

¹⁶⁸ Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularda Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yayınları, Ankara 2005, ss.205-206.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 316.

¹⁷⁰ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, s. 130.

¹⁷¹ Faruk Sümer, "Keykubad I", **DİA**, C:25, TDV, Ankara, 2002, s.358.

Trabzon Rumları Keykavus zamanında olduğu gibi Alaeddin Keykubad'a da tabi olup, iki taraf arasındaki münasebetler normal seyrinde devam ediyordu. Fakat şimdi Celaleddin Harezmşah'ın doğuda siyaset sahnesinde rol oynamaya başlaması Andronikos'u Selçuklular'a karşı yeni teşebbüslere sevk ediyordu (1222-1238). Andronikos Harezmşah'ı metbu tanıdığı ve sultan henüz Erzincan'da bulunduğu zamanda bir rivayete göre Samsun'a diğerine göre de Sinop'a taarruz etti. Bununla beraber Rumlar ile Selçuklular arasında ilk çatışma Moğollar'ın Kırım'da Suğdak şehrini işgalleri dolayısıyla başlar. Moğollar Türkistan, İran Azerbaycan ve Kafkasya'dan sonra Kıpçak-ili'ni istila edip Kıpçakları imhaya girişince, 1223 senesi başlarında Kırım sahilinde büyük ticaret şehri Suğdak'ı işgal ettiler.¹⁷² Halkın mühim bir kısmı dağıldı. Birçok tacirler ve zenginler kıymetli mallarını ve servetlerini gemilere koyup Anadolu sahillerine çıktılar ve Selçuklular'a sığındılar. Bu durum karşısında Alaeddin Keykubad, Moğol istilasını ile Suğdak şehrinin perişan olması kendi vasalı Rumların bu büyük ticaret limanına yerleşmeye çalışmaları ve yağmaya girişmeleri sebebi ile deniz-aşırı bir sefere karar verdi. Sultan, Suğdak'a hâkimiyetini kabul ettirip muhafızlar bırakarak Sinop'a ve Kastamonu'ya döndü (1224).¹⁷³

Alaeddin Keykubad'ın kudretini ortaya koyan seferlerin ticari amaçla başlaması, Türkiye Selçuklularının iktisadi görüş ve siyasetinde kendisini yeni gösteriyordu. Artık içeride bir engeli kalmayan ve bu tarihten itibaren sürekli sefer ve fetihlere devam eden Sultan Alaeddin Keykubad'ın, ilk hareketi Ermeni krallığına karşı oldu. Bu hareketiyle Türkiye-Suriye arasında gelişen büyük kervan yolunun emniyetini güvence altına almak istiyordu. Yapılan seferler neticesinde Ermeni krallığı birçok belde ve kaleleri terk etti. Buna karşılık, Selçuklu sultanına eskisinden daha sıkı bağlarla bağlanıp onun metbuluğunu tekrar kabul ettiler (1225). Kral kendi silah ve teçhizatı ile ihtiyaç ve sefer halinde, Selçuklular'a 1000 süvari ve 500 çarkçıdan müteşekkil bir yardımcı kuvveti göndermeyi kabul ederek Sultan İzzeddin Keykavus zamanında ödenmekte olan haracı iki misline çıkardı. Sikke'yi sultan adına basıp, hutbeyi de yine sultan adına okumayı taahhüt ediyordu.¹⁷⁴

Sultan Alaeddin Keykubad Ermenileri mağlup ederek bir kısım beldelerini fethedip onları tabiiyeti altına aldıktan sonra, kışı istihbarat ve hazırlıkla geçirerek

¹⁷² Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 378.

¹⁷³ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 379-80. ; Sümer, "Keykubad I", s.358.

¹⁷⁴ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 367.

baharda doğu seferine çıktı. Merkezi Amid olan Diyarbakır Artukluları öteden beri Selçuklular'a tabi iken Melik Mesud, Sultan Keykubad adına okunan hutbeyi kesdi; kendisi için sultanı ve bilhassa müttefiki Melik Eşref'i tehlikeli görerek daha uzakta olup kudretli olan Eyyubi hükümdarı Melik Kamil'e tabiiyetini bildirerek hutbe ve sikkeyi onun namına değiştirmeyi kabul etti. Zira iki kardeş olan Melik Kamil ile Melik Eşref arasında rekabet vardı. Ayrıca Artuklu hükümdarı Melik Mesud, bu sıralarda Azerbaycan'a gelen ve Doğu Anadolu'ya müdahale eden Harezmşah Celaledin Mengüberti ile de ittifak yaptı. Melik Eşref, Sultan Alaeddin'i Artuklulara karşı sefere teşvik ediyordu. Ancak, daha sonra Melik Eşref'in saf değiştirmesine rağmen, Alaeddin Keykubad 1226 Ağustos'unda Kâhta, Adıyaman ve Çemişkezek gibi Malatya havalisinde bulunan kale ve beldeleri Selçuklu ülkesine ilave etti.¹⁷⁵

Selçuklular'ın bu zaferi ve kudreti karşısında Artuklu Melik Mesud önemli bir elçi ile birlikte sandıklar dolusu zarif hediyeler, elbiseler, atlar, köleler ve daha başka eşyalar gönderip kalan memleketini muhafaza maksadıyla sulh yapmayı ve tekrar sultanın tabiiyetine girmeyi bir daha isyanda bulunmamayı teklif ve taahhüt etti. İleri görüşlü olan Sultan Keykubad, Harezmşah Celaledin'in sınıra dayanmasını ve arkasında da Moğol tehlikesinin olduğunu göz önünde tutarak teklifini kabul etti. Ortak endişeleri olan Eyyubiler'le özellikle de Melik Eşref'le dostane ilişkiler kurmaya özen gösterdi.¹⁷⁶

Alaeddin Keykubad'ın Erzincan'ı ilhak ederek Erzurum üzerine yürürken doğuda aleyhinde bir ittifak gerçekleştiğini ve Harezmşah'ın Doğu Anadolu içlerine karıştığını fırsat bilen Trabzon Rumları, Arap kaynaklarına göre aynı 1228(625) senesinde Samsun ve Sinop limanlarına taarruz etmiş ve Ünye'ye kadar Selçuklular'ın elinde bulunan sahilleri yağmalamışlardı. Buna karşılık Alaeddin Keykubad Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadar sahilleri kurtardıktan sonra donanmayı bizzat Trabzon üzerine gönderdi. Fakat asıl kara ordusu Erzincan'da toplanıp Melik Gıyaseddin Keyhüsrev ve atabeyi Mübarizeddin Er-tokuş'un kumandasında Gümüşhane yolu ile Zigana dağına aşılıp Maçka'ya doğru ilerledi.¹⁷⁷

Asya'yı altüst eden Moğol istilasını ile devrin en büyük İslam devleti olan

¹⁷⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 368-369.

¹⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 370.

¹⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 381-382.

Harezmşahlar İmparatorluğu yıkılmıştı; Sultan Kutbeddin Muhammed Hazar denizinde bir adaya kaçarak orada ölmüştü. Onun oğlu Celaleddin Mengüberti Moğollar'a karşı emsalsiz kudret ve kahramanlıklar göstermiş Gürcistan'ı ezmiş; bir asır önce Müslüman Türklerin elinden çıkan Gürcü merkezi Tiflis'i almış Batı İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da bir devlet kurarak Moğol istilasını durdurmaya çalışmıştır. Bu sebeple o, İslam dünyasında büyük bir ümit ve saygıya sahip olmuştur. Sultan Celaleddin Moğollar önünde çetin savaşlar yaparak Azerbaycan'a gelip 1225 yazında Meraga şehrini kendisine payitaht yapınca ilk olarak, şöhret ve kudretini duyduğu Sultan Alaeddin Keykubad'a baş kadı Mücireddin Tahir bin Ömer el-Harezi'yi, 1225 Temmuz'unda yazılı bir mektupla gönderdi.¹⁷⁸ Mektubunda dostluk ve ittifak yolundaki isteklerini bildirdi. Alaeddin Keykubad ise elçiyi çok aziz bir misafir olarak kabul etti.¹⁷⁹

2. HAREZMŞAHLAR DEVLETİ İLE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLİŞKİLERİ VE YASSI-ÇİMEN SAVAŞI

2.1. CELALEDDİN HAREZMŞAH VE ALAEDDİN KEYKUBAD'IN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

2.1.1. Celaleddin Harezmşah'ın Alaeddin Keykubad'a Birinci Mektubu:¹⁸⁰

Harezm sultanı Celaleddin, Selçuk sultanı Alaeddin Keykubad'a selamlarını gönderirken ona büyük Sultan, âlim, adil mücâhid Aid üd-dünya v'ed-din Mu'izz ül-İslam vel Müslimin, melik ve sultanların iftihar, kâfir ve müşriklerin kökünü kazıyıcı, hârici ve mütemerridleri kahredici, İslam hudutları ve beldelerinin hâmi ve koruyucusu, kulların bekçisi, zamanın Cemşidi ve vaktin Zül-karneyni, Sultan-ı gazi

¹⁷⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 384.

¹⁷⁹ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 381.

¹⁸⁰ Celaleddin Harezmşah ile Alaeddin Keykubad'ın mektupları Anadolu Selçuklu tarihine ışık tutan önemli kaynaklarındandır. Nesevi'nin Siret-i Celaleddin eserinden anlaşıldığı üzere Celaleddin'in mektuplarını Nesevi yazmıştır. Bu mektupların suretlerine Paris Milli Kütüphanesi'nde at- Tavassul münşeatının bulunduğu cilt içinde "V.128" , "v. 174" sayfaları arasında Bedreddin Rumi adlı bir Anadolu Müşisinin at- Tarrassul ila-t Tavassul adlı Münşeat Mecmuasında Celaleddin Harezmşah'ın Alaeddin Keykubad'a gönderdiği iki mektup ile Alaeddin Keykubad'ın ona cevabı bulunuyor. (bkz. : Fuat Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", Belleten, C. VII, S. 27, 1943, s. 415.) ; Mektupların bir diğer nüshasına ise Sarı Abdullah Efendi'nin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Münşeat Mecmuasının içinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte İbn Bibi'nin eserinde de yer almaktadır. Ayrıca son olarak Osman Turan Türkiye selçukluları hakkında resmi vesikalar adlı eserinde mektuplar ve tenkidi birlikte yer almıştır.

ve Garp ülkelerinin Şehin-şahı lakapları ile hitap eder ve görüşmek arzu ve saadetinin kalemlerle tarif ve ifadesinin imkasızlığından bahisle söze başlar.¹⁸¹

Dostların sevinç ve neşesi mektuplaşmak ve elçi göndermekle kaim olduğu halde hadiseler ve koşullar bundan önce buna imkân vermedi. Fakat bundan sonra ayrılık ve yabancılık perdesini kaldırıp dostluk ve birlik kapısını açmak lazımdır. Zira hamdolsun ki aynı cihat yolunda birleşiyor ve aynı din ve millete mensup bulunuyoruz. Garp padişahlarından küfrün kökünü kazıyan ve İslam hudutlarını kapayan zat-ı devletleridir; Şark ülkelerinde de kılıçla kâfirlerin fitnesini yatıştıran biziz.¹⁸²

Bu kadar cinsi yakınlıktan (karâin cinsiyet) sonra eğer mektuplaşma yolunu açmaz ve birleşme caddesine girmez, menfaatlerin temini ve mazarratların def'inde müşterek hareket etmezsek başka kimle dost olabiliriz! Bu mektup şimdi sancağımızın merkezi bulunan Merâğa şehrinde Cemaziyelahir sonlarında yazıldı. Allah'a şükürler olsun ki devletimizin ahvali ve memleketimizin işleri yüz bin kere hamdi muciptir. Muzaffer ordumuzun toplanması, büyük melik ve hanların itaati, irsi ve müktesep bütün memleketlerin zaptı sayesinde saadet ve cihangirlik sebep ve vasıtaları birleşmiştir. Yüce sancaklarımızın bu memleketlerden ayrılışı esnasında Hind ve Sind diyarından uzun ve geniş bir ülke bizim memurlarımızın eline geçti. Bütün himmet ve gayretimiz din düşmanlarından intikam almaya ve Müslümanların kalplerine memnuniyet vermeye kararludur. Halkın huzuru ve millet işlerinin istikameti devletimizin revnak üzere bulunmasına bağlı olduğundan zat-ı devletlerinin bundan nasıl ve ne derece sevinç duyduğu muhakkaktır. Biz de sizin herhangi saadetinize aynı şekilde iştirak ederiz.¹⁸³

Şimdiki halde Harezmi ve Horasan'ın iftiharını ve devletimizin erkânı bulunan kadı ül-kuddât Mucîreddin Tahir'i tarafınıza, aradaki yabancılığı ve aykırılığı birliğe ve birleşmeye çevirmek maksadıyla elçi olarak gönderdim; öyle ki, bundan sonra elçilerin gidip gelmesi, sefirlerin ve tacirlerin birbirini takip etmesi devam etsin. Gerektir ki zat-ı devletleri onun, daima melik ve sultanların kulaklarına geçmiş bulunan, sözlerini hoşnut olarak dinlemiş olacaklar ve bütün söz ve haberlerini benim

¹⁸¹ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 80.

¹⁸² Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 80.

¹⁸³ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 80-81.

gönderdiğimi bilecektir. Kemiyyet ve keyfiyetiyle vâkıf bulunduğu muharebelerimiz iblâğ edilecektir.¹⁸⁴

2.1.2. Harezmsah'ın Birinci Mektubunun Ehemmiyeti:

Moğollar'ın palazlanmaya başladığı dönemlerde Harezmsahlar Devleti, Moğollar ve İslam dünyası arasında adeta bir karakol konumundaydı. Moğollar Harezmsah Muhammed'i yenilgiye uğratıp kaçmak zorunda bıraktıkları zaman elinde hiçbir şey kalmadan Hazar Denizi'nde¹⁸⁵ küçük bir adaya sığındı. Celaleddin Harezmsah babasının vefatından sonra Harezmsahlar Devleti'ni yeniden payidar kılmağa muvaffak oldu ve İslam dünyasının teveccühlerini kazandı. Cengiz han bile onu takdir etti.¹⁸⁶

Hindistan'daki fetihlerinin ardından Kirman, Fars ve Irak taraflarını ele geçirerek Azerbaycan taraflarına hareket etti ve halkın daveti üzerine Meraga'ya girdi. Meraga'da iken Anadolu Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad ile dostluk münasebetlerinde bulunmak için devlet erkânının büyüğü Mucireddin Tahir b. Ömer el- Harezmi ile gönderdiği mektup, Sultan Celaleddin ile Alaeddin Keykubad arasında cereyan eden münasebetlerin aydınlanması açısından bir hayli mühimdir.¹⁸⁷

Celaleddin'in Azerbaycan'a gelir gelmez aradaki komşu küçük hükümetleri bir tarafa bırakıp batıda en kuvvetli devlet olan Türkiye Selçukluları Sultanı Alaeddin Keykubad'la dostane münasebetler kurmak ve hatta ittifak temin etmek teşebbüsü onun oralarda henüz yerleşme devresinde bulunması ve özellikle Moğollar ve Gürcüler karşısında tehlikelerle çevrili bulunmasıyla alâkalıdır. Nitekim o mektupta: "Aynı cihat yolunda birleşiyor, aynı din ve millete mensup bulunuyoruz. Garpte küfrün kökünü kazıyan ve İslam hudutlarını kâfirlere karşı kapayan siz ve Şarkta da kâfirlerin fitnesini kılıçla yatıştıran biziz." demektedir. Celaleddin bu zamana kadar yaptığı mücadelelere, göçlere ve nihayetinde Hindistan seferine işaret ederken bu hâdiselerin kendisine o zamana kadar Selçuklu Hükümdarı ile münasebette bulunmak imkânını vermediğini, haklı bir mazeret olarak göstermekten de geri kalmamıştır. Celaleddin bu mektubundan

¹⁸⁴ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 81.

¹⁸⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 94.

¹⁸⁶ Devletşah, **a.g.e.**, II, s. 202. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 116.

¹⁸⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 375. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 148. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 83.

birkaç sene sonra birtakım zaferler kazanacak ve büyük bir kudret haline gelecektir. Ama kendisini bekleyen tehlikelerin azameti karşısında pek emin gözükmekte ve hususiyle mektubunda durumunun çok parlak bulunduğunu meydana koymak istemektedir. Devletinin durumunun yükseldiğini, muzaffer ordusunun babasına ait ve kendisi tarafından zapt edilen memleketlere hâkim bulunduğunu, bütün Melik ve Hanların itaat ettiğini, düşmanlardan intikam almak ve Müslümanların kalplerini huzura kavuşturmanın da gözalcı devletinin parlaklığıyla olanaklı kılınabileceğini söyler. Celaleddin Selçuklu sultanı ile ittifak yapmak lüzumunu ona izah ederken iki sultanın İslâmiyet uğrunda cihat yapmak, aynı din ve millete mensup olmak gibi esaslı sebepleri sayarak kendilerini birbirine bağlaması gereken bu yakınlıkları “fcarâin-i cinsiyet” tabiriyle ifade eder, ki bununla ırki bir birliğin mevcudiyeti şuurunu da duyduğunu ve bunu kastettiğini kabul etmek mümkündür. Nihayet Harezmşah artık bundan sonra, karşılıklı olarak, elçi ve tüccarların gidip gelmesini temenni etmekte, bu güne kadar geçirdiği mücadele ve yaptığı muharebelerin hikâyesini, onlara gönderilen elçiden dinleyeceğini belirtmektedir.¹⁸⁸

Harezmşah'ın elçisi geldiği zaman Selçuk sultanı, Kayseri'de bulunuyordu ve bu esnada orduları bir taraftan sahilden ve kuzeyden küçük Ermenistan'a (Kilikya'ya) sevk ederek orada fütihat yapıyor, diğer taraftan da Karadeniz'deki donanma ile de Kırım (Suğdak) seferini icra ediyordu. Daima yaz aylarında ordularını fütuhata sevk ederken Kayseri'de kalan Keykubad elçiye büyük ihsan ve ikramlarda bulundu. El öpme yerine selamlaşp kucaklaştılar.¹⁸⁹ Sultan kendisine at, katır, köle, elbise ve hamam ücreti olarak da 2000 dinar para ihsan eyledi. Sultan gezintiye çıkınca da onu yanına alarak sohbetinde bulundu ve mektuptaki temenniye uygun olarak da Harezmşah Celaleddin ile Moğollar arasında cereyan eden muharebeler hakkında malûmat aldı. Yanında kaldığı müddetce iki sultan arasında dostluk kararlaştırıldı. Bu maksatla Celaleddin'in Şiraz Atabeği Ebu Bekir'in kız kardeşinden olan kızınının da Keykubad'ın oğlu Keyhusrev'e namzet olması hususunda anlaşma vaki oldu. Selçuk sultanı Mücîreddin'e 10 bin sultani (altın), 30 bin dirhem (gümüş), beş katır, on iğdiş at, on köle (Kıpçak, Rum ve Rus), on cariye ve hilatleri götürmek suretiyle dönmesine müsaade

¹⁸⁸ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, 84-85.

¹⁸⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 377.

etti. Alaeddin Keykubad Celaleddin Harezmsah'a, cevap olarak, elçi tayin ettiği sipehsâlâr Salâhaddin ile aktardığımız mektubu gönderdi.¹⁹⁰

2.1.3. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Haremşah'a Birinci Cevabı:

Tanrı birçok mefâhiri, Zat-ı devletleri Büyük sultan Ulu Şahinşah insanların hükümdarı İkinci İskender Celaleddin üzerinde topladı. Sizlerin saadet bahşeden dostluk ve lütuflarınızın müyesser olması rica olunur. Bu dostunuzla mektuplaşmaya başlanmasını emreden ve iftihar vesilesi olan yüce hitabımız vasıl oldu ve içimizdeki şevk ve ateşi alevlendirdi. Muzaffer sancaklarınızın, kâfirlerden intikamını almak ve Müslümanların gönüllerini kazanmak maksadıyla hareket ettiğini öğrendik. Hususiyle şimdi yüce himmetlerinizin müjdeleri zahir oldu. Zat-ı devletleriyle her an mektuplaşma arzu ve cesareti artmıştır. Fakat bu dostunuzun yaz-kış dört tarafta kâfirlerle cihat eylediği malûmlarıdır ve nitekim bu cihete mektubunuzda işaret buyurulmuş ve cinsî yakınlıkların zikri takdim edilmişti ki bu özür beyanına kifayet eder. Artık müsaade buyurulduğundan mektupların birbirini takip etmesi size sıkıntı verecektir. Horasan ve Harezmsah'ın iftiharını bulan Mücireddin Tahir geldi ve yüce sözlerinizi eriştirdi. Burada kaldığı birkaç gün zarfında gönülleri yüce menakıbınızın zikriyle fetheyledi. Bu elçiliğe cevap olarak sipehsâlâr Selâhaddin tayin edildi. Huzurunuzda yer öpmek şerefine nail olduğu zaman söylediklerinin bu dostunuzun sözleri olarak kabul edileceği kuvvetle umulur. Bu dostunuz ortaya koyacağınız dostluk kaidesine uygun hareket edecektir. Gerekir ki daima melik ve sultanların kulağına nüfuz etmiş bulunan elçimin sözlerini rıza kulağıyla dinlerler.¹⁹¹

2.1.4. Alaeddin Keykubad'ın Cevabının Ehemmiyeti:

Sultan Alaeddin mektubunda Celaleddin'e daha tazimkâr ifade ve hitabelerde bulunmakta, onun zaferlerinden, Tatarlara karşı mücadelelerinden dolayı hayranlığını belirtmekte ve gelen mektupta ifade edilen mektuplaşma arzusundan cesaret alarak Harezmsah'ı bundan böyle bu hususta sık sık taciz edeceğini söylemektedir. Harezmsah nasıl şimdiye kadar amansız mücadeleler ve göçler dolayısıyla mektup

¹⁹⁰ İbn Bibi, a.g.e., I, s. 376-378. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, 85-86.

¹⁹¹ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, 81-82.

yazamamakta mazur olduğunu beyan ediyorsa, Keykubad da yaz-kış dört tarafta kâfirlerle cihat ettiğiinden buna imkân bulamadığını, bu hususun Harezmsâh tarafından gönderilen mektupta işaret edildiği üzere, malum olduğunu beyan eder; Mücireddin'in sultanın övgülerine dair hikâyeleriyle Celaleddin'e hayran olduğunu ve elçi Salahaddin'e ortaya koyacağı dostluk esaslarına ve ırki yakınlık icaplarına göre hareket edeceğini bildirir.¹⁹² İbn Bibi bu mektubun tuğracı Mecdeddin Esad-âbâdi tarafından inşa edildiğini yazar.

Nesevi, Harezmsâh'ın malum ilk mektubunun cevabı olduğuna dair bir işaretle bulunmadan, Keykubad'ın veziri tarafından gönderilen bir mektuptan ve onu getiren bir emirden bahseder.¹⁹³ Elçilerin isimlerindeki farka rağmen¹⁹⁴ başka bir elçi veya mektubun ulaşmayacağı onun içeriği hakkında verilen malûmatla sabit olmaktadır. Gerçekten de o, 1226 da Celaleddin'in veziri Şeref ül-Mülk'ün Hoy civarında Keykubad'ın elçisini kabul ettiğini anlatırken: “Bu mektup iyi komşuluk ve dostluk münasebetlerine sâhip olmak arzusunu izhar etmekten ibaretti.” dedikten sonra elçi tarafından nakledilen sözlere temas eder: Sultan Doğuda seferler yaptığı zaman efendisinin de aynı maksatla Batıda meşgul olduğunu, bu sene kâfirlere ait bir kaç kale fethettiğini beyan ettikten sonra “Şimdi etrafınızda isyan bayrağını kaldırmak için fırsat bekleyenler mevcuttur.” (Melik-i Eşref'in Ahlat valisi Hâcib Ali'yi kast ediyor) diyor ve “Biz size komşuyuz, bize yapacağınız müracaat karşılıksız kalmayacaktır. Hiç bir şey iki hükümeti birbirinden ayıramaz. Eğer size herhangi bir kimse hücum ederse ona karşı size kılıçlarını kınına koymağa icbar eden, mağlubiyete ve ölüme uğratan adamlarımızla yardım ederiz.” sözlerini ilave ediyor.¹⁹⁵

Keykubad'ın elçisine söylenen bu sözler mektupta yazılanlardan daha geniş bir ittifak arzusunu taşıyordu. Öyle ki, Alaeddin Keykubad mektubunda bunu ne kadar çok arzu ettiğini güçlü ifadelerle belirtirken dostluk esaslarını gözetmekte Celaleddin'i serbest bırakıyor ve verdiği talimata göre de elçisini yetkili kılıyordu. Şeref ül-Mülk elçinin bu sözlerini hürmetle kabul etti ve kendisine çok iltifatlarda bulundu. Verilecek cevap hususunda itimat ettiği insanlarla görüştü. Etrafındakilerden biri para yardımı üzerinde durdu; hâlbuki Şeref ül-Mülk, başka bir şey talep etmeksizin ihtiyaç

¹⁹² İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 377. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 86.

¹⁹³ Nesevi, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁹⁴ Nesevi, **a.g.e.**, s. 96-97. Nesevi Mektupta Selaheddin olarak geçen elçinin adını “İmad'ud-din” olarak kaydeder.

¹⁹⁵ Nesevi, **a.g.e.**, s. 97. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 87.

duyulduğu zaman kâfi bir miktarda asker lüzumunu belirtti. Nesevî herkesin alkışladığı bu fikre iştirak etmeyerek mütevazı bir şekilde hitap etmenin iyi olacağını, tatlı sözlerin daima iyi neticeler vereceğini, eğer sözler cazip olmazsa olumlu bir izlenim elde edemeyeceğini söylemek suretiyle müdahalede bulundu. Bu sözleri tasvip etmekle beraber Şeref ül-Mülk “Siz bu kadar aileleri yok eden ve bu kadar gözyaşı döktüren Tatar istilâsının asırların hükümdarların hazinesinde biriktirdiği kaynakları ne tarzda tükettiğini bilmezsiniz. Yine siz bilirsiniz ki babasının hareketinde sultanın bir kılıcından başka bir şeyi kalmamıştı. Şimdi, insaniyet vazifesi olarak ona bir şey tedarik ederseniz, asırlar bu hizmetin hatırasını ebedileştirecektir.” tarzında konuştu. Nihayet Şeref ül-Mülk elçiye çok kıymetli bir kürk, 1000 dinar para ve koşum takımları hediye etti. Bu kabul, Sultan Alaeddin’i çok memnun etti ve sultan ile vezirine hediyeler gönderdi.¹⁹⁶

2.1.5. Celaleddin Haremşah’ın Alaeddin Keykubad’a İkinci Mektubu:

Selçuklu sultanı ile görüşmek arzusunu beyan eder ve alışıla gelmiş olan yüksek lakap ve unvanların zikri ile söze başlar.

Geçen sene Tatarları defetmek maksadıyla bu memleketten ayrılmak icap etti. Muhalifler karanlıktan hoşlanan yarasalar gibi meydana çıkıp uçağa başladılar ve yüce sancağımızın kaybolmasını fırsat buldular. Böylece İslam hudutlarını muhafaza, halkın işlerini tanzim edeni ve harp ehli ile muahedeleri yenilemeği imkânsız kıldılar. Fakat onlara gayretlerinin semeresi verilmedi; bize ise bunun pek çok faydası oldu. Malum oldu ki zât-ı devletleri o zaman tamamıyla Frenk ateşini söndürmekle meşgul idiler. Allah’a hamd olsun ki bu vaziyet din ve devlete uygun olarak yatırıldı. Eğer böyle olmasa idi, Allah korusun dünya fitne tufanından dalgalanır ve bunun felaketi dost-düşman herkese erişirdi.¹⁹⁷

Şimdi bu zamanda fırsat kollayan muhalifler din ve memleketlerin korunmasını, gaza ve cihadı, halkın iyiliğini düşünmeksizin kendi rahatları için Müslümanların perişan olmasını isterler ve memleketlerin göz bebeğini ele geçirip bütün gayretlerini fenalığa sarf ederler; bunlar kötülüklerinin cezasını bulurlar. Bundan evvel zatı devletlerinin Dâr un-nasr Erzincan sâhibine yaptığı hitap yerinde idi. Böyle

¹⁹⁶ Nesevi, a.g.e., s. 97. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 87-88.

¹⁹⁷ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, s. 82.

olmasa Erzurum sahibi ümitsiz kalarak zatı devletlerine itaat etmezdi ve bu zamanda kendisine layık olan cezayı bulurdu. Bu mektup 625 senesi Zilhiccesi onuncu günü yazılıp Ermenistan hududundan gönderildi. Bu mevsimde hareketimin sebebi şu idi ki bu tarafa gelenler zatı devletleri sultan biraderimizin Erzincan havalisinde olduğunu söylediler; senelerden beri bir mülakat ve buluşma saadeti arzusu harekete sebep oldu. Fakat Erzurum sınırına gelince vaktin geçmiş bulunduğu ve avdet buyurduğunuz anlaşıldı ve bu arzu gönülde kaldı. Bir yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra Kutluğ Sübaşı Şemseddin elçi olarak bu tarafa gönderildi. Fakat onun gelmesini istemeyen haset sahipleri mâni oldular. Aynı zamanda mühim kararların bağlı bulunduğu büyük bir kimse de güzel düşüncelerle bu taraftan elçi olarak gönderildi. Vâsıl olduğu zaman sözlerine itimat buyurunuz ki büyük işlerin temeli atılsın ve iki devletin yardımlaşması hasıl olsun. Her ne kadar iki tarafın düşünce ve kanaatinin dostlukla süslenmiş bulunduğu aşikâr ise de saadet bahşeden mektubunuzun vüruduna daima intizar etmekteyim. İقبال ve saadetiniz ebedi olsun.¹⁹⁸

2.1.6. Harezmsah'ın İkinci Mektubunun Ehemmiyeti:

Celeleddin tarafından gönderilen ve tarafımızdan aktarılan ikinci mektup Keykubad'ın 624 de ona Kutluğ Sübaşı Şemseddin adlı bir elçi gönderdiğini fakat haset sahiplerinin (Erzurum Meliki Cihanşah kastediliyor) onun seyahatine müsaade etmediklerini bildirmektedir ki bu hususta kaynakların hiçbirinde malumat mevcut değildir. Celeleddin'e ait olarak bizim aktardığımız ikinci mektup bundan sonra yazılmıştır. 10 Zilhicce 625 (10 Teşrin II. 1228) de Ermenistan hududunda (Erzurum, Kars arası) yazılan bu mektupta Celeleddin, Keykubad'la ittifak yapmak bakımından çok hararetle gözükmekte ve bu sebeple de eskisine nazaran daha tâzimekâr ifadeler kullanmaktadır. Bakıldığında ilk mektubunda kullandığı Fahr ül-mulûk ve's-selâtin yerine şimdi Melik ve sultanların efendisi Seyyid-i mulûk ve's-selâtin ve diğer taraftan da Şehriyâr-i Turan ve İran lakaplarını ilave etmektedir. Bunun sebebi Moğollar'ın onun hudutlarını artık sık sık zorlamaları ve Ahlat seferini yapmak maksadıyla Eyyubiler'e karşı da harekete karar vermiş olması idi.¹⁹⁹

Bu mektuplaşma sırasında cereyan eden tarihi olaylara dair kayıtlar da çok önemlidir. Nitekim bahis mevzu olan sene (624) Tatarlarla meşgul olmasından

¹⁹⁸ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında ...*, s. 82-83.

¹⁹⁹ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında ...*, s. 90-91.

faidalanan muhaliflerin ayaklandıklarını ve Keykubad'ı kastederek, İslam hudutlarının muhafızı ile antlaşma yapmaya imkân kalmadığını, o zaman da Keykubad'ın Frenk gailisiyle meşgul olduğunu kaydeder. Hakikaten 624'te Celaleddin Rey civarına gelen Moğollar'la şiddetli bir muharebe yaparak onları hezimetle uğrattı; tekrar gelecekleri haberi üzerine Rey şehrinde onları bekledi,²⁰⁰ bu esnada Ahlat naibi Hüsameddin Ali ordusuyla Azerbaycan'a girdi ve oradan Ahlat'a döndü. Mektuptaki Keykubad'ın Frenk fitnesini yatıştırdığına dair veri sultanın Erzincan'ın ilhakıyla meşgul olurken Trabzon Komnen'lerinin Frenk gemicilerinin yardımıyla Sinop ve Samsun'a hücum etmeleri ve Selçuk sultanı'nın da derhal harekete geçip düşmanı mağlup etmesi hadisesine temas eder.²⁰¹

Celaleddin, mektupta Keykubad'ın Erzincan sahibine (Mengüçük ailesinden Davudşah) itabım, yani memleketinin ilhakını yerinde bulmakta ve Erzurum Meliki Cihanşah'ın itaatinin de bu sayede mümkün olduğunu beyan etmektedir. Mektubun biraz aşağısında Keykubad'ın Erzincan'da bulunduğu dair kayıt "itâb" da bu manada kullanılmıştır.²⁰²

İbn Bibi, Keykubad'ın Erzincan'da işlerin yola koyulmasının ardından Erzurum'un da zaptına emir vererek Rükneddin Cihanşah ve Melik Muzafferiddin'in tutumlarını görmek istediğini, Selçuk askerlerinin onun hudutlarını işgali üzerine tehlikeyi sezerek hediyeler gönderip itaat ettiklerini, her sene gereken bir verginin ödenmesini ve muharebe zamanında asker gönderme tekliflerini elçi ile sultana bildirmesi üzerine Erzurum'u işgalden vazgeçtiğini kaydederken²⁰³ İbnü'l-Esir de Cihanşah'ın Keykubad'ın Erzurum'a yürüyeceğini öğrenmesi üzerine Hüsameddin Ali'den yardım istediğini, o da orası zapt edilirse Ahlat'ın da aynı akıbete uğrayacağını düşünerek, maiyetindeki askerlerle Erzurum'a gittiğini ve bu durum karşısında Keykubad'ın istilâdan vaz geçtiğini yazar. Diğer taraftan da Sinop'a olan saldırı da bu sırada cereyan etmişti. Bütün bu amiller tesirinde Keykubad çekilmiş olmakla beraber Cihanşah'ın böylece durumu kurtaran bir itaatini de temin etmiş olmalıdır.²⁰⁴

Celaleddin Harezşah, mektubu 10 zilhicce 625 tarihinde Ermenistan hududunda yazdığını söylerken bu tarafa hareketinin sebebini, Keykubad'ın

²⁰⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 438-440.

²⁰¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 441- 442. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 91. ; Sümer, "Keykubad I", s. 358.

²⁰² Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 91.

²⁰³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 368-369.

²⁰⁴ İbnü'l-Esir **a.g.e.**, XII, s. 441-442. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 92.

Erzincan'da bulunduğu haberi üzerine, onunla görüşmek saadetine erişmek maksadının teşkil ettiğini fakat Erzurum hududuna gelince Selçuk sultanının dönmüş ve kendisinin de geç kalmış olduğunu beyan eder. Sultanın görüşmesi ancak Erzurum Meliki'nin tâbiyeti veya memleketinin işgali suretiyle mümkün olabilirdi, İbnü'l-Esir'in Celaleddin'in 625 senesinde "Bilad-i Erminiyye" de yağma yaptığına dair kaydı mektubu tamamıyla teyit eder. Gerçekten de o Harezmşah'ın bu sene Ahlat beldelerine geldiğini, Muş Ovası'nda yağma, esir ve köyleri tahrip edip döndüğünü ve Eyyubiler'le orada kışlayacağını sandıklarını yazar.²⁰⁵ Bu bizim aktardığımız mektubun tarihine de uymaktadır.

2.2. CELALEDDİN HAREZMŞAH VE ALAEDDİN KEYKUBAD'IN İLİŞKİLERİNİN GERGİNLEŞMESİ

İbn Bibi, Celaleddin Harezmşah'ın elçilerinin gelmesinden ve Sultan Alaeddin'in onları hoş karşılamalarından bahseder.²⁰⁶ Ancak, İbn Bibi'den de diğer kaynaklardan da iki devlet arasında kurulmak istenen dostluk ve yardımlaşmayı konu edinen bu mektup metin halinde elimize ulaşmamıştır.

İki devlet arasında kurulmak istenen dostluk sonrasında Celaleddin'in istekli yazışmalarının aksine bir tavır takınarak (1229 Ağustos sonlarında) Ahlat'ı muhasara etmesi üzerine Alaeddin Keykubad'ın tepkisine sebep olmuştur. Bundan sonra iki hükümdarın birbirlerine hitapları aksi yönde devam etmiştir.²⁰⁷

Nesevi Keykubad tarafından gönderilen elçilerin, Cihanşah henüz Celaleddin'in tabiiyetine girmediği bir zamanda yola çıktıkları için onun hudutlarından geçmelerine müsaade etmemesi dolayısıyla, Erzincan'da beklemek mecburiyetinde kaldıklarını söyler.²⁰⁸ Cihanşah'ın Celaleddin'in tarafına geçmesinden sonra bunların Ahlat'a gitmeleri mümkün olabildi. İbn Bibi evvela Şemseddin Altun-aba'nın gönderildiğini, onun uzun müddet dönmemesi ve herhangi bir olumlu haberin gelmemesi üzerine Keykubad'ın arkadan Kemaleddin Kamyar'ı gönderdiğini yazar.²⁰⁹ Elçinin Ahlat'ta uzun müddet kaldığı malum olmakla beraber onun Erzincan'da

²⁰⁵ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 443. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 92

²⁰⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 381.

²⁰⁷ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 93.

²⁰⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 125.

²⁰⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 386.

beklemesinin de bu gecikmeye, dahil olup olmadığı belli değildir. Nesevi ikisini de aynı zamanda gelmiş gibi kaydetse de birinci rivayetin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Zira böyle olmasa idi Keykubad'ın bu kadar kıymetli hediyeler gönderip dostluk akdi ve Celaleddin'in kızını oğluna talep etmesi ile İbn Bibi'nin bahsettiği son mektubun ifadelerindeki tehdit ve ağır hitapları başka türlü ifade etmeye imkân yoktur.²¹⁰

Harezmîler'in Alaeddin Keykubad'ın gönderdiği hediyeler karşısında şaşkına döndüklerini ifade eden İbn Bibi'nin kaydettiği: Develer, katırlar, elbiseler, koyun ve sığır sürüleri, hazine, mutfak, şaraphane ve çadır yüklü 200 dev yapılı Bohti devesi; dinar, altın, has hilatler, altın eşyalar, altın saplı Hindi kılıçlar, murassa kemerler, çeşitli cins mücevherler ve nefis süs eşyaları ile yüklü 100 katır²¹¹ bilgisini verir. Nesevi ise Celaleddin'in teveccühünün kazanılması için gelen hediyelerin: otuz katır yükü saten, hatabi, kunduz, samur ve daha kıymetli eşyalar olduğunu ve buna ek olarak 20-30 kadar kul, 100 takımlı at ve 50 katırın da bulunduğunu farklı rakamlarla teyit edilerek yüklü miktarda hediye ulaştırıldığı kaydedilmiştir.²¹² Bahsedilen değerli hediyelerle huzura çıkan Şemseddin Altun-aba'nın Harezmşahlar tarafında uzun zaman bekletilmesi Sultan Alaeddin'i endişeye düşürdüğünden dolayı durumu en kısa sürede öğrenip dönmesi için Kemaleddin Kamyar'ı gönderdi.²¹³

Gönderilen bu hediyelerle kurulmak istenen dostluk ve aradaki münasebetleri kuvvetlendirmek için Celaleddin'in kızını Keykubad'ın oğluna talep etmelerine rağmen Harezmşah'ın geçen seneki mektubunda beyan ettiği sıcak alaka ve sergilediği tutum tamamıyla değişmiş idi. Celaleddin bu elçi kabulünde Keykubad'a karşı saygılı bir tutum izlemeyerek teklifleri reddediyordu. Bu teklifler arasında Türkiye Selçuklu Sultanının, her ikisine de pek çok fenalıkları dokunan Erzurum Meliki'nin kendisine teslimi ve memleketinin de işgaline müsaade talebi vardı. Harezmşah bu hususta yapılan ısrar üzerine kızarak ona bağlılığını bildiren ve tâbi durumunda bulunan bir kimsenin kendisi mevkiindeki bir insan tarafından tesliminin ne kadar ayıp olacağını ifade etti. Nesevi bu olaylar cereyan ederken Şeref ül-Mülk'ün yanına gittiğinde onun Selçuklu elçisine: “Eğer sultan bana müsaade etse idi ben yalnız kendi askerlerimle memleketinize girer ve feth ederdim.” tarzında sert hitaplarda bulunduğu şahit

²¹⁰ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 94-95.

²¹¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 385.

²¹² Nesevi, **a.g.e.**, s. 125.

²¹³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 386.

olduğunu yazar. Kendisine neden bu kadar sert muamele ettiği sorulunca: “Efendileri dostluk kurmak için uşak ve azatlı kölelerini gönderiyor. Bana getirdikleri hediyelerin kıymeti ise 2000 dinardan fazla değildir.” cevabını verdiğini kaydeder.²¹⁴ İbn Bibi ise Nesevi tarafından mevzu bahis olan bu muameleden söz etmeyerek, Altun-aba’nın yer öpmemek için Nıkrıs hastalığına müptela olduğunu beyan ederek Sultan Celaleddin huzurunda yer öpmekten sakındığını, vezir Şeref ül-Mülk’ün kendisine iyi muamele ettiğini, huzura kabul edilince el öpmek mazereti kabul olunup Keykubad tarafından gönderilen mektup, haber ve hediyeleri takdim ettiğini, bununla beraber Harezmsah’ın bir ay kadar elçiyi yanına yaklaştırmadığını kaydeder.²¹⁵ Bu da iki sultan arasında kurulmak istenen dostluk ve işbirliği taleplerinin yerini rekabet ve şüphede ileri bir safhaya taşındığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sultan Alaeddin Keykubad’ın böyle bir durum karşısında kesin bir uyarı mahiyetinde, İbn Bibi tarafından kaydedilen, bu cevap oldukça doğal kabul edilebilir. Zira Osman Turan, Altun-aba tarafından getirilen mektubun içeriğine temas edilmemesine rağmen bu cevabın ondan sonra giden Kemaleddin Kamyar vasıtasıyla gönderildiği kanaatindedir. Sultan Alaeddin Keykubad’ın vermiş olduğu cevap onun siyasî görüşlerinin ne kadar geniş ve ileri görüşlülüğünün ne derece isabetli olduğunu meydana koymaktadır. Sultan bu cevabında Harezmsah’ı Müslümanların meskeni, zâhid, âbid, imam ve hafızların menşei olan Kubbet ül-İslâm Ahlat’ın, kötü insanların tahrik ve teşvikiyle, muhasara ettiğinden dolayı suçlamakta Müslüman beldesini bırakıp onu müşrikler memleketine dönmeğe davet etmektedir. Din ve devletin düşmanlarına karşı cepheyi boş bıraktığından ve onu temenni göstermediğinden dolayı uyardıktan sonra şu selâmet yolunu tutmasını nasihat etmektedir: “Tatarlar ne şekilde mümkün olursa, uzlaşma çarelerini bulmalısınız. Zira eski hükemanın (bilginler) dediği üzere, yeni bir devlet kuran ve İlâhi bir kuvvete bağlanan bir kavimle savaşmak akıl kârı değildir. Biz şöyle düşünüyoruz ki derhal Tatarlara elçiler gönderip İslamların selameti için, Sultan Muhammed merhumun yaptığı mukabele ve mücadeleler dolayısıyla, af dileyelim. Yumuşak sözlerle ve hediyeler göndermek suretiyle onları teskine çalışalım. Bu hususta muvaffak olursak hizmetimiz kıyamete kadar iyi bir nam bırakmamıza sebep olacaktır. Malumunuz olsun ki bu dostunuz Müslümanların işlerini

²¹⁴ Nesevi, **a.g.e.**, s. 125-126. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 95-96.

²¹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 385-386. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 95-96.

yoluna koymak için onlara elçiler gönderecektir. Eğer siz hayati ehemmiyeti olan sulh babında bana iştirak ederseniz istişare suretiyle bunu size arz ediyorum.²¹⁶

Bütün dünya bilir ki Allah bana genç yaşında mamur bir memleket, kuvvetli bir devlet, akıllı vezir ve emirler; zengin hazineler, çok silahlar, zengin ülkeler, mesut tabaa ve itaatkâr kullar ve cihangir bir ordu bahşeyledi. Haşmet ve heybetim diğer beldelere yayıldı; diğer memleketlerde bulunan her nimeti bana nasip eyledi. Bununla beraber zayıfta olsa işlerin güzellikle görülmesi akıl ve hükümdarlık icabıdır. Şimdi sultana şöyle tavsiyem vardır. Şarki Anadolu'da Müslüman halkın (Ahali-i Ermen) kanını dökmekten ve o tarafları tahrip ve muhasaradan vaz geçip dönünüz; Moğol askerlerine elçi göndererek onlarla ahd-ü perman ediniz ve asla Müslümanların memleketinde muharebe endişesi bırakmayınız. Sultan Melikşah, Sultan Sancar ve diğer büyük Selçuk sultanları gibi seleflerin adalet yolunun hüküm sürmesi için meşgul olmalıdır. Bu takdirde sayısız altın ve hesapsız asker esirgemeyeceğim. Fakat eğer müfsitlerin sözüne bakarak bu nasihatlere itibar buyurmazsanız bir İslam sultanı Allah'ın emrine uyararak, vazifemizi yapacağız. Eğer memleket ve halka karşı vazife yaparken Allah korusun bir mukadder talihsizliğe uğrarsak, Tanrı'nın uhdemizdeki emanetinden kurtulmuş olacağız; eğer Allah zafer nasip ederse muradımıza nail oluruz."²¹⁷

Alaeddin Keykubad'ın ileri görüşlülüğü ve istidatıyla yüz yüze oldukları Moğol tehlikesine karşılık Celaleddin'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla kurmak istediği birlik talebi tam bir neticeye ulaşamadı. Elçiler Harezmsah'ın yanına kattığı adamlarla memleketlerine doğru yola koyuldular ve süratle ilerleyerek Sultan Alaeddin Keykubad'a bu durumu izah ettiler. Cihanşah'ın Ahlat'a giderek Celaleddin'i, Alaeddin Keykubad'a karşı tahrik ettiğini izah ettiler. Alaeddin Keykubad bunun üzerine derhal Kemaleddin Kamyar'ı Eyyubi hükümdarlarına göndererek yaklaşmakta olan tehlikeye karşı kendisiyle birleşmelerini teklif ederken bir yandan da mevcut kuvvetlerin bir kısmını savunma düzeni almak üzere hemen Erzincan havalisine varmak üzere yola çıkardı.²¹⁸

²¹⁶ İbn Bibi, a.g.e., I, s. 382-383. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 96-97.

²¹⁷ İbn Bibi, a.g.e., I, s. 383-384. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 97.

²¹⁸ Nesevi, a.g.e., s. 126. ; İbn Bibi, a.g.e., I, s. 387-388. ; Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 97-98. ; Abbas İkbâl Aştıyânî, **Moğol Tarihi**, Sahel İntişarat, Tahran, 1389, s. 156.

2.3. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN CELALEDDİN HAREZMŞAH'TAN UZAKLAŞIP EYYUBİLER İLE ANLAŞMASI

Celaledin Harezmsah ve Alaeddin Keykubad arasındaki ilişkileri yansıtan mektupların tamamı elimize geçmemiştir. Nitekim bu sebeptendir ki ilişkilerin gerginliğinin nasıl başladığına dair kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak; kuvvetle muhtemel Celaledin Harezmsah'ın Ahlat'ı alması neticesinde göndermiş olduğu fetihname'de: Muzaffer bayraklarının gölgesinin Doğu Anadolu topraklarına kadar uzandığını, Yakın Doğudaki Eyyubi meliklerinin ve diğer hükümdarların çoğunun her hâlükârda hizmete girdiğini, artık sıranın Şam ve Anadolu topraklarına geldiğini ve bunun bir an meselesi olduğunu²¹⁹ belirten ifadelerinin tesiri olmuştur.

Anonim Selçukname Harezmsah'ın elinde esir bulunan bir Moğol Beyi'nin kardeşini kurtarmak amacıyla, Celaledin'i başka şeylerle meşgul etmek için, "Alaeddin Keykubad'ın senin ülkende gözü var." dedi. Bunun üzerine Celaledin Harezmsah'ın Türkiye Selçukluları'na elçi göndererek haraç istediği ve adına sikke kesip, hutbe okutulmasını bildirdiği kaydedilmiştir.²²⁰ Yine dönemin kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre iki taraf arasında huzursuzluğun oluşmasında Celaledin Harezmsah'ın Gürcüler ve Moğollar'a karşı sürekli savaş halinde olmasının yanı sıra, o sırada Eyyubiler'in idaresinde bulunan Ahlat'ı almak için muhasara etmesinin payı büyüktür.²²¹ Nitekim 1229 yılı Ağustos sonlarından itibaren Halife Muntasır'ın ve bölgedeki İslam hükümdarlarının ikaz ve ricalarına aldırış etmeksizin, Melik Eşref'e ait olan Ahlat'ı kuşatmaktan vazgeçmemiştir.²²²

Alaeddin Keykubad, ileri görüşlülüğüyle Moğol tehlikesini fark ederek Ahlat'ı kuşatmakta olan Celaledin Harezmsah'a Çaşniğir²²³ Altun-aba vasıtası ile gönderdiği mektupta; kuşatmanın kaldırılmasını ve yüz yüze kaldıkları Moğol belasına karşılık

²¹⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 145. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 238.

²²⁰ **Anonim Selçukname**, yay. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşkuner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014, s. 34.

²²¹ Emine Uymaz, **Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)**, TTK Yayınları, Ankara, 2003, s. 50-51.

²²² Üremiş, **a.g.e.**, s. 235.

²²³ Selçuklu sarayında haciplik ve Üstadlıktan sonra gelen çaşniğirlik hükümdar'ın hükümdar'ın sofracılığı olup, emirlerden olan bunların amirine de "emir çaşniğir" denirdi. Emir çaşniğir, bizzat hükümdarın sofrasına nazaret etmekle mükellef olduğu gibi sultanın önüne konacak yemeği önce kendisinin tatması da usuldendi. Bunda amaç yemeğe zehir katılması korkusu idi. Bu sebeptendir ki çaşniğirlerin çok güvenilir şahsiyetler olması gerekirdi. (Bkz.: Uzunçarlı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, s. 80.)

birlik olma talebinde bulundu. Ancak savaş meydanlarının cengâveri Celaleddin Harezşah durumun ehemmiyetini idrak edemedi.

Rükneddin Cihanşah, ilk başlarda çıkarları gereği daha çok Eyyubiler'e meyl etmekte idi. Hatta 1229 senesinde Celaleddin Harezşah'ın Ahlat'ı muhasarasında Eyyubiler'e yardım etmişti. Fakat Ahlat muhasarası uzadıkça Eyyubiler'in zor durumda kalması ve Alaeddin Keykubad ile de arasının bozuk olmasından dolayı yeni müttefik arayışları sonucu Celaleddin Harezşah'ın yanında yer alıyordu.²²⁴ Neticede Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın da kışkırtmaları ile²²⁵ Ahlat kuşatmasına devam edildi.

İbn Bibi'nin kaydettiğine göre; Ahlattan dönen Şemseddin Altun-aba ile Kemaleddin Kamyar, Sultan Alaeddin Keykubad'a olan biteni ayrıntılarıyla anlatarak onu Celaleddin'e karşı kışkırttılar. Sultan, Kemaleddin Kamyar'ı Melik Kamil İle Adil'in diğer çocuklarını çağırmağa gönderirken Çaşnigir Emir Mübarezzeddin Çavlı'nın, Ayaz-ı Mecnun adıyla bilinen Küdistabl'ının Emir-i Candar Mübarezzeddin İsa'nın ve Nureddin Kemahi'nin komutasında 10 bin Rum süvariye ordusunun önünden Erzincan taraflarına gidip diğer askerler gelinceye kadar geçitleri tutmalarını buyurdu.²²⁶

Gönderdiği mektubuna olumlu bir cevap alamayan Keykubad, Celaleddin'in Ahlat'ı ele geçirmekteki kararından dönmemesi üzerine daha önceden sınır meselelerinden dolayı dostane münasebetler kurulamayan Eyyubi hükümdarı Melik Eşref'e ve Mısır Hükümdarı Melik Kamil'e elçi olarak Kemaleddin Kamyar'ı gönderdi. Kamyar, her iki hükümdarı da onları bekleyen büyük tehlikeye karşı Ahlat'ın savunmasına davet etti.²²⁷ İbnü'l-Esir Alaeddin Keykubad'ın arası bozuk olduğu, amcasının oğlu Erzurum Emiri ile Celaleddin'in ittifakından korktuğundan dolayı Eyyubiler'le ittifak kurmak istediğini kaydeder.²²⁸

Durumun ehemmiyetini İzah etmek için Eyyubi meliklerine gönderilen Kemaleddin Kamyar, Ahlat'ta yaşananları ve Celaleddin ile olan görüşmelerini Eyyubi

²²⁴ Uyumaz, **a.g.e.**, s. 54.

²²⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 387. ; Erdoğan Merçil, Ali Sevim, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.464. ; Pervizi, **a.g.e.**, s. 254.

²²⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388.

²²⁷ Halil Edhem (Eldem), **Kayseri Şehri**, Haz. Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 74. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 126.

²²⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 453.

meliklerine aktararak Keykubad'ın talimat ve önerilerine göre görüşmelerde bulundu. Bu sıralarda Melik Kamil, kardeşleri Melik Eşref ve Melik Hafız Nureddin Arslanşah ile birlikte yaz mevsimini geçirmek üzere Harran Sarayında bulunuyordu. Bu sebeple Kayseri'den yola çıkan Emir Kamyar da, Harran'a gitti.²²⁹

Kemaleddin Kamyar, Melik Eşref ve Kamil'e, Sultan Keykubad'ın, Celaledin ile güzel münasebetler kurmak için verdiği mücadelenin sonuçsuz kaldığını ve bir netice alınamayacağını da bildirdi. Celaledin'in ancak zorla yola gelebileceğini ve Şimdi yapacak tek şeyin güçlerini birleştirerek onu yola getirmek olduğunu ifade etti. Sultanın seçme askerlerden 10.000 süvariye Erzincan tarafına gönderdiğini, diğer askerlerini de yanına topladığını ve kendileriyle ittifak edip kuvvetlerini birleştirmek istediğini izah etti.²³⁰

Eyyubi melikleri, Kamyar'ın anlattıklarını ve ittifak teklifini hemen kabul etmediler; ağırdan alarak açık ve kesin bir cevap vermediler.²³¹ Bunun üzerine Kemaleddin Kamyar, bir sonuç alamadan ülkesine geri döndü. Kısa bir süre sonra Sultan Alaeddin Keykubad, Kamyar'ı Eyyubi meliklerine tekrar gönderdi. Bu suretle emir Kemaleddin Kamyar'ın, Eyyubi meliklerini ittifaka ikna etmek üzere birkaç defa elçilikle gönderildiği anlaşılıyor.²³² Öyle ki, İbnü'l-Esir' Alaeddin Keykubad'ın, Melik Kamil ve Melik Eşref'e aynı günde beş elçi gönderdiğini kaydetmiştir.²³³

Eyyubi emirleri başlangıçta tereddütlü yaklaşıyorlar da Melik Kamil bu davete icabet ederek, kardeşlerini bilhassa da Melik Eşref'i bu davete icabete ikna etti.²³⁴ Zira Melik Eşref Harezşah'ın Hemedan'a gönderdiği fetihnamede, Şam (Suriye) ve Rum (Anadolu) ülkelerini ele geçireceği bilgisini Alaeddin'e aktararak müşterek düşmanlarına karşı kışkırtıyordu.²³⁵

²²⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388. ; . ; İbn Nazif, **et-Tarihu'l-Mansuri**, nşr. Ebu'l-İd-Dudu, Dimaşk, 1981/1401, s. 197. ; Hasan Geyikoğlu, "Doğu Anadolu'da Harezşahlar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı), Erzurum, 1992), s.127.

²³⁰ Nesevi, **a.g.e.**, s. 126. ; İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388. ; İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 197. ; Geyikoğlu, **a.g.t.**, s. 126.

²³¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, s. 388.

²³² İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 197. ; Geyikoğlu, **a.g.t.**, s. 126.

²³³ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 453.

²³⁴ Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", **Zeki Velidi Togan'a Armağan**, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.121-122. ; İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388. ; Ethem (Eldem), **a.g.e.**, s. 80.

²³⁵ Turan", **Selçuklular Zamanında ...**, s.387.

Kemaleddin Kamyar, sonraki gidişinde, Sultan Alaeddin Keykubad'ın Ahlat kuşatması sırasında Celaleddin Mengüberti'ye gönderdiği mektubun suretini de yanında götürüp, Harran'da Melik Kamil ve kardeşlerine, halifenin elçisi Muhyieddin İbnü'l-Cevziye göstermiştir.²³⁶ Bunun ardısıra Melik Kamil ve Melik Eşref'e, "Eğer sultanın bu yardım çağrısına kulak vermez, sultana yardım etmez ve yardımda gecikirseniz, Allah korusun yarın bir şey olursa sultanın haremını düşmanın elinde göreceksiniz. İşte o zaman duyacağınız ıstırap ve pişmanlık fayda vermez." dedi.²³⁷

Kemaleddin Kamyar durumun ehemmiyetini kavrayamayan Melik Kamil ve Melik Eşref'e bu sözler Celaleddin'in nasıl bir tehlike arz ettiği ve anlaşmanın mümkün olamayacağı yönündeki telkinleri, Melik Kamil ve Eşref'e tesir etti. Celaleddin'e karşı Keykubad'la ittifak etmeye ve yanında yer almaya karar verdiler.²³⁸ Dağılmış olan askerlerini topladılar. Melik Kamil, Suriye bölgesinden hazırlanan ordunun başında Harran'a doğru hareket etti. Oraya vardığı sırada, develere binmiş, Mısır tarafından gelen haberciler, haçlıların büyük bir donanma ve 10.000 kişiden fazla mevcutlu bir ordu ile Mısır hududuna hücum ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Melik Kamil, geri dönmeğe karar verdi. Sultan Keykubad'a, durumu izah ederek bundan dolayı bizzat gelemeyeceğinin özrünü bildiren bir mektup yazdı ve Mısır'a gitti. Eyyubi ordusu ise Melik Eşref, Melik Cevad, Melik Gazi, Melik Mugis ve Melik Aziz'in komuta ve idaresinde, 7.000 asker ile Harran'a geldi ve ayrıca Halep, Musul, Cezire'ye mektuplar yazarak asker istediler ve Keykubad ile birleşmek üzere yola koyuldular. Melik Eşref Harran'ı geçince geldiğini duyurmak için Sulatan'a haberciler yolladı. Bu haberi alan Sultan Alaeddin hemen Kayseri'den Sivas'a hareket etti.²³⁹

Bu sıralarda, Melik Eşref'in Ahlat'ta bulunan kayın biraderi Hüsameddin Kaymeri, Ahlat'tan kaçarak, Melik Kamil'in geri dönüşünden sonra Rakka'ya geldi. Celaleddin hakkında bilgiler vererek onun zayıf taraflarını, asker mevcudunun azlığını ve müttefiklerin ona karşı daha güçlü olduklarını anlattı. Eşref Hüsameddin'i Dimaşk yakınlarında bulunan Melik Kamil'e göndermek suretiyle kendisine anlattıklarını ona da anlatmasını istedi.²⁴⁰

²³⁶ İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 197-198. ; Geyikoğlu, **a.g.t.**, s. 127. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 56.

²³⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388.

²³⁸ Perviz, **a.g.e.**, s. 254.

²³⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s.388. ; İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 198. ; Geyikoğlu, **a.g.t.**, s.127. ; Uyumaz **a.g.e.**, s. 57.

²⁴⁰ İbn Nazif, **a.g.e.**, s.198. Geyikoğlu, **a.g.t.**, s. 127.

Eyyubi ordusunun yola çıktığının haberini alan Alaeddin Keykubad, ordusunu toplayıp aceleyle Kayseri'den Sivas'a doğru hareket ettiği sırada Melik Eşref ve yanındaki meliklerin idaresindeki Eyyubi ordusu, Anadolu topraklarına girdi. Keykubad'ın Sivas'a doğru hareket ettiğini haber alan Melik Eşref, meliklerden birkaçı ve bazı emirleriyle önden yürüyerek Fırat nehrini geçti ve Keykubad'la buluşmak üzere Sivas tarafına yöneldi. Eyyubi ordusu da öteki melik ve emirlerin komutasında geriden geliyordu (Şaban 627/ Haziran – Temmuz 1230).²⁴¹

Melik Eşref'in Fırat'tan geçtiğini öğrenen Sultan Keykubad, onun geleceği her menzilde eğlence meclisleri düzenlemelerini emretti. Daha sonra Melik Eşref'in yaklaşmakta olduğunu öğrenen Sultan Keykubad, ricalini Eşref'i karşılamaya gönderdi. Melik Eşref ve ricali için Sivas yakınlarında Kızılırmak kenarında çimenlik bir yerde bir hayli zengin bir çadır hazırlattı. Melik Eşref'in yaklaştığı bildirilince onu karşılamağa çıktı. Birbirlerine yaklaşıncı atlarından inerek kucaklaşıp öpüştüler. Keykubad, Melik Eşref'e zahmet edip geldiği ve askerleriyle kendisine destek verdiği için teşekkür etti. Birlik olarak düşmanlarını yenmenin daha kolay olacağını izah etti.²⁴²

Sultan Keykubad ile melik Eşref konuşurlarken Emir Kemaleddin Kamyar tercümanlık yapıyordu. Melik Eşref kendisi için hazırlanan çadıra götürüldüğünde ona hazırlanan hizmet karşısında şaşkınlığını gizleyemedi. Üç gün boyunca yiyip içtiler, eğlence ve oyunlarla vakit geçirdiler.²⁴³ Keykubad, Melik Eşref'e özel olarak kıymetli koşum takımlarıyla donatılmış şahane bir at ve kıymetli bir hilat, diğer meliklere de birer hilat ve 100.000 dirhem hediye etti. Ayrıca maiyetlerindeki emirlere de hediyelerle 400.000 dirhem, 20.000 küfe hububat, 20.000 koyun gönderdi.²⁴⁴

Harezmşah ordularının Ahlat civarından orta Anadolu'ya doğru yöneldiğini ve yol aldığı haber alan Alaeddin Keykubad ile Melik Eşref, ordularını hazırlayıp Sivas'tan doğuya hareket ettiler. Bir hayli asker toplayan Selçuklu ordusunda, Anadolu askerlerinin haricinde, Alaeddin Keykubad'ın hâkimiyet ve tabiiyetini kabul etmiş olan Frenkler, Gürcüler, Rumlar, Ruslar ve Ucilerden birlikler de mevcuttu.²⁴⁵ Bir haftalık

²⁴¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 388-389. ; İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 198-199. ; Geyikoğlu, **a.g.t.**, s. 128.

²⁴² İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 389.

²⁴³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 390. ; İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 199.

²⁴⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, s. 393. ; İbn Nazif, **a.g.e.**, s. 199.

²⁴⁵ İbnBibi, **a.g.e.**, I, s. 394.

yürüyüşün nihayetinde Akşehir'de²⁴⁶ toplanarak Akşehir sahrasına inip ordugâh kurdular.²⁴⁷

2.4. YASSI-ÇİMEN MEYDAN MUHAREBESİ

Alaeddin Keykubad, Celaleddin'in Ahlat kuşatmasından vazgeçmemesi üzerine Eyyubiler'le ittifak kurdu. Keykubad, Harezmsah ile savaşmaktan çekindiği için Hristiyan, Ermeni ve Frenkler'in²⁴⁸ tabilerinden mükellef oldukları askerleri de beraberinde götürüyordu. Sivas'tan hareket eden Selçuklular'ın 20.000, Eyyubiler'in de takriben 10.000 süvarisi vardı. (İbnü'l-Esir e göre Keykubad'ın 20.000, Eyyubilerin ise 15.000 atlı askeri vardı²⁴⁹.) Keykubad Eyyubiler'e: "Düşmana karşı dayanacak kuvvetim bunlardan ibaret değildir. Asıl güvendiğim kahraman askerlerim şarkta'dır." derken, daha önce Erzincan'a gönderdiği 12.000 seçkin süvariye ve orada zaten mevcut olan askerlerini kastediyordu.²⁵⁰ Mevlevi kaynakları Sulta'nın sefere çıkarken Bahaeddin Veled'in (Mevlana'nın babası) Türbesine gidip dua ettiğini ve bu sayede zafer kazandığını söyler.²⁵¹

Ahlat muhasarası 10 ay sürmüştü ve halk birçok zorluklara göğüs germiştii.²⁵² Nesevi'ye göre; bu muhasarada kıtlıktan ötürü kediler, köpekler dahi yenilmiş ve birçok kimse de hayatını kaybetmişti. Öyle ki; altının, gümüşün kıymeti kalmamış ve Ahlat'ın bu durumuna sebep olan Celaleddin için bir yük olmuştu.²⁵³ Celaleddin

²⁴⁶ Kaynaklar muharebenin Erzincan Akşehir'i civarında, Yassı-çimen'de vukubulduğunda müttefikler. Ancak bugün haritada böyle bir yere rastlanılmıyor. Genceli Kiragos Moğollar ile Selçuklular arasında cereyan eden Köseadağ muharebesinin Yassı-çimen veya Gedük Köyü civarında olduğunu söyler. Yassı-çimen ve Köseadağ muharebelerinin her ikisi de Akşehir Ovası'nda gösterilmiştir. Bugün köy haline gelen Akşehir, Su-şehri'nin güney doğusunda bulunur, ki bu ovaya Akşehir Ovası deniyordu. Yassı-çimen'in Gedük köyü hudutları içinde olduğu anlaşılıyor. Bugün Sivas-Erzincan yolu üzerinde bulunan Hodug köyünün tarihi Gedük olduğu anlaşılıyor. İbn Bibi ve Bezmu Remz'in kayseri ile sivas arasında gösterdikleri Gedük'ün bahsedilen yerle alakası yoktur. Esasen Yassı-çimen'de bozguna uğrayan Harezmi askerlerinin sahil dağlarına ve Trabzon Rum Devleti'nin hudutlarına sığınmaları da ovanın Akşehir ve Su-şehri önlerinde bulunduğunu gösterir. Bazı eserlerde Yassı-çimen'in Erzincan-Erzurum arasında gösterilmesi yanlış bir tahmindir. Turan, **Selçuklular zamanında ...**, s. 391-392. Not: 76.

²⁴⁷ Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 528.

²⁴⁸ Müverrih Kiragos, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, Tercüme: Gürsoy Solmaz, Elips Kitap, Ankara, 2009, s. 19.

²⁴⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 454.

²⁵⁰ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 453-454. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 132. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 527. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 391.

²⁵¹ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 391.

²⁵² Aştiyani, **Moğol Tarihi**, s. 155.

²⁵³ Nesevi, **a.g.e.**, s. 126. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 237. ; Aştiyani, **Moğol Tarihi**, s. 155. ; Osman Gürbüz, "Celaleddin Harizmsah'ın Son Günleri", **AÜİFD**, S. 37, Erzurum, 2012, s. 33.

Harezmşah, Ahlat'ı yağmadan kurtarmak istediye de başarılı olamadı ve şehir üç gün Harezmliler tarafından yağmalandı.²⁵⁴ Celaleddin Ahlat'ın ardından Malazgirt'in muhasarasına hazırlandığı sırada Erzurum Hakimi Tuğruloğlu Rükneddin Cihanşah, ikinci defa Celaleddin'in huzuruna geldi. Celaleddin Harezmşah'a, Alaeddin Keykubad'ın Eyyubiler'le ittifak kurduğunun haberini ileterek kendisine öneride bulundu. Cihanşah'a göre Selçuklu ve Eyyubi ordularının birleşmesine engel olup her birini ayrı ayrı yenilgiye uğratarak başarılar elde edilebilirdi.²⁵⁵

Celaleddin, Rükneddin Cihanşah'ın tavsiyelerini münasip gördü. Aralarında aldıkları karara göre; Rükneddin Cihanşah beş gün sonra Erzurum'a dönerek bütün askerlerini toplayıp Harput'a²⁵⁶ yürüyecekti. Harput'ta Celaleddin'i bekleyecek ve her iki düşman ordusundan hangisi evvel hareket ederse müttefikine kavuşmağa mahal bırakmadan onun üstüne çullanacaktı.²⁵⁷

Celaleddin, Ahlat'ın zaptından sonra ihtiyatsız hareket ederek, askerlerinden bir kısmını ikta bölgeleri olan Azerbaycan ve Karabağ (Erran)'a yollamıştı. Fakat o, Alaeddin ve Eşref'in hazırlık yaptıklarını Rükneddin'den öğrendi ve daha sonra da Erzurum meliki tarafından üst üste gönderilen mektuplarla savaşa teşvik edilmesi sonucunda, Harezmşah, eski bir Türk geleneğine göre, beylerine ve emirlerine kırmızı oklar²⁵⁸ göndererek askerlerinin toplanmasını istedi ve mevcut kuvvetleri ile düşmanı karşılamağa karar verdi. Harput'a giden Harezmşah, orada askerlerini beklediği sırada hastalanarak yatağa düştü.²⁵⁹ Nesevi, hastalığının ciddiyetini iyileşeceğinden ümidi kesmiştik diye kaydeder.²⁶⁰ Nihayetinde Sultan Celaleddin biraz iyileşince, düşmanlarını hafife alıp tedbirsizlik yaparak diğer kuvvetlerinin gelmesini beklemeden, Erzurum'dan ordusu ile yola çıkan Rükneddin, Harput'ta Harezmşah'a katılınca Rükneddin ve kendi yanındaki askerlerle Sivas'a doğru yola çıktı. Veziri Şerefülmülk'ü de Irak'ı acem kuvvetleriyle Malazgirt önlerinde bırakmıştı. Yürüyüşüne devam eden Harezmşah, 2.000 kadar atlıdan oluşan bir öncü birliğini

²⁵⁴ Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 56.

²⁵⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 148-149. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 131. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 391.

²⁵⁶ Besim Darkot, "Harput", **İA.**, C: V, MEB, İstanbul, 1987, s. 297.

²⁵⁷ Nesevi, **a.g.e.**, s. 131.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Bellekten**, C. IX, S. 35, TTK Yayınları, Ankara, 1945, s. 305-318.

²⁵⁹ Aştıyani, **Moğol Tarihi**, s. 157.

²⁶⁰ Nesevi, **a.g.e.**, s. 131.

ileriye gönderdi. Ardından da kendisi 40.000 kişiye yaklaşan ordusu ile Sivas'a doğru yola çıktı.²⁶¹ (İbn Bibi Harezmi ordusunun 100.000 olduğunu kaydeder.²⁶²)

Bu sıralarda Alaeddin Keykubad ve Melik Eşref'in ordularıyla Sivas'tan doğuya ilerleyerek Akşehir'e gelip konakladıkları Celaleddin'e haber verildi. Bu duruma şaşırıp hiddetlenen Celaleddin, Rükneddin Cihanşah'ı çağırarak durumu anlattı. Cihanşah, Celaleddin'i teskin edici sözlerden sonra şu teklifte bulundu: "Onlar Yassı-çimen'e gelip su ve otlakları ele geçirerek oraya yerleşmeden önce bizim elimizi çabuk tutup orayı ele geçirmemiz münasip olur." Cihanşah'ın bu sözleri ve savaş taktiği Celaleddin'in gözünü boyadı. Bunun üzerine ordularını harekete geçirerek, oldukça süratli bir şekilde ilerledi. Bir gecede Yassı-çimen dağına vardılar. Civardaki su ve otlakları kontrollerine alarak ordugâh kurup yerleştiler.²⁶³

İki ordu Akşehir Ovası'ndaki Yassı-çimen Mevkiinde birbirinden habersiz olarak karşılaştı.²⁶⁴ Her biri 100.000'e yakın iki Türk ordusunun giriştiği bu meydan muharebesi Selçuklu öncül kuvvetlerinin Harezmliler'in 24 Ramazan günü baskınına uğramasıyla başladı. Ordu henüz yetişmeden vuku bulan bu çatışmanın ilk günü, Mübarüzeddin Çavlı komutasındaki bir Selçuklu öncü kuvveti Harezmliler tarafından yok edildi. Celaleddin'in yolladığı 700 kişilik süvari kuvveti, 3.000 kişilik Selçuklu birliğini mağlup etti. Alaeddin Keykubad, bu seçme süvarilerinin yok edilmesinden dolayı bir hayli üzgündü. Hatta cesareti kırılarak geri çekilmek, boğaz ve derbentlerde müdafaa yapmak düşüncesinde idi. Fakat müteakip öncü çarpışmaları Selçuklular lehine cereyan edince artık iki ordu saf halinde muharebeye girişti.²⁶⁵

Melik Eşref bu mağlubiyetten Alaeddin'i sorumlu tuttu. Fakat bu sırada gelen Hıms hâkimi Mansur'un müttefik kıt'aları, ovayı çevreleyen yamaçlardaki Harezmliler'e hücum etti. Eşref'in merkezde, Alaeddin'in de "derbent-dar" olarak yer aldığı orduda Harput hâkiminin oğlu Artukşah da vardı.²⁶⁶

²⁶¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 454. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 131. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 528. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 82. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 391.

²⁶² İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 395.

²⁶³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 39.

²⁶⁴ Aştiyani, **Moğol Tarihi**, s. 157.

²⁶⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 395-397. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 391-392. ; Taneri, **Harzemşahlar**, s. 82.

²⁶⁶ Taneri, **Harzemşahlar**, s. 83.

Bu gelişmeler üzerine morali düzelen Alaeddin Keykubad, Harezmşah'ın kurmuş olduğu karargâhın karşısında Selçuklu-Eyyubi ordusuyla birlikte savaş düzeni aldı. Müttelik ordu klasik Türk dizilişine göre sıralanmış, buna göre merkezde Eyyubi melikleri ile beraber Melik Eşref yer almıştır. Melik Eşref, Eyyubi ordusu içerisinde yer alan Arapları mağlubiyet halinde savaş alanını erkenden terk etmelerini, galibiyet durumunda ise bu birliklerin erkenden yağmaya dalmalarını önlemek için merkezin önüne yerleştirmiş onların arkasına ise kendisinin de çeşitli seferlerde sık sık yardımına başvurduğu ve kahramanlıklarını yakından şahitlik ettiği Halep askerlerini mevzilendirmiştir. Halep askerlerinin arkasında Melik Cevad ve Melik Aziz Osman mevzilenirken, Şehabeddin Gazi de emrindeki kuvvetlerle beraber merkezin en gerisinde yer almıştır. Kanatların yönetimi ise Alaeddin Keykubad'ın idaresinde olup bir kanattan Harput hâkiminin oğlu Artukşah diğer kanatta ise Hıms hâkimi Melik Mücahid'in oğlu Melik Mansur Anadolu Selçuklu sultanına yardım etmekle görevliydi.²⁶⁷

Harezmşahlar, yapılan hücumu karşılık verdi ve savaş bütün gün sürdü. Ertesi gün her iki taraf da öncü kuvvet çıkardı. Harezmşah öncüleri, etrafı yüksek dağlarla çevrili çayırlık bir sahaya inerek istirahat etmek istediler. Ancak, müttelik öncüleri ansızın onlara hücum etti. Şiddetli çarpışma sonucunda Harezmşah öncüleri bozulup geri çekildiler. Selçuklu askerleri ise onların ele geçirmeye çalıştığı su ve otlakları ele geçirdiler. Keykubad'a gönderilen habercinin "Siz sultanımızın uğuru ve gücüyle düşman ordusundan çok sayıda asker öldürüldü. Onların elinden suyu ve otu aldık oradan daha güzel bir yer bulamazsınız." demesi üzerine sultan otağın ve ordugâhın, ele geçirilen yeni sahaya taşınmasını istedi. Çadırlar sökülüp ele geçirilen yere taşındı.²⁶⁸

Ertesi gün çıkarılan daha büyük öncü kuvvetlerin çarpışmalarında Celaledin'in askerleri büyük kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bu haber Celaledin'e ulaştınca Cihanşah'a hiddetlenerek ona "Senin sözünle hareket etmemeliydim." demesine rağmen yine Cihanşah'ın "Hapsettiğin serverleri izzet ikramla besleme onların kellelerini al ki düşman karşısında kudretin artsın." sözüne

²⁶⁷ Önder Kaya, "Eyyubi Devleti Meliklerinden El-Eşref Muzaffereddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi (597/1200-635/1237)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı), İstanbul, 2000, s. 170.

²⁶⁸ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 398-400.

kanarak 700 askerin kafasını vurdurdu. Diğer yandan son çarpışmayı kazanan Selçuklu ordusu o gece Kadir Gecesi olduğu için başta Keykubad olmak üzere bütün ileri gelenler ve askerler geceyi dua ve niyazla geçirdiler.²⁶⁹

Ertesi gün, daha büyük birliklerin çarpışmalarıyla savaş devam etti. İki taraf da ağır kayıplar vererek akşam karanlığına kadar çarpıştılar ve sonra ordugâhlarına çekildiler. Yüksek bir tepeye çıkan Keykubad, aşağıda geniş bir düzlüğün Harezmşah askerleri ve çok kalabalık çadırlarla dolu görünce korktu. Öncü çarpışmalardaki başarılarına rağmen, ertesi gün gerçekleşecek olan asıl muharebe için geceyi namaz ve dua ile geçirdi.²⁷⁰

27 Ramazan 627 (10 Ağustos) Cumartesi günü²⁷¹ gerçekleşecek olan son ve büyük savaş için iki düşman ordu da hazırlandı. Daha sonra orduların sağ ve sol cenahları ilerlemeye başlamasıyla asıl muharebe başladı. İlk başta Celaleddin Harezmşah'ın sağ kanattaki askerleri Alaeddin Keykubad'ın sol kanadına saldırmak suretiyle bozguna uğrattılar. Buna karşılık Melik Eşref, sol kanada Ca'ber kalesi hakimi olan kardeşi el-Hafız'ı takviye olarak gönderdi. Alaeddin Keykubad'ta Harput sahibi ile destek sağlayınca meydan cehenneme döndü. Melik Mansur o gün maiyetiyle birlikte büyük başarı sağlamasına rağmen birçok askerini de kaybetti. Diğer sultanların onun kadar kaybı yoktu.²⁷² Son olarak Melik Gazi ile Emir Kemaleddin Kamyar'ın komutasındaki müttefik ordunun sol kolu, Harezmşah ordusunun sağ koluna hücum etti. Onların üzerinde buldukları tepeden aşağı indi ve bozguna uğrattı. Çıktığı tepeden durumun aleyhinde geliştiğini ve askerlerinin bozguna uğradığını gören Celaleddin, bu saatten sonra mücadele etmenin faydasızlığını anladı. Bayrak ve sancaklarını çıkararak atının terkisine bağladı ve çok az adamıyla muharebe alanından kaçtı.²⁷³

Sultan Alaeddin Keykubad bu ani bozguna inanmıyor ve bir harp hilesi olabileceğini düşünüyordu.²⁷⁴ Nihayet akşama doğru Harezm ordusu perişan oldu; esir, ölü, firari ve ganimet sonsuzdu.²⁷⁵

²⁶⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 401-403.

²⁷⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 404-406.

²⁷¹ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 392.

²⁷² İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 407-408. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 61.

²⁷³ Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 149. ; İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 408.

²⁷⁴ Nesevi, **a.g.e.**, s. 132. ; ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 149.

²⁷⁵ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 392.

İçlerinden Oltu sahibi ve diğer hanlar, Erzurum sahibi, kardeşi ve damadı da yer almakta idi. Bunlar Alaeddin Keykubad'ın huzuruna çıkarıldılar.²⁷⁶ Calaleddin Harezmsah'ın diğer askerleri dağlara, vadilere dağınık vaziyette kaçıştılar. 3.000 kişi de Canik dağlarını aşarak Harezmsah'a tabi olan Trabzon Rum Devleti'nin hudutlarına kadar gittiler. Fakat bunların çoğu Hristiyan Rum ve Çan kavmi tarafından imha edildiler.²⁷⁷ Yükleri ve develeri ile birlikte uçurumdan aşağı düştüler. Halk bu develeri, katırları ve yükleri yağma etti. Yükler arasında mücevherler, giysi, altın, atlas bulunmaktaydı. Bunların çoğu Harezmsah'ın hazinesine veya has adamlarının bazılarına ait idi. Yollarda silahlardan, aletlerden, kumaşlardan sayılamayacak kadar çok eşya kalmıştı. Öyle ki, bu bolluk nedeniyle bölgede fiyatlar düşmüştü. Celaleddin Harezmsah ise canını kurtarmaya baktı ve bir gün bir gece kaçtıktan sonra Harput'a vardı. Orada bir gece kalıp hadimi Kılıç ile birlikte Hoca Cihan'a yenilgisinin hikâyesini anlattıktan sonra geri kalan eşyasını alarak kendi topraklarına Hoy'a²⁷⁸ gitti.²⁷⁹ Fakat hem Alaeddin Keykubad hem de Melik Eşref askerlerine dindaşlarını daha ziyade takip etmemeleri için emir verdiler.²⁸⁰ Sonrasında Alaeddin Keykubad, Ahlat'ın zaptından sonra Halife'nin gönderdiği hediyelerden dolayı teşekkür ederek elçileri Feleküddin ve Sadeddin ile Halife'ye hediye gönderdi.²⁸¹

İslam'ın büyük mücahitlerinden biri olan Sultan Celaleddin Mengüberti askeri kudret ve dehasına rağmen siyasi hataları yüzünden yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmadı, aynı zamanda Moğol istilasını karşısında Eyyubiler ve Selçuklular ile birlikte kurulması mümkün sağlam bir seddin yıkılmasına da sebep oldu. Moğollar'dan kaçarak Melik Eşref'e sığınmak üzere, Meyyafarkin (Silvan) dağlarına saptığı sırada 1231 yılı Ağustos'unda Ahlat muhasarasında ölen kardeşinin intikamını almak isteyen bir Kürt aşiret reisi tarafından öldürüldü. Eyyubi Melik Muzaffer cesedini Silvan'da yatan birçok Türk büyükleri (Sultan türbesi) mezarlığına defnetmiştir. Alaeddin Keykubad ve Melik Eşref bu zaferden sonra, Harezmsah ile

²⁷⁶ Nesevi, **a.g.e.**, s. 132. ; İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 409. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 528. ; Aştıyani, **Moğol Tarihi**, s. 159.

²⁷⁷ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 392.

²⁷⁸ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 455. ; Cüveyni, **a.g.e.**, II, s. 149.

²⁷⁹ Uyumaz, **a.g.e.**, s. 61.

²⁸⁰ Kiragos, **a.g.e.**, s.19.

²⁸¹ Nesevi, **a.g.e.**, s. 130.

barıştılsa da onun Moğollar'a karşı istediği yardımı yapmadılar.²⁸² Böylece İslam dünyasının büyük bir kahramanı ve mücahidi olan Celaleddin Harezmsah, siyasi hataları sonucunda tıpkı yerle bir ettiği Ahlat gibi büyük bir Türk-İslam kültürü ile birlikte tarihe gömüldü.

²⁸² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 461. ; Nesevi, **a.g.e.**, s. 157. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 393. ; Kiragos, **a.g.e.**, s.19. ; A.G. Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, Rusçadan Çev: İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 43. ; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C: 3, Çev: Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2. HAREZMLİ EMİRLERİN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDEKİ FAALİYETLERİ

1.1 ALAEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA HAREZMLİ EMİRLER

1.1.1 Ahlat ve Çevresinin Türkiye Selçuklu Hakimiyetine Alınması

Sultan Alaeddin Keykubad'ın Harezmşahlar'ı ortadan kaldırılması güçler dengesini yeniden bozdu. Selçuklular'ın doğu anadoluda rakibi kalmamıştı. Önüne çıkan yerle bir eden Moğollar, artık hiçbir engele takılmadan batıya doğru ilerleyebilirlerdi.²⁸³

Türkiye Selçuklu Sultanı, Yassı-çimen zaferinden sonra olası Moğol saldırısına karşılık arada bir tampon bölge olması ve daha önce arası açık olduğu Eyyubiler'le iyi ilişkilerini idame ettirmek için Ahlat'ı müttefik Eyyubiler'e bıraktı. Böylece öncesinde Eyyubiler'e ait olup Harezmşahlar'ın ele geçirdiği Ahlat şehri, Yassı-çimen zaferinden sonra yeniden Melik Eşref'e verildi. Keykubad, Melik Eşref'e Ahlat'a ek olarak Oltu ile Gürcistan'ın diğer birçok kalelerini de hakimiyeti altına alınmasını önerdi. Bu teklifi memnuniyetle kabul eden Melik Eşref, Oltu ve bütün o bölgenin mülkü için de menşur istedi. Keykubad'ı bu teklif şaşırtsa da menşuru yazdırıp Melik Eşref'e teslim etti.²⁸⁴

Alaeddin Keykubad'ın Ahlat ve Oltu'yu Melik Eşref'e bırakması, kendi memleketleri ile Moğollar'ı ayıracak bir bölge oluşturmak istemesinden ileri geliyordu. Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti ile arasında set görevi gören Harezmşahlar'ın yenilgisiyle doğudan batıya doğru akınlarını hızla devam ettirdi. Moğollar'ın Anadolu'ya taarruz etmeleri halinde ilk önce Eyyubi topraklarından geçmek zorunda olduklarını bilen Alaeddin Keykubad Melik Eşref ile ittifak kuracaktı.²⁸⁵

²⁸³ Runciman, **a.g.e.**, III, s. 183.

²⁸⁴ Jansky, **a.g.e.**, s. 122-123.

²⁸⁵ Jansky, **a.g.e.**, s. 123-124.

Sultan Alaeddin Keykubad'ın doğudan hızla gelen yıkıcı güç Moğollar'ı farkederek önlemeye çalışma çabaları; ne Celaleddin Harezşah ne de Melik Eşref tarafından algılanabildi. Onlar İslam âleminin önemli bir kısmının Moğol tehlikesinden kurtuluşunu sağlayabilecek önlemleri almaktan aciz kaldılar. Melik Eşref, Alaeddin Keykubad'ın jeopolitik konumunu önemli görerek kendisine verdiği; Ahlat ve civarının ehemmiyetini önemsemeyip şehri tahliye ederek sultanın girişimlerini engelliyordu.²⁸⁶ Elbette ki bu girişim; Keykubad'ın doğudan gelen büyük tehdit Moğollar'ı sakinleştirme girişimleriyle sınırlı kalamazdı. Jeostratejik açıdan önemli bir konumda olan ve Celaleddin Harezşah gibi bir cengavere bile on ay dayanan Ahlat, kaderine terk edilemezdi.²⁸⁷

Türkiye Selçuklu Sultanı, Melik Eşref ile olumlu münasebetlerinin bozulacağını bilse de onun Ahlat'a karşı ilgisizliği nedeniyle Ahlat'ın Moğollar'ın saldırısına uğramasına göz yummadı. Moğollar 1231 yılında önce Malazgirt, Eleşkirt, Muradiye ve Erciş gibi yerlere saldırarak, büyük tahribatlarda bulunmuş ve daha sonra da Ahlatı tahrip etmişlerdi. Öyle ki, Moğollar Van civarına sık sık akınlar yaptıklarından dolayı Bitlis'ten Ahlat'a geçtiklerinde yağmalayacak bir şey bulamamış oradan Bargiri'ye gitmişler. Ancak burada da yağmalayacak bir şey bulamadıklarından burada bulunan herkesi öldürdükten sonra Erciş'e yönelmiş orada da aynı sebepten dolayı katliamlarına devam etmişlerdir.²⁸⁸ Zira Yassı-çimen Savaşı'ndan sonra Şam'a giden Melik Eşref bu bölgeyi bir hayli ihmal etmişti.²⁸⁹ Neticede Türkiye Selçuklu Sultanı Keykubad, iyi ilişkiler kurmayı başardığı Melik Eşref'in Ahlat'ı başı boş ve kontrolsüz bırakmasına izin vermedi.

Moğollar'ın saldırılarına ek olarak lidersiz kalan Harezmliler de bölgeye sık sık baskınlar düzenlemek suretiyle halkı rahatsız edip bölgenin ticaretini sekteye uğratıyorlardı.²⁹⁰ Bu durumlar üzerine; Türkiye Selçuklu Sultanı, Emir Kemaleddin Kamyar'a Ahlat, Bitlis ve Tiflis'e kadar olan bölgeyi kendi topraklarına

²⁸⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 397. Jansky, *a.g.e.*, s. 124.

²⁸⁷ Üremiş, *a.g.e.*, s. 261.

²⁸⁸ Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, TTK Yayınları, C. L, S. 197, Ankara 1986, s. 458.

²⁸⁹ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 425-426. ; Abu'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 532. ; Jansky, *a.g.e.*, s. 124. ; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 73. ; Üremiş, *a.g.e.*, s. 261.

²⁹⁰ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 426. ; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 73.

katmasını emretti.²⁹¹ Kemaleddin Kamyar, sultanın buyruğu doğrultusunda ordusunun seçkinleriyle; Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum yolu ile Ahlat'a vardıklarında Ahlat'ı bomboş gördüler. Orada bulunan eşraftan bir kaç kişi onu memnuniyetle karşılayıp sultana bağlılık yemini ettiler ve cuma günü hutbeyi Sultan Alaeddin Keykubad adına okuttular. Bundan sonra Emir Kemaleddin Kamyar şehirden ayrılarak Van Gölü kenarına gidip ordugâhını kurdu. Askerlerini de Van, Bitlis, Vatsan, Adilceviz, Sürmari ve diğer şehirlere gönderdi. Yağmalanarak fakirleştirilen bölge halkı, yapılan akınlarında verdiği bıkkınlıkla bütün bu şehirler, herhangi bir direnme göstermeden Emir Kemaleddin Kamyar'a itaat ederek Türkiye Selçuklu hâkimiyetine girdiler.²⁹²

Emir Kemaleddin Kamyar, Ahlat'ın fethini ve bölgenin ne kadar perişan bir durumda olduğunu Alaeddin Keykubad'a bildirdi. Fetih haberinden büyük memnuniyet duyan Sultan Alaeddin Keykubad, bu haberi alır almaz, ülkesini dört bir yanına müjde mektupları gönderdi.²⁹³ Kemaleddin Kamyar ile askerlere rehberlik ve komutanlık yapmış olan emirleri de tebrik edip övgüler yağdırdıktan sonra Kamyar'ı bölgedeki kalelerin tamiri ile görevlendirip vazifesi bittikten sonra da Erzurum'a gidip beklemesini emretti.²⁹⁴

Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, bölgenin imarı ve iskân eksikliklerinin düzene konulması için vezir Ziyaeddin Kara-Arslan'ı, müstevfilik makamını işgal eden Erdebili Sadeddin'i ve Kadı Şeref'in oğlu Pervane Taceddin'i masraflar için gerekli olan para ile bölgeye gönderdi. Görev yerlerine gelen devlet adamları; bölgeyi terkedenerin, ölenlerin ve hala bölgede kalanların nüfus, arazi ve emlak tahrirlerini yaptılar. Daha sonra yerinden yurdundan ayrılan çiftçileri yeniden kendi yurtlarına davet ederek onları yeniden yurtlarında iskân edebilmeleri için kendilerine ücretsiz hayvan, tohum ve mallar verdiler, bir süreliğine de vergiden muaf

²⁹¹ Edhem, **a.g.e.**, s. 85. ; Muammer Gül, **XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s 69.

²⁹² ; İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 426-427. ; Turan, **a.g.e.**, s. 397-398. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 263-364. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 427.

²⁹⁴ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 398. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 264. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 74.

tuttular. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu tutumunu öğrenen Azerbaycan ve Erran halkları da bölgeye geldi.²⁹⁵

Bölgenin onarım ve inşası görevini icra etmeye başlayan Emir Kemaleddin Kamyar'a kireç lazım oldu. Bu ihtiyacın sağlanması için Adilcevaz bölgesindeki beyler kireç fırınları yaparak ihtiyacı karşıladılar. Kısa bir süre zarfında onarım işleri bitirilip kalelere muhafızlar tayin olduktan sonra bölgenin kumandanlığına Sinaneddin Kaymaz getirildi. Emir Kamyar, bölgede işleri yoluna koyarken merkezden gönderilenler ve bilge kişilerle oluşturdukları kurulla birlikte hareket ederek Ahlat'ın yeniden imar ve iskanını hal yoluna koydu. Böylece kısa bir zamanda bölge yöneticilerinin adil ve iyi uygulamaları neticesinde huzura kavuştu. Görevini başarıyla tamamlayıp Erzurum'a dönen Emir Kemaleddin Kamyar da sultanın izniyle askerlerini terhis ettikten sonra Alaeddin Keykubad'ın huzuruna gitti ve Keykubad tarafından ödüllendirilmeye layık görüldü.²⁹⁶

1.1.2. Harezmşahlar'ın Yıkılmasıyla Bağımsız Kalan Emirlerin Hizmete Alınması

Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, Yassı-çimen Savaşı'nda Celaeddin Harezmşah'ı mağlup ettikten sonra Erzurum'u ele geçirmiş,²⁹⁷ bir müddet sonra da müttefiki Melik Eşref'in ilgisizliğinden dolayı tahrip olmuş olan Ahlat'ı ve Tiflis'e kadar olan toprakları egemenliği altına almıştı.

Ahlat'ı ele geçiren Alaeddin Keykubad tarafından buranın imar ve iskan düzenlemeleri yaptırılarak Ahlat'ın Sü-başılığına getirilen Emir Sinaneddin Kaymaz; yiğit, yetenekli, tecrübeli ve feraset sahibi idi.²⁹⁸

Celaeddin Harezmşah'ın ölümüyle Doğu Anadolu'da başıboş kalan Ahlat ile Erzurum-Erzincan arasındaki bölgede yol kesmek, kasaba ve köyleri yağmalamakla geçinen Kanglı-Kıpçak kabilelerinden oluşan Harezmliler, Ahlat ve Erzurum-Erzincan

²⁹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 427-429. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 398. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 264. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 74. ; Gül, **a.g.e.**, s. 69.

²⁹⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 427-428. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 398. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 264-265. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹⁷ Cahen, **a.g.e.**, s. 86.

²⁹⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 429.

arasındaki bölgeyi felce uğratmış durumda idi.²⁹⁹ Emir Sinaneddin Kaymaz, Harezmlî büyük emirlerden Emir Kayır Han'ın askerleri ile Tatvan'da konakladığını, bölge halkının da onlardan zarar gördüğünü Alaeddin Keykubad'a bildirdi. Bunun üzerine Keykubad, Emir Sinaneddin Kaymaz'a Harezmlîler'in güzellikle gönüllerinin kazanılmasının emrini verdi.³⁰⁰

Türkiye Selçuklu Sultanının emri gereği Tatvan'a doğru yola çıkan Emir Sinaneddin Kaymaz, yanına sadece seyisi ile bir kölesini aldı. Tatvan yakınlarında Harezm askerlerinden birine rastladığında ona: "Han'a git, Emir Kaymaz sizinle görüşmek istemektedir. Silahsız ve askersiz sizinle görüşecek. Eğer izniniz olursa huzuruna çıkmaktan şeref duyacak." demesini istedi. Süvari, Emir Kayır Han'ın huzuruna varıp durumu izah ettiğinde Emir şaşırıp ve gelenin gerçekten Emir Sinaneddin Kaymaz olup olmadığını anlamak için Kaymazı tanıyan görevlilerinden birini yolladı ve nihayetinde Emir Sinaneddin Kaymaz olduğunu öğrenince bizzat karşılamaya gitti. Her iki taraf birbirleriyle buluştuklarıdaysa son derece hoş sohbet ve iltifatkar davrandılar.³⁰¹ Emir Sinaneddin Kaymaz, adet üzerine Emir Kayır Han ve eşini yaşadıkları felaketlerden ötürü teselli ettikten sonra;³⁰² Emir Kayır'ın yahni ve buğrahanî³⁰³ ile kurulan sofrasına oturdular. Yemekten sonra Emir Sinaneddin cebinden çıkardığı Kuran-ı Kerim üzerine yemin ederek; Türkiye Selçuklu Devleti'nin hiçbir ferdinin Harezmlîler'e karşı herhangi bir fenalık düşünmediklerini izah etti.³⁰⁴

Alaeddin Keykubad tarafından görevlendirilen Emir Sinaneddin Kaymaz Harezmlîler'e: "Herkesin niyeti, sizi böyle avare dolaşmaktan, yersiz yurtsuz olmaktan kurtarıp rahatınıza yarayacak bir yurda sahip olmanız. Sultan'ın sizden istediği sizin Selçuklu hâkimiyetine girmenizdir. Eğer bu teklif size uygun gelirse, siz ve bütün Harezm emirleri Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlanıp, onun dostuna dost, düşmanına

²⁹⁹ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 26.

³⁰⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 429. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 398. ; Cahen, **a.g.e.**, s. 87. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 265.

³⁰¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 429.

³⁰² Türk geleneği üzerine aşiret reisinin ailesi de ziyaret edilirdi. Bkz.: Uzunçarlılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, s. 191.

³⁰³ Buğra; ünlü bir Türk yemeği olup, Buğra Han, adlı bir Türk hükümdarının içat ettiği söylene gelmiştir. Bkz.: Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ana Yayınları, İstanbul, 1980, s. 393.

³⁰⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 429-430. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 398. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 266.

düşman olmalısınız.” dedi.³⁰⁵ Bunun üzerine bu teklifi uygun gören harezmlî emirler itaat ettiler.

Türkiye Selçuklu Sultanı, hem Harezmlîler’in tahribatını engelleyerek güvenlik sorununa son vermek amacıyla hem de gerektiğinde Moğollar’a karşı kendilerinden istifade edebileceği düşüncesiyle Harezmlî emirleri hizmete aldı. Başlarında Celaleddin Harezmsâh’ın ölümünden sonra reis seçtikleri Kayır Han ile Berke Han, Yılan Boğa, Can Birdi, Saru Han ve Küçlü Han gibi önde gelen emirler bulunuyordu. Sayıları 12.000³⁰⁶ olan atlı savaşçının bulunduğu göçebe bir Türk kitlesi Türkiye Selçuklu hizmetine girerek her koşulda Alaeddin Keykubad’a itaat edeceklerine dair söz verdiler.³⁰⁷ Ahlat bölgesi dışında bulunan sayıları çok daha az ancak dağınık halde olan Harezmlîler’in az bir kısmı da bölgenin hakimleri Eyyubi meliklerine katıldılar.³⁰⁸ Öyle görünüyor ki, dağınık halde bulunan Harezmlîler’in de hesaba katılması durumunda sayıları hakkında kesin bir rakam vermek bir hayli güçtür.

Harezmlî emirlerden itaat sözü alan Emir Sinaneddin Kaymaz, daha sonra Harezmlî emirler ile Selçuklu emirlerini tanıştırmak amacıyla Tatvan’dan Ahlat’a doğru yola çıktı. Ahlat’a varıp durumu sahip (vezir) Ziyaeddin ile birlikte tüm emirlere anlattığında onlar tarafından sevinç ve coşkuyla karşılanan bu haber için koyun ve sığırlar kesilip büyük bir sofraya kuruldu. Emir Sinaneddin Kaymaz’ın ardından ertesi gün sabah gün ışığıyla Ahlat’a gelen Emir Kayır Han ile diğer Harezmlî emirleri; Pervane Taceddin, Emir Sinaneddin Kaymaz ve diğer emirler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandılar. Sonrasında kendilerine hazırlanan ziyafete iştirak ettiler. Orada Pervane Taceddin tarafından yeminlerinin tekrar edilmesi istenmesi üzerine yeminlerini tekrarlayan Harezmlî emirler, Pervane Taceddin ve orada bulunan diğer

³⁰⁵ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 430.

³⁰⁶ Bu sayı konusunda ihtilaf vardır; Nitekim, Turan *a.g.e.*, s. 399’da 12.000 verirken Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 85’te 16.000 bin rivayetini de aktarmıştır. Abu’l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 530’da ise 10.000 rakamını vermiştir. Bütün bu bilgileri mübalağalı bulan; Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, “Selçuklu Araştırmaları Dergisi”, I, (1969), Ankara, 1970, s. 5’te 5.000-6.000 sayısını vererek rakamların yarısı kadar bir rakam ifade etmiştir. Bizce, Harezmlîler’in sayısı Anadolu’da dağınık halde olup sonradan iştirak etmelerinin hesaba katılmasıyla 12.000 civarında olması lazım gelir.

³⁰⁷ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 430. ; Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 398. ; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...*, s. 27. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında ...*, s. 85. Üremiş, *a.g.e.*, s. 266.

³⁰⁸ Faruk Sümer, “Azərbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış”, *Bellekten*, C. XXI, S. 83, Ankara, 1957, s. 435. ; Hasan Geyikoğlu, “Harzemlîler’in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları”, *Türk Kültürü*, S.373, Ankara Üniversitesi Basımevi, Mayıs 1994, s.276.

devlet adamlarının güvenini kazandılar.³⁰⁹ Böylece Harezmi emirlerinin kazanılmasıyla bölgenin güvenliği sağlanmış olacaktı.

Harezmi emirlere anlaşma ve sözleşmelerin yazılıp imzalanmasıyla üç yüz hilat ile Erzurum vilayeti verilerek emirler arasında taksim edildi. Sultanın mührünü taşıyan menşurlar ve hilatlerin de Harezmi emirlerine verilmesiyle Harezmi emirler Erzurum'a doğru yola koyuldular.³¹⁰

1.1.3. Harezmliler'in Moğol Baskısına Uğramaları ve Orta Anadolu'ya Nakledilmeleri

Ahlat bölgesinden ayrılıp Erzurum'a doğru yola koyulan Harezmi emirler, Tuğtap³¹¹ bölgesine vardıklarında oranın yemyeşil güzelliği karşısında hayran kalarak orada dinlenmeye karar verdiler. Burada yorgunluktan ve bölgenin güzelliğinin verdiği gafletten uykuya daldıkları sırada bir dereден çıkan Moğollar'ın baskınına uğradılar. Gözlerini merhametsiz Moğollar'ın baskınına açan Harezmliler, kılıçtan geçirildiler. Moğollar, oradan Ahlat önlerine geldi. Şehirde bulunan askerler ve diğer devlet adamları, şehri muhasara eden Moğollar'a karşı tedbirlerini aldılar. Moğollar şehrin zannettikleri gibi sahipsiz olmadığını görünce, sayılarının yetersiz olmasından dolayı çekilip gittiler.³¹² Bu durumu öğrenen vezir Ziyaeddin Kara-Arslan derhal Moğollar'ın peşine asker gönderdi. Fakat onlar çoktan bölgeyi terketmişlerdi. Askerler Tuğtap'tan ayrılırken tam o sırada duvar yarığında yaşlı bir kadın çıkarak süvarilere doğru koşmaya başladı. Süvariler yaşlı kadını Vezir'in huzuruna götürdüklerinde perişan halde olan bu yaşlı kadının Emir Kayır Han'ın kayınvalidesi olduğu anlaşıldı. Kayır Han'ın kayınvalidesinin anlattıkları bir hayli dehşet vericiydi. Yaşlı kadın: "Biz Tuğtap yaylasında konakladık ve kendimizi güvende hissederek uykuya daldığımız sırada Mugan'dan gelmiş olan 700 zırhlı Moğol askerinin saldırısına uğradık. Gafletle silahlarımızdan uzak olduğumuz için karşılık veremedik. Uyanıp atlarına ulaşabilenler

³⁰⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 430-431. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 399. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 266.

³¹⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 431. ; Münecçimbaşı, **a.g.e.**, s. 74. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 399. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 266-267. ; Geyikoğlu, "Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 280.

³¹¹ Adı, kaynaklarda ve araştırma eserlerinde Dogodap, Dogodaph, Doğodaf, Doğodap, Tahtap, Tegtap, Tekhtap gibi şekillerde yazılan Tuğtap'ın, bugünkü Erzurum'a bağlı Hınıs yakınlarında tarihi bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz.: Geyikoğlu, "Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", dipnot: 19.)

³¹² İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 432. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 267.

dağa dereye kaçıştılar. Bizi ise yakalayıp süvarilerinizle karşılaştığımız yere kadar getirdiler. Orada bir duvar yarığına saklandım. Diğer harezmliler'den hiçbir haberim yok.”³¹³ dedi. Bunun üzerine vezir Ziyaeddin Kara-Arslan 4.000 Harezmi askerinin 700 Moğol süvarisi karşısında düştüğü durumun büyük bir utanç olduğunu söyleyince yaşlı kadının: “Eğer bir Moğol’un külâhını, binlerce süvarinin arasına atsalar hepsi darmadağın olur. Harezmliler’in kalbinde öyle bir Moğol korkusu var ki anlatılamaz.” demesi üzerine vezir bu durumdan bir hayli rahatsız oldu.³¹⁴

Vezir Kara Arslan, Pervane Taceddin ve diğerlerine ihtiyatlı bir şekilde Ahlat’ı terk etmeleri gerektiğini söyledi. Burada kalırlarsa Moğol ordusunun buraya dönüp şehri kuşatmaları durumunda ordunun yardıma yetişmesinin çok zor olduğunu izah etmesi üzerine vezir Kara Arslan’ın düşüncesi uygun bulunarak Erzurum’a gittiler.³¹⁵

Vezir Ziyaeddin Kara-Arslan Erzurum’a vardığında dağılan Harezmi askerlerin dağlara kaçtığını bir kısmının da Erzincan’da toplandığı haberlerini alır almaz onları yanına çağırсын diye haberciler gönderdi. Harezmliler Selçuklu vezirinin huzuruna geldiklerinde Harezmliler’e imkânlar dâhilinde at, elbise ve altın gibi hediyeler bahşederek gönüllerini aldı³¹⁶. Daha sonra vezir Moğollar’ın önünde duramayacakları anlaşılan Harezmliler’i de alarak Kayseri’nin yolunu tuttu.

Vezir Ziyaeddin Kara-Arslan, sultanın huzuruna çıkıp başlarına gelenleri, kendisinin yaptığı icraatleri ve Harezmliler’in Türkiye Selçuklu Devleti’nin itaati altına girdiği bilgisini aktarması üzerine Alaeddin Keykubad’ın takdirini kazandı ve hilatlarla ödüllendirildi.

Sultan Alaeddin Keykubad, huzuruna çıkan Harezmi emirleri iltifat ve ikramla karşılayıp teselli ettikten sonra, reislerinin her birine bir vilayet ikta etti. Esas itibarıyla Kanklı-Kıpçak kabilelerinden müteşekkil olan bu Türk topluluğunun başına Sultan Celaleddin Harezmsah’ın ölümünden sonra, aşiret reisliğine seçilmiş olan emirlerden Kayır Han’a Erzincan’ı, Berke Han’a Amasya’yı, Küçlü Han’a Larende’yi,

³¹³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 432.

³¹⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 433. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 399. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 267.

³¹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 433.

³¹⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 433. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 267-268.

Yılan Boğa (Bilen Togu) Han'a Niğde'yi verdi.³¹⁷ İbn Bibi, Harezmîler'in oğulları ve adamlarının daha sonra kendilerine katılacağı bilgisini vermiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere henüz onların tamamı bir yere toparlanamamıştı.³¹⁸ İktalar verilerek zor zamanlar geçiren Harezmîler'in durumları yeniden düzeltilti. Böylece, bu topluluk Alaeddin Keykubad'a itaat emekle başıboş bir yağmacı topluluk olmaktan kurtularak daha düzenli bir hayata kavuştular. Alaeddin Keykubad da tehlike arzeden bu topluluğu kontrol altına almış oldu.

1.1.4. Alaeddin Keykubad Zamanında Türkiye Selçuklu Hizmetinde Harezmli Emirler

Alaeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devleti'ne itaat ederek hâkimiyeti altına giren Harezmli emirlere büyük ihtiram gösterdiği gibi onları hilatlarla ödüllendirdi. Bunun yanı sıra, Harezmîler'e ikta ettiği vilayetler de ülkenin en fazla gelir getiren zengin topraklarındandı. Yassı-çimen Savaşı ile buralara kadar gelen Harezmîler'e karşı Alaeddin Keykubad'ın takındığı bu tavır, muhtemel bir Moğol saldırısında onların tecrübe ve savaşçılıklarından faydalanmak istemesinden ileri geliyordu. Nitekim yukarıda değindiğimiz üzere Harezmîler'e önce bir uç bölgesi olan Erzurum ve çevresi ikta edilmişti. Böylece Doğu Anadolu'daki dağınık Harezmîler'in Alaeddin Keykubad'a karşı hem bir güç oluşturma durumu ortadan kalkmış olacak hem de rakipleriyle işbirliği yapmaları engellenmiş olacaktı.³¹⁹ Bunun yanı sıra Alaeddin Keykubad, taze Harezm unsurlarını tercih ederek, bir islah hareketine başladığı da sezilmekle birlikte ölümünün bile onun bu teşebbüsü ile alakalı olduğuna dair bazı alametler zikredilmiştir.³²⁰

³¹⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 433-434. ; Cahen, **a.g.e.**, s. 88. ; Gül, **a.g.e.**, s. 69. Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 27. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s.85. Üremiş, **a.g.e.**, s. 268 .

³¹⁸ Gül, **a.g.e.**, s. 69.

³¹⁹ Geyikoğlu, "Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 282-283. ; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 5. ; Muammer Gül, "Harezmli Türklerin Anadolu ve Yakınoğu'daki Rollerini ve Tesirleri", **Belleten**, C. LXX (70), S. 257, Nisan 2006, s. 100.

³²⁰ Gül, **a.g.m.**, s. 100-101. ; Alaeddin Keykubad, önemli mevkilerde olanların giriştikleri ihtiras ve menfaat çabaları sinucunda oluşan manevi boşluğu, her zaman kendi benliğini koruyan halkın yanın sıra yüksek mevkilerdeki ilim ve makam sahibi insanlarla da tamamlanması için bir iki asırdan beri etkisi altında kalman acem kültürü yerine Türk kültüründen gelen Harezm unsurları ile yenilemek istemiştir. (Bkz.: Osman Turan, Keyhüsrev II, **İA**, C.VI, MEB, İstanbul, 1977, s. 626.)

Keykubad'ın ilk başlarda Harezmliileri Doğu Anadolu'da istihdam etmek istemesine rağmen onların Moğol baskısına uğramalarının ardından bu düşüncesinden vazgeçti. Ancak Harezmliiler'e Orta Anadolu vilayetlerinde ik'talar vererek onları baştaki düşüncesinin dışında başka maksatlarla kullandı. Harezmliiler Moğollar'la mücadelesindeki talihsizliklerini kısa sürede üzerlerinden atarak Selçuklu saflarında başarıyla mücadele ettiler.³²¹ Alaeddin Keykubad, Eyyubiler'e karşı giriştiği sefere Harezmliiler'i de dâhil ettiği gibi, çeşitli zamanlarda Güneydoğu Anadolu'ya sevk ettiği kuvvetler içinde de onları bulundurmuştur. Harezmliiler, Moğollar karşısındaki zayıf ve aciz hallerinin aksine, Selçuklu ordusunun saflarında başarılı hizmet ve faaliyetlerde bulunmuşlardır.³²² Nitekim Kemaleddin Kamyar, Melik Kamil'in 1232 yılındaki saldırı girişimine karşılık yanına aldığı Kayır Han'ın emirleri ve diğer birliklerle Melik Kamil'i yenilgiye uğratıp Kahire'ye geri dönmesini sağlamışlardır.³²³

Yassı-çimen zaferiyle Doğu Anadolu bölgesi Türkiye Selçuklu hâkimiyeti altına girerken Diyar-ı Bekr yöresi de Eyyubiler'in eline geçti. Eyyubi hükümdarı Melik Kamil, Melik Eşref'in yardımıyla Amid (Diyarbakır) ve Hısn-ı Keyfa'yı Artuklulardan alarak oğlu es-Salih'in hâkimiyetine verdi. Daha güneydeki Mardin ise kuşatılmasına rağmen alınamadı ve mağlup hanedanın tek kalesi olarak kaldı. Bu gelişmelerden sonra Selçuklu ve Eyyubi çıkarları çatışmaya başladı.³²⁴ Nitekim; Ahlat'ın Selçuklular tarafından feth edilmesi karşılıksız bırakılamazdı.

Ahlat ve civarını kaybeden Melik Eşref'in, başta Mısır hükümdarı Melik Kamil olmak üzere, sayıları 16'ya varan bütün Eyyubi meliklerini hatta Mardin ve Harput Artuklularını da Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı kışkırtmasıyla sayıları 100.000'den fazla olan bir orduyla Selçuklu topraklarına doğru harekete geçti. 1234 yılında, Halep-Kayseri kervan yolundan Türkiye sınırlarını aşarak ilerlemeye başladılar. Bunu öğrenen Alaeddin Keykubad, Kayır Han komutasındaki Harezmliiler ile birlikte tebasında bulunanlardan ve tabi devletlerden oluşan birliklerle sefere çıktı.³²⁵ Kemaleddin Kamyar kumandasındaki bu kuvvetler, Eyyubiler'in yolu üzerindeki bütün vadi, geçit ve boğazları (Akçaderbend, Duzahdere yolu vs. gibi)

³²¹ Üremiş, **a.g.e.**, s. 268-269.

³²² Geyikoğlu, "Harzemliiler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 283.

³²³ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 434-37. ;

³²⁴ Cahen, **a.g.e.**, s. 88. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 75.

³²⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 434-437. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 533. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 400. ; Geyikoğlu, "Harzemliiler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 283. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 75.

kontrol altına aldılar. Zor duruma düşen Eyyubi ordusu, Melik Kamil aleyhine ortaya atılan birtakım olumsuz söylentilerden dolayı Besni ve Adıyaman taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Eyyubiler'e tâbi durumda olan Harput Artuklu hükümdarının Melik Kamil'i Harput üzerinden harekâta daveti üzerine Melik Kamil, ordusunu o yöne kaydirdi ise de derhal karşı harekâta başlayan Behramşah, Çavlı, Altun-aba vs. gibi büyük emirlerin yönettiği Selçuklu ordusu, Harput önlerinde giriştiği savaşta, Eyyubiler'i kesin bir yenilgiye uğrattı. Eyyubi ve Artuklu kuvvetlerinin savunduğu Harput kalesini de fethetmeyi başardı (Ağustos 1234). Böylece Harput Artukoğulları emirliği sona erdiği gibi, Siverek'te bulunan Melik Kamil de yenilgiyi kabul edip Mısır'a dönmek zorunda kaldı.³²⁶ Neticede Eyyubiler'in bu girişiminde, Harezmlî emirlerin ne kadar çok savaş tecrübeleri ve yetenekleri olduğu ortaya çıktı ve Selçuklular için mücadelede önemli bir takviye kuvvet oldular.

1235 yılında Melik Kamil'in Urfa'yı ele geçirdiği haberi Sultan Alaeddin Keykubad'a ulaşınca bu habere üzülen, Emir Kemaleddin Kamyar'ı Rakka'ya kadar olan bölgeyi, yani bütün Diyar-ı Mudar'ı, Harran, Suruç, Urfa, Süveyda'yı fethetmek için gönderdi. Gürcü ve Frank askerlerinin de katkısıyla bu kentler teslim oldu ve bölgeye Selçuklu valileri, kumandanları atandı. Sonrasında Türkiye Selçuklu Sultanının döndüğünü öğrenen Melik Kamil, yeniden atağa geçerek dört ay zarfında Doğu Anadolu'yu ele geçirip savaş ganimetleri olarak Urfa halkının büyük kısmını sürgün etti.³²⁷ Bazı yerleri de ele geçirip; katliam, yağma ve tahriplerde bulunmuşlardı. Bunu öğrenen Keykubad, Harran'ın tekrar geri alınmasının kendileri için zor olmadığını ancak önce Amid (Diyarbakır)'i almaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Emir Kemaleddin Kamyar'ın, Amid'in alınmasının sanıldığı kadar kolay olmayacağını izah etmesine rağmen hali hazırda buldukları cephede savaşa devam etmek isteyen Kamyar'ın fikrini kabul etmedi.³²⁸

Erzincanlı Kadı Şerefeddin'in oğlu Pervane Taceddin'in, Emir Kemaleddin Kamyar'ın aksine kendisine güvenerek "Eğer sultanımız bendenize izin verirseniz, kadim askerler ve muzaffer Harezmlîler ile Amid (Diyarbakır) şehrini altı ay zarfında ele geçirebilirim." demesi üzerine Alaeddin Keykubad, Amid'i fethetmeye Pervane

³²⁶ Merçil ve Sevim, **a.g.e.**, s. 466.

³²⁷ Cahen, **a.g.e.**, s. 90. ; Turan **Selçuklular Zamanında ...**, s. 402. ; Geyikoğlu, "Harzemlîler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 283. ; Üremiş, **a.g.e.**, 278-284. ; Merçil ve Sevim, **a.g.e.**, s.466.

³²⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 445-446. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 78.

Taceddin'i memur etti.³²⁹ Mardin hâkimi el-Mansur'un yardım ettiği Taceddin Emir Kayır Han'ın idaresindeki Harezmliler'in de olduğu bir ordu kurup Eyyubiler'in elindeki Amid'i bir süre kuşattı. Ancak, müstahkem surları karşısında bir netice alamadı. Bu sırada Amid önünde vakit kaybetmek istemeyen Harezmliler, kuvvetleriyle etrafa dağıldılar. Bunlar, kendi sultanları Celaleddin Harezmsah'a iltica fırsatı vermedikleri ve bu nedenle de ölümüne sebebiyet verdikleri için bu bölgede hüküm süren; Melik Gazi, Bedreddin Lulu, Mardin hâkimi Artuklu Mansur gibilerine karşı kin besliyorlardı. Bu sebepten buralarda yağma ve tahriplere giriştiler. Mardin, Nusaybin, Sincar, Meyyafarikin³³⁰ ve Dunaysır taraflarını yağmaya giriştiler. Hatta Mardin yöresinin bir kısmını da talan ettikleri söylenir.³³¹

1236 yılında Sultan Alaeddin Amid seferine hazırlanırken Moğollar'dan Ögeday Han'ın elçisi geldi. Elçi "Serveran" diye tanınan ve İranlı bir tüccar olan Emir Şemseddin Ömer el Kazvini idi. Elçinin yanında Moğol hanın mektubu ve tercüman olduğu anlaşılan iki Uygur Türkü vardı. Şemseddin Ömer Kazvin tüccarların ileri gelenlerindendi. Erzurum'da bir müddet kaldıktan sonra Moğol hanın aşırı cömertliğini duyup birçok hediye ile huzuruna gitmiş Ögeday Han da onun cömertliğini geride bırakacak ölçüde ihsanda bulundu. Ögeday Han, Şemseddin Ömer'in Anadolu'dan geldiğini öğrenince ona: "Anadolu diyarında hüküm süren Alaeddin Keykubad'ın ülkesinde adalet ve zulüm yönünden durumu nasıldır?" diye sordu. Şemseddin, Alaeddin Keykubad'ın güzel vasıflarını saydı; mülkünde adaletli, insafli ve devlet idaresinde güzel siyasete sahip olduğunu anlattı. Bunun üzerine Han: "Durum sizin anlattığınız gibi olunca bize düşen ona bir elçi gönderip itaate davet etmektir ki, böylece ülkesi askerlerimizin zararından kurtulmuş olsun." dedi. Ögeday Han, Şemseddin Ömer'i hassa kölelerinden iki köle ile beraber elçi olarak gönderdi. Yanlarında "yarlığ" adı verilen birde mektup vardı.³³² Şemseddin Ömer, 633 (1236) yılı sonunda Kayseri'de sultanın yanına ulaştı.

³²⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 446-447.

³³⁰ Diyarbakı'ın ilçesi olup günümüzdeki ismi Silvan olan Meyyafarikin, İslam Kaynaklarında Mafarkin, Mefarkin ve Farkin şelkinde geçerken Grekçe'de Martyropolis (şehitler şehri) Süryanice'de Miphirket, Muharikin, Muphargin ve Ermenice'de Nphkert adlarıyla bilinir. Meyyafarikin, Diyarbakır havzasının kuzeyini kuşatan Güneydoğu Torosları'nın eteğinde Diyarbakır'ı Bitlise bağlayan ana yol üzerinde bulunmaktadır. (Bkz. Ahmet Savran, "Meyyafarikin", **DİA**, C: 29, Ankara, 2004, s. 511.)

³³¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 446-447. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 535. ; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.76. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 404. ; Cahen, **a.g.e.**, s. 90. ; Geyikoğlu, "Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti ...", s. 283.

³³² Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s. 78. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 28.

Sultan Alaeddin Keykubad, Han'ın elçisi Şemseddin Ömer ve iki Moğol'un Kayseri'ye geldiğini Alaiye'de iken Mübarizeddin Çavlı'nın haber göndermesi üzerine öğrendi. Orada bulunan devlet adamlarına elçi heyetini çok iyi ağırlamalarını emreder. Kayseri'ye gelen sultan Diyarbakır (Amid) üzerine gitmeğe hazırlanırken elçileri kabul etti. Han, bu mektubunda: “Adaletli Padişah Sultan Alaeddin bilir ki: Bizim hükümdarlık ve budun severlikteki ünümüz cihanı tutmuştur. O tarafa gidip gelen yolcular senden hoşnutluk gösteriyorlar. Bunu işitiyor ve takdir ediyoruz. Bundan dolayı seni kayırmak ve korumak diliyoruz ve istiyoruz ki sen kendi ülkende gönül hoşluğu ile yaşayasın; Ulu Tanrı bizi yüceltmiş ve değerlemiş, yeryüzünü bizim soyumuza armağan etmiştir. Doğru yolda yürüdüğün için bizim de sana kendi halimizi bildirmeliğimiz lâzımgeldi. Seni dostluğumuza, fermanımızı tutmaya davet ediyoruz.”³³³ diyordu.

Sultan Alaeddin Keykubad, Han'ın yarlığını (mektubunu) okuyup, elçilerin Müslüman oluşundan dolayı memnuniyetini belirtti. Fakat ilk endişesi “il” olmak tabiri ile Moğollar'ın neyi kastettiklerini ve memleketine göz dikip dikmediklerini sormak oldu. Elçi “il” tabirinde hâkimiyet istilanın asla söz konusu olmadığını, sadece Han'a her yıl kıymetli eşya, at gibi hediyeler gönderme ve dostluktan ibaret olduğunu belirtti. Cihan hâkimiyetinin tanrı tarafından kendilerine verildiğine mutlak surette inanan Moğollar, birçok kültür unsurları gibi bu inancı da Türklerden almış bulunuyor; fakat onu kendi mizaçlarına ve aristokratik bünyelerine uygun olarak çok sert bir manada anlıyorlardı. Bu sebeple de bütün Asya'yı ve Avrupa'nın yarısını kan ve ateş içinde bırakan Moğollar dünya hâkimiyetinde kendilerine ortak tanımıyorlardı. Esasen siyasi şartlara göre Sultan Alaeddin Keykubad Türkiye hudutları dâhilinde bir hâkimiyetin temsilcisi olmakla beraber, ecdadının cihan hâkimiyeti fikrine ve bizzat bu şuura yabancı değildi. Alaeddin Keykubad saltanatı boyunca da daima muzaffer olmuştur. Fakat onun da Celaleddin Harezşah'a, söylediği gibi dünyayı alt-üst eden hiçbir devlet ve hükümdarın mukavemetine imkân vermeyen Moğollar'ın bu dostane teklifini kabul etmemek, sembolik olarak onların cihan hâkimiyeti dava ve inançlarına meydan okumak akıl karı değildi. Sultan Alaeddin Keykubad bu muhakeme ile Moğollar'ın

³³³ İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi**, Uzluk Basımevi, Çev: M. Nuri Gencosman, Ankara, 1941, s. 184.

sembollerine saygı göstermek suretiyle Han'ın teklifini kabul ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni taarruzdan koruyordu.³³⁴

Türkiye Selçuklu Sultanı Keykubad, 1237 yılının baharında bir yandan Moğol elçileri ile temas ederken diğer yandan da Eyyubiler'e karşı yapmayı tasarladığı büyük sefer için ordusunu Kayseri'de Meşhed Ovası'nda topluyordu. Orduda Harezmi, Gürcü, Frank, Rus, Kıpçak ve Kürtler yer almakta idi. Sultanın amacı Amid (Diyarbakır)'i fethederek Melik Kamil'e büyük bir darbe vurmaktı.³³⁵

Meşhed Ovası'nda düzenlenen büyük toplantıya, Moğollar'la birlikte birçok Müslüman ve Hıristiyan devletlerden gelmiş olan elçilerin yanı sıra ramazan dolayısıyla melikler ile bütün emirler ve devletin ileri gelenleri de hazır bulundu. Sözü ettiğimiz bu kapsamlı toplantıda devletin önemli merkezlerinden biri olan Sivas'taki vali (Sübaşı) Fahrettin Ayaz'ın ölmesi üzerine onun ölümü ile boşalan Sivas valiliğine, yakın zaman önce Selçuklu hizmetine alınan Harezmliler'in reisi Emir Kayır Han atandı. Sultanın Kayır Han'ı Sivas'ta görevlendirmesinden de anlaşılacağı üzere Alaeddin Keykubad Harezmi emirlere çok güveniyor ve onlara değer veriyordu.³³⁶

Celaeddin Harezmsah'ın ölümüyle Doğu Anadolu'da başsız kalan Harezmi emirlerin Moğollar'a karşı istihdam edilmek kararı ile hizmete alınıp, Türkiye Selçuklularının en verimli topraklarında vilayetler ıkta edilmesi ve reislerine de önemli mevkiler verilmesi Selçuklu emirleri arasında memnuniyetsizliğe sebep oldu. İbn Bibi'nin açıkça zikretmemesine rağmen, bizzat anlattığı hadiseler, Selçuklu emirleri ile Harezmi emirleri arasında, başlangıçtan beri çok şiddetli bir nüfuz mücadelesinin olduğunu göstermektedir. Alaeddin Keykubad'ın Harezmi emirlerine verdiği kıymet ve gösterdiği itimat, Harezmlileri, düşmanlarına karşı bir askeri kuvvet olarak kullanmak istediği kadar, Şehzade İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliahtlığı gibi dahili meselelerin hal yoluna konulması için de bir destek olarak kullanmak istediğini açıklar niteliktedir.³³⁷

³³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 406-407.

³³⁵ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 453-454. ; Abu'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 536. ; Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 408. ; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...*, s. 27. ; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...*, s. 86. ; Merçil ve Sevim, *a.g.e.*, s.466. ; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 92.

³³⁶ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 454. ; Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 409.

³³⁷ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...*, s. 27.

Sultan Keykubad, bu toplantıda devletin mukadderatıyla ilgili başka kararlar da aldı. Bunlardan biri Eyyubi hükümdarı Adil'in kızı olan Gaziye Hatun'dan dünyaya gelen ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliahtlığını ilan ederek, kendi tahtına namzet göstermesidir. Huzurunda bulunan bütün emirlere İzzeddin Kılıç Arslan'ı destekleyeceklerine ve onun buyruklarına uyacakları hususunda zorla sadakat yemini ettirdi. Alınan bir diğer karar da Kir Vard'ın gönderdiği Rum cariyeden olan, Gıyaseddin Keyhüsrev'e tekrar Erzincan'ı vererek bu defa kendisine Çaşnigir Şemsüddin Altun-aba'yı atabey ve melikül ümera olarak tayin etmesidir. Gene bu sırada Moğol hanının elçisi ve Eyyubiler'den Şam (Dımaşk) hükümdarı el-Melikü'l-Eşref ve Halep hükümdarı el-Melikü'n-Nasır'ın elçileri ile müzakereler cereyan etti ve antlaşmalar yapıldı. Keykubad, ülkesinin idari işlerini bu şekilde yoluna koyarken bir yandan da Meşhed Ovası'na dört bir yandan gelen askerler toplanıyordu. Askerler hem Diyarbakır seferi için hazırlanıyor hem de Alaeddin Keykubad'a Ramazan Bayramı olduğundan dolayı şenlikler sergiliyordu. Hatta bir ara Sultan Alaeddin Keykubad ile Celaledin Karatay da mızrak kalkanlarıyla meydana inip gösteri yaptılar.³³⁸

Müslim ve Gayr-ı Müslim birçok devlet elçisinin bulunduğu bu günde Türkiye Selçuklu Devleti'nin, özellikle de Ortadoğu siyasetinin en parlak şahsiyeti olan Alaeddin Keykubad, bayramın üçüncü günü devlet ve hilafet temsilcileri şerefine yakışır ölçüde muazzam bir toplu yemek merasimi düzenletti. Bu mecliste bulunan Şam, Fars, Kirman, Yemen, Taif, Rus, Bulgar, Rum ve Frenk elçileri ile bütün devlet büyükleri ve eşraf tabakası ziyafet çekiyordu.³³⁹ Büyük bir çoşku ile devam eden bu ziyafette Çaşnigir Nusreddin Ali, Sultan Alaeddin Keykubad'a kızarmış kuş eti ikram etti. Keykubad bu eti yedikten sonra rahatsızlandı ve ağrıları giderek arttığından dolayı Atına binerek dinlenmek için Keykubadiye sarayına gitti. Fakat bir türlü iyileşme belirtisi göstermeyen Keykubad Celaledin Karatay'a: "Benim sonum geldi, iyileşmekten ümidi kestim. Bana Kemaleddin Kamyar'ı çağır ona söyleyeceklerim var." dedi. Ancak Kemaleddin Kamyar huzura gelinceye kadar Alaeddin Keykubad'ın dili tutuldu ve söylemek istediği şeyi anlatamadı. Daha sonra durumu ağırlaşan Sultan, Keykubadiye Sarayı'nda Hakk'ın rahmetine kavuştu. İki gün sonra Konya'ya

³³⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 454. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 409-410. ; Cahen, **a.g.e.**, s. 7. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 292-293. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 27-28 ; Hasan Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular)", **Türk Kültürü**, S. 40, C: XXXV, Haziran 1997, s. 375. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 92-93.

³³⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 454-456. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 293-294.

götürülen Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın naşı ecdadına ait Kümbet-seray-i şahan kabristanlığına defnedildi.³⁴⁰

I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu, abisi I. İzzeddin Keykavus'un halefi³⁴¹ olan I.Alaeddin Keykubad 17³⁴² yıllık bir saltanat sürdükten sonra öldüğü zaman henüz 45-50 yaşları arasında bulunuyordu. Sultan dindarlığı, adaleti ve fazileti yanında, diğer Selçuklu Sultanları gibi hür düşünceye sahip ve taassuptan uzak idi. Devlet işleri, askeri seferleri, ilim ve edebi meşguliyet ve sohbetleri dışında eğlenceye de vakit ayırır; mızrak, ok, top ve satranç oyunlarından hoşlanırdı. Türkçeden başka Arapça, Farsça ve Rumca da biliyor; Rumca ve Farsça'yı iyi derecede konuşabiliyordu.³⁴³ Çeşitli kaynaklarda Büyük sultan olarak vasıflanan Alaeddin Keykubad, Türkiye birliğini kurmada kazandığı değerli siyasî ve askerî başarıları yanında, Türkiye'nin ekonomi ve kültür bakımlarından da gelişip yükselmesinde eşsiz hizmetlerde bulunmuştur. Çok önem verdiği ekonomi siyaseti sebebiyle giriştiği birçok seferler sonucunda, ülkeden geçen uluslararası ticaret yollarının güvenliğini sağladığı gibi gelişmesi için de birçok değerli kervansaraylar yaptırmış idi. Bilim, kültür ve sanat ehline daima önem verip, bizzat koruması altına almış olan Alaeddin Keykubad, Moğol istilâsı sebebiyle ülkelerinden kaçan Türkistan ve İranlı bilim adamları, şairler, edip ve sanatkârları Türkiye'ye yerleştirip himayesine almak suretiyle, Anadolu'da Türk kültür ve uygarlığının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu ekonomik ve kültürel etkinliklerin yanında, büyük Selçuklu kentlerini sağlam surlarla çevirtmiş, cami, medrese, köprü, tersane, hastaneler yaptırmış, özellikle Alâiyye, Beyşehir Gölü'nde bir tepe üzerindeki Kubadâbad, Kayseri'deki Keykubadiyye ve Konya'daki saraylarla kendi adına yaptırdığı hastahane (Darüşşifayi Alâyi) anılmaya değer nitelikteki şaheserler arasında yer almışlardır. Onun büyük tarihî kişiliği, kudret, kuvvet ve adaleti yanında, Anadolu'yu her bakımdan bayındır ve mutlu bir Türkiye

³⁴⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 456-457. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 536. ; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 93.

³⁴¹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, s. 312-313. ; Muhammed Bin Havenşah Bin Mahmud Mirhand, **Ravzatus's-Safa Fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Mülk ve'l-Hulefa (Tabakat-i Selçukiyye)**, Çev: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 271. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 347.

³⁴² Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, **Müsameretü'l-Ahbar**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 25.

³⁴³ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 412-414.

haline getirmesi³⁴⁴ ve Batı'dan çok önce gerçekleştirilen Türk-İslam Rönesans'ını başlıca mimarlarından biri olmuştur.³⁴⁵

1.2. II. GYASEDDİN KEYHÜSREV ZAMANINDA HAREZMLİ EMİRLER

1.2.1. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Çıkışı

Sultan Alaeddin Keykubad'ın Kalonaros (Alaiye) hâkimi Kirvard'ın kızı olan Mahperi Hatundan olma büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev, her ne kadar İstanbul Latin İmparatoru Baudouin'e yazdığı mektupta annesinin hristiyan olduğunu babası ile evlendikten sonra da dinini muhafaza ettiğini yazmış olsa da Kayseri'de 1238 senesinde inşa ettirdiği; cami, medrese ve türbelerden oluşan muhteşem bir külliyesi vardır. Bunun yanı sıra Mahperi Hatun'un yaptırdığı eserin kitabesinde ve kendi türbesinde dindar ve hayırsever olduğundan bahseder. II. Gıyaseddin Keyhüsrev babası vefat ettiğinde 16 buçuk yaşında idi.³⁴⁶ Keykubad tahta varis olarak onu değil, Eyyubi Melikesinden olan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı göstermişti.

Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, bayram dolayısıyla düzenlenen büyük ziyafet sofrasında ikram edilen etten zehirlendi. Ölmeden önce ise Kemaleddin Kamyar'ı bir şeyler söylemek için çağırttıysa da henüz Kamyar varmadan dili tutulduğu için söyleyemedi.³⁴⁷

Sultanın ölmeden önce vasiyetini söylemek istediği Emir Kemaleddin Kamyar, Erzincan Kadısı İshak'ın oğluydu.³⁴⁸ İlim ve kültür bakımından devrinin en büyük devlet adamlarından biri olup döneminin en yetkin şahıslarındandı. Zamanla sultanın en yakın adamı ve danışmanı durumuna gelerek son yıllarda yapılan askeri harekâтта, sultanın doğrudan kendisinin kumanda etmediği seferlerde Selçuklu ordusunun yönetiminde hemen hemen her zaman Emir Kamyar yer almıştır.³⁴⁹ Osman

³⁴⁴ Merçil ve Sevin, **a.g.e.**, s.467.

³⁴⁵ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaeddin Keykubad ve Anadolu Savunması", Tarih ve Medeniyet, Tarihvemedenyet.org, s.1545.

³⁴⁶ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 423.

³⁴⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 456-457.

³⁴⁸ Nesevi, **a.g.e.**, s. 125.

³⁴⁹ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında ...**, s. 76-77. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında ...**, s. 87-88.

Turan'ın aktardığı menşur suretinde, 1235 yılında Alaeddin Keykubad'ın onu başkent olarak sürekli kaldığı Kayseri'nin subaşılığana getirmesiyle, Emir Kemaleddin Kamyar'ın memleket ve saltanatın en yüksek mertebesine layık görüldüğü anlaşılmaktadır.³⁵⁰

Alaeddin Keykubad'ın Emir Kamyar'a karşı duyduğu güven tıpkı I. Keykavus'un Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'a gösterdiği yakınlığa benziyordu. Bu yakınlıktan dolayı, aynı Behramşah'ı o zamanki diğer, emirlerin kıskandığı gibi son zamanlarda Selçuklu Devleti'nin yönetim kadrosunda, yüksek bir konumu olan Erzincanlı Kadı Şerefeddin'in oğlu Taceddin Pervane, bütün seferlere Emir Kemaleddin Kamyar'ın görevlendirilmesini ve onun sürekli olarak yakın ilgi görmesini kıskanıyordu. Yukarıda teferruatlı anlattığımız, Kamyar'ın kuşattığı ve bir sonuç alamadığı Amid kalesi üzerine sefer yapma arzusunu sultana beyan etmiş, sultan da ona bu fırsatı vermişti. Ancak Taceddin Pervane'nin, Kamyar kadar dahi başarı gösterememesi, Taceddin'in iyice gözden düşmesine sebep olmuştu.³⁵¹ Taceddin Pervane'nin Kamyar'a karşı duyduğu kıskançlığın etkilerini sultanın ölümünden sonra ortaya çıkan iki ayrı rakip grup içinde karşı karşıya yer almalarında da görüyoruz.³⁵²

Sultan Alaeddin Keykubad'ın gizli tutulması gereken ölümünün haberi süratle Melik Gıyaseddin'e ulaştırıldı. Gıyaseddin ise haberi alır almaz kendisine yakın olan emirlere haber gönderip kendi yanına çağırdı; Çaşniğir Şemseddin Altun-aba, Kadı Şerefeddin oğlu Taceddin Pervane, Üstadüddar³⁵³ Lala Cemaleddin Ferruh, Sadeddin Köpek, Gürcü oğlu Zahirreddin gibi emirler bu davete icabet ederek süratle onun huzuruna gelmeleri üzerine Gıyaseddin, verdiği vaadlerle onların güvenini kazandı. Ertesi sabah (4 Şevval 634/ 31 Mayıs 1237 Pazar günü) Emir Kemaleddin Kamyar yanında Hüsameddin Kaymeri, Hüsameddin Kayır Han ve diğer yabancı emirlerle sultanın ölümünden habersiz şehrin meydanında gezinirken, Melik Gıyaseddin'in yanında toplanmış olan emirler, onu tahta çıkarmak için bütün tedbirleri alıp çarçabuk Keykubadiye Sarayından Kayseri'deki saltanat sarayına getirdiler. Çok kısa bir zaman

³⁵⁰ Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî ...**, s. 74-76.

³⁵¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 447.

³⁵² Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...**, s. 89-90.

³⁵³ Abbasilerde, Harezmsahlılar'da ve Memluklerde de olan Üstadüddar, Anadolu Selçuklularında hükümdarın mallarını cibayet ve sarfa memur olup, sarayın ve saraya ait mutfak ve şaraphane ve diğer malzemelerin ve burada ki bütün saray memeur ve hademelerinin en büyük amiri idi. Üstadyar'ın üzerinde Selçuklu memleketlerindeki evkafın nezaret ve murakabesi vazifesi de vardı. (Bkz. : Uzunçarlı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, s. 80-81.)

zarfında civardan gelenlerle çevresinde büyük bir yandaş grup toplandı. Bunun üzerine adı geçen beyler Gıyaseddin'e biat ettiler. Emir Şemseddin Altun-aba ile Emir Cemaleddin Ferruh, Melik Gıyaseddin'i sağ ve sol ellerinden tutarak saltanat tahtına oturtular. Sonrasında gelenekselleşmiş el öpmek, para saçmak gibi adetler yerine getirmek suretiyle yeni sultanı tebrik ettiler. Böylece, II. Gıyaseddin Keyhüsrev fiilen Selçuklu Sultanı olarak, taraftarlarına, muhalif emirlere ve destekçilerine karşı güvenlik tedbirleri almak üzere harekete geçip, şehrin Meydan Kapısı dışındaki bütün kapılarını³⁵⁴ kapattırdı. Velihaht ise Borgulu (Uluborlu) kalesine hapsedildi³⁵⁵ ve ilk iş olarak şehirde hapis bulunanlar serbest bırakıldı.³⁵⁶

Her şeyden habersiz şehir meydanında dolaşan Emir Hüsameddin Kaymeri Gıyaseddin'e edilen biatların haberini aldı ve bu durumdan son derece rahatsız olarak öfkeleni. Emir Kaymeri, Kemaleddin Kamyar ve Hüsameddin Kayır Han'a, Sultan Alaeddin Keykubad'a edilen yeminden sonra bu duruma seyirci kalmanın kendileri için doğru bir tutum olmayacağını söyledi. Kaymeri, Alaeddin Keykubad'a verdikleri sözün arkasında durmalarının icap ettiğini bütün ordunun kendileriyle beraber olduğunu ve veliahtın da Keykubadiye Sarayı'nda ellerinde bulunduğunu anımsatarak, verdikleri ahde uygun şekilde İzzeddin Kılıç Arslan'ın kesinlikle tahta geçirilmesi gerektiği ve bunun için de gerekirse karşı tarafta bulunanlarla çarpışmayı öneriyordu. Bu konuda Harezmliler'in Reisi Emir Hüsameddin Kayır Han da onunla aynı fikirdeydi. Fakat sakin, yumuşak, ağırkanlı bir insan olan Emir Kemaleddin Kamyar yavaş davranıp işin sonunu görmeyi yeğledi. Bu arada kendisine, herhangi bir karşı çıkma girişiminde bulunmak için iş işten geçmiş olduğu haberi geldi. Emir Kemaleddin buna kulak asmayarak ikinci namazına kadar Meşhed Ovası'nda bekleyerek, işin çığırından çıktığını artık yapacak bir şey kalmadığını gördü. "Allah mülkünü istediğine verir." hükmüne uyararak, Emir Kayır Han, Hüsametdin Kaymeri ve Kemaleddin Kamyar saltanat sarayına gidip Gıyasüddin Keyhüsrev'e biat etti. Keyhüsrev'in davetine ilk koşanlardan olan Emir Taceddin Pervane, Kemaleddin

³⁵⁴ Kayseri surlarının "Yeni Kapı", "Sivas Kapısı", "Kiçi Kapısı", "Boyacı Kapısı" ve "Meydan Kapısı" adlarında beş kapısı vardır. Bunların en büyüğü iç kale bitişiğindeki "Meydan Kapısı"dır. (Edhem, **a.g.e.**, s. 21.)

³⁵⁵ Efe Durmuş, "Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmlî Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 1, Elazığ, 2009, s.224.

³⁵⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 19-20. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 537. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 424. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında ...**, s. 90-91. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 32.

Kamyar'ın önüne geçip, kendisine yemin ettirmek istedi. Kamyar ise onu geri iterek, Kuran-ı Kerim'i aldı ve Keyhüsrev'e sadık olacağına dair büyüklerin huzurunda yemin etti. Emir Kemaleddin'in peşi sıra Kaymeri, Kayır Han ve öteki Harezmi emirler de aynı şekilde yemin etti. Görünürde Keyhüsrev'e muhalefet edecek hiç kimse kalmadı. Böylece onun saltanatına mevcut bütün emirler biat ederek yemin etmiş ve boyun eğmiş oldu. Bunun üzerine yeni sultan ülkenin her yanına haberciler göndererek culusu ilan ettirdi.³⁵⁷ Abu'l-Farac, toplamda tüm eyaletlerdeki hapisanelerde bulunanların serbest bırakılması için fermanlar yazdıran II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in seberst bıraktığı mahkûmların sayısının 12.000 olduğu rivayetini aktarmaktadır.³⁵⁸ Bu mahpusların çoğunuyusa, Keykubad'ın bir süre önce Eyyubiler'le yaptığı savaşlarda alınmış olan tutsaklar oluşturuyordu.³⁵⁹

Tahta geçmesinin ertesi günü (1 Haziran 1237) gelenek gereğince Keykubad için üç günlük matem merasimi yerine getirilmeye başlandı. Sultan bunun için beyaz atlas giyerek tahta oturdu. Emirler, asker ve maiyetini oluşturan görevliler elbiselerinin üstüne eski beyaz örtü³⁶⁰ (gaşiye) geçirdiler. Beşinci gün (9 Şevval 634/ 5 Haziran 1237 Cuma) Alaeddin Keykubad'ın cenazesi Konya'ya nakledildi. Aynı gün matem merasimine son verilerek herkese rütbesine göre saltanat elbisesi verildi ve yeni sultanın cülusu için şenlikler düzenlendi.³⁶¹

Sultan Alaeddin Keykubad, zehirlenmeden önce Eyyubi melikesinden doğmuş olan ortanca oğlunu tahta aday gösterip “ekber-i evlat” geleneğine aykırı davranarak büyük oğlunu veliahtlık hakkından mahrum bırakmıştı. Alaeddin'in böyle bir karar almasında, büyük şehzadenin Hıristiyan bir anneden doğmuş olmasının veyahut da Gıyaseddin'in, devlet yönetimi için olması gereken yeteneğe sahip olmadığından dolayı veliaht göstermediği muhtemeldir. Ancak asıl mesele Keykubad'ın dış politikada Eyyubiler'le ilişkilerini iyi tutarak Moğol tehlikesine karşı birlik olabilme arzusundan kaynaklanıyordu.³⁶² Çünkü daha önce doğuda onu bekleyen

³⁵⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 20-21. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 90-91. ; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri ...**, s. 136.

³⁵⁸ Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 537.

³⁵⁹ Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 92.

³⁶⁰ Genellikle sırmalı ve şeritli örtü Ayrıca aynı şekildeki eyeri örtüsüne de denir.

³⁶¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 22. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 425.

³⁶² Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 94.

Moğol tehlikesine karşılık Eyyubiler’le birlikte savunma cephesi kurmak istemiş ancak bir sonuç alamayınca Moğollar’la anlaşma imzalamak zorunda kalmıştı.³⁶³

Keykubad, Eyyubiler’le anlaşmayı sağlayamayınca doğuya yönelerek, Suriyeyi ele geçirmek için zorlu bir savaşa tutuştuysa da netice alamadı. Tam da bu sebepten Eyyubiler’le akrabalık bağlarını güçlendirmek istiyordu. Eyyubi prensesinden olan oğullarından İzzeddin Kılıç Arslan’a Türkiye Selçuklu Sultanlığına diğerini ise Suriye hükümdarlığına aday gösterirse Eyyubiler’in Selçuklu hâkimiyetine girmesini kolaylaştırmış olacaktı.³⁶⁴

Melik Gıyaseddin, babası Alaeddin’in büyük planı uğruna, hakkı olan veliahtlığı kardeşine vermesinden ötürü babasına karşı kinlenmişti. Veliiahtın belirlenmesinin hemen sonrasında Keykubad’ın esrarengiz bir şekilde zehirlenip hayatını kaybetmesiyle ister istemez bütün dikkatlerin Gıyaseddin üzerinde toplanmasına neden oldu. Hamdullah Kazvini eserinde Keykubad’ın zehirlenmesinden açıkça büyük oğlu Gıyaseddin’i sorumlu tutar.³⁶⁵ Buna ek olarak Mirhand da Gıyaseddin’i sorumlu tutmuştur.³⁶⁶ Ancak Melik Gıyaseddin bu sırada çocuk denecek yaşlarda olmasının yanı sıra korkak ve beceriksiz kişiliği de göz önüne getirilince onun böyle ustalıklı hazırlanmış bir suikastı bizzat planlamasının mümkün olmadığı aşikârdır.³⁶⁷ Nitekim sonraki tarihlerde yazılmış olan Anonim Selçukname’de Gıyaseddin’in kötü tabiatlı emirlerle anlaşarak babasını zehirlediği kaydedilmiştir.³⁶⁸ Öyle görünüyor ki, Sultan Alaeddin Keykubad bir suikast sonucu öldürülmüştür ve bu suikastın arkasında büyük mevki ve mansıp sahibi şahıslar vardır.

Fransız misyoneri Simon de Saint Quantin’e göre; Sultan Alaeddin’in Eyyubi Melikesinden olan oğlunu varis gösterip ölmesinin ardı sıra sultanın emirlerinden olan Saadeddin Köpek, Gıyaseddin’e kendisini Selçuklu tahtına çıkararak sultan yapacağını söyledi. Bunun üzerine Gıyaseddin’i Keykubadiye Sarayından alıp Kayseriye getirdi. Ancak, saray etrafında sultanın 16.000 kişilik Harezmliler’den oluşan askeri vardı ve bu Harezmliler kendilerinin karşısında yer alan 1.000’den fazla Frank birliğinin

³⁶³ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 406-407.

³⁶⁴ Kaymaz, ; *Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...*, s. 94-95.

³⁶⁵ Kazvini, *a.g.e.*, s. 477.

³⁶⁶ Mirhand, *a.g.e.*, s. 272.

³⁶⁷ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, “Selçuklu Araştırmaları Dergisi”, I, (1969), Ankara, 1970, s. 7. ; Kaymaz, ; *Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...*, s. 95.

³⁶⁸ *Anonim Selçukname*, yay. Nadere Celali, Tahran, 1375 (hş.), s. 91.

mevcudiyetinden korkuyorlardı. Gıyaseddin'i sultan yapmak isteyen Saadeddin Köpek, şüpheyle yaklaşılacak Frank birliklerine yolda rastlayınca bir yandan onlara: "İşte efendiniz ve sultanınız! Onu tahta çıkarınız." diye söylerken bir yandan da Gıyaseddin'e endişelenmemesini birlikte tüm sorunların üstesinden gelebilecekleri söyledi ve böylece Gıyaseddin Franklar sayesinde tahta oturdu.³⁶⁹ Bizce de bundan sonra adından sıklıkla bahsettirecek olan Saadeddin Köpek'in payı büyüktür. Zira daha sonra devletin önemli kademelerinde hizmet etmiş ve kendisine engel teşkil eden büyük emirleri tek tek ortadan kaldırmasında başrolü oynayacaktır.

Yönetim, Alaeddin Keykubad'ın ölümünden birkaç yıl öncesine kadar sorunsuz bir şekilde devam ederken, Yassı-çimen Savaşı'nın ardından başsız kalan bir hayli kalabalık ve bir o kadar da güçlü olan göçebe Harezmliler emirler yönetime dahil edildi. Ancak, Türklerden oluşan bu yeni topluluğa yerel emirler tarafından tamamen yabancı gözüyle bakılıyordu. Keykubad'ın zehirlenmesinden sonra onun kararlarını yürürlüğe koymak için, işaret edilen veliahtın tahta geçirilmesi işi Emir Kemaleddin Kamyar, Emir Hüsameddin Kaymeri ve Harezmliler emirlere kalmıştı. Zira Harezmliler'in hizmete alınarak Erzincan, Amasya, Niğde ve Larende gibi vilayetleri iktidar etmesi ve onlara yerli emirlerden daha fazla önem verilmesi, kimisi köle kökenli kimisi İranlı, kimisi de İran kültürü altında yetişmiş olan Türk soylu eski emirlerin Harezmliler'e karşı kin beslemelerine sebep olmuştur. Bu kıskançlıklar Harezmliler'in kendilerine emanet edilen veliaht Kılıç Arslan'a karşı geleneklere göre de sultan olması gereken büyük şehzade Gıyaseddin'in etrafında toplanmalarına neden oldu.³⁷⁰

II. Gıyaseddin Keyhusrev'in Selçuklu Sultanı olarak tahta oturmasının ardından babası Alaeddin Keykubad'ın sağlığında Kayseri'ye gelmiş bulunan yabancı ülke elçilerini kabul ederek babasının Ögedey Han için hazırladığı elçiye Moğolistan'a gitme emrini verdi. Daha sonra Şam Eyyubi Hükümdarı Melik Kamil ve Halep Eyyubi Hükümdarı Melik Nâsır Yusuf ile Keykubad'ın yapmış olduğu tabiiyet antlaşmalarına sadık kalınarak anlaşma yenilendi. Ayrıca o sırada Gıyaseddin'in huzurunda bulunan meşhur tarihçi İbnü'l-Adim'in aktardığına göre; akraba olarak yakın bir iş birliği kurabilmek için Melik Nâsır'ın kız kardeşiyle evlenip kendi kız kardeşini de ona

³⁶⁹ Simon de Saint Quantin, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, Yayıncı: Tufan Karasu, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Alanya, 2006, s.52.

³⁷⁰ Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitanda ...**, s. 98.

vermek suretiyle aralarında bir bağ kurdu.³⁷¹ Çok geçmeden diğer Eyyubi melikleriyle Artuklu emirleri de ona tâbi oldular. Böylece Sultan Gıyaseddin, Mısır Eyyubileri'ne karşı kuvvetli bir cephe meydana getirmiş oldu.³⁷²

1.2.2. Harezmliler'in Selçuklu Hizmetinden Çıkıp Ülkeden Kaçmaları

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına oturmasına rağmen yine de Veliahd İzzeddin Kılıç Arslan'a taraftar olan emirlerin ve Harezmliler'in veliahtı tahta geçirmelerinden şüphe duyuyordu. Karşılıklı güvensizlik içinde her iki taraf da bir diğerinin harekete geçmesinden kuşkulanıyordu. Bunlardan Harezmliler emirlerin durumu en fazla kaygı duyulan konulardandı. Keykubad'ın sayesinde çapulculuktan kurtulup yeni bir düzen kuran Harezmliler, kendilerine karşı beslenen nefretin aşikâr olduğundan bu ortamda kendilerini güvende hissetmiyorlardı.³⁷³ Zira Saadettin Köpek, Harezmliler'in lideri Emir Kayır Han hakkında Keyhüsrev'i doldurarak Harezmliler'in ya veliaht'ı tahta geçirmek için mücadele edeceklerini ya da Selçuklular'ın düşmanı Eyyubiler'e iltica ederek Selçuklular hakkındaki askeri bilgisi ışığında düşmanı sevindireceğini ve Selçuklular'ı zor duruma sokacağını söyleyerek sultanı kışkırtıyordu. Nihayetinde Sultan Gıyaseddin'e eğer Harezmliler Emir Kayır Han tutuklanırsa diğer Harezmliler'in kaçış yolunun kapanacağını ve ülkede asayişin sağlanabileceğini telkin etti. Tutkulu ve kurnaz olan Türk asıllı Emir Sadettin Köpek, Keyhüsrev'in tahta çıkmasında üstlendiği rol dolayısıyla onun yanında önemli bir şahsiyetti. Öyle ki, cülusdan kısa bir zaman sonra bütün devlet adamlarını uzaklaştırmayı ve Gıyaseddin'i kendi nüfuzu altına almayı başarmıştı.³⁷⁴

Keyhüsrev, Emir Sadeddin'in kışkırtmalarıyla tahta oturmasının ikinci ayında Harezmliler'in reisi olan Kayır Han'ı saltanat sarayı mescidinde tutuklattı (Haziran-Temmuz 1237/ Zilkade 634). Tutuklanan Kayır Han'ı akşamüzeri bağlayarak

³⁷¹ Kemaleddin İbn'ül Adim, **Bugyat At- Talab Fi Tarih Halab (Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleleri)**, Yay. Ali Sevim, TTK Yayınevi, Ankara, 2011, s. 4-5.

³⁷² Turan, **Selçuklular zamanında ...**, s. 425. ; Ali Sevim, "Keyhüsrev II", **DİA**, C: 25, s. 349.

³⁷³ Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 105.

³⁷⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 23. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 427. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 105-106. ; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 7.

Zamantı³⁷⁵ Kalesi'ne götürdüler. Orada bir süre zindan koşullarında yaşaması neticesinde hastalandı ve hayatını kaybetti. Aynı gün bu durumdan haberdar olan Harezmliler, Kayır Han'ın yanı sıra diğer devlet ricalinin de bertaraf edilmesini göz önünde bulundurarak kendi hayatlarında tehlikede olduğunu farkettiler ve kendilerine verilmiş olan iktaları da bırakıp ailelerini ve hayvanlarını alarak hızla Kayseri'den uzaklaştılar.³⁷⁶

Reisleri hapsedilen Harezmliler, kendilerine yeni reis olarak Kayır Han'dan sonra en kıdemli emir olan Hüsameddin Berke Han'ı seçtiler.³⁷⁷ Berke Han ile birlikte İhtiyarüddin Berdi Han, Saru Han, Güçlü Han gibi emirlerin kuvvetleri, çocuklar ve kadınlar haricinde yaklaşık 12.000 bin atlıya ulaşan sayılarıyla son derece yıkıcı bir güç unsuru olarak gittikleri yerleri yıkıp yağmalayarak bütün ülkeyi karışıklığa sürüklediler.³⁷⁸

Harezmliler'in durumu sultana bildirildiğinde, sultan devlet ricaliyle birlikte onları durdurup geri çağırması için onlarla dost olan Emir Kemaleddin Kamyar'ı görevlendirdi. Kamyar sarayda bulunan hassa askerleriyle birlikte arkalarından yola koyulup Malatya'ya vardığı zaman orada Malatya subaşı Seyfüddevle Ertokuş, Kamyar'a Harezmliler'in Malatya'dan geçip Harput'a doğru ilerlediklerinin bilgisini verince Kamyar, Seyfüddevle Ertokuş'u onların peşinden Harput'a gönderdi. Ertokuş, Harput'a ulaştığında Harezmliler Arapkir yolundan Fırat'ı geçmiş bulunuyorlardı. Ertokuş Harput'a vardığında Harput subaşı Seyfeddin Bayram ile Harezmliler'in yolunu kesmesi üzerine anlaştılar. Bunun üzerine Harezmliler, Selçuklu kumandanlarına bir elçi gönderip "Biz çaresiz ve avare bir haldeyken Selçuklu Devleti sayesinde huzura, rahata, emniyete ve saadete kavuştuk Sultan Alaeddin Keykubad, sahip olduğu büyüklükle kullarına iyi davranma ve garipleri hoş tutma ilkesini güdüyordu. O Hakk'ın rahmetine kavuşunca reisimiz olan Kayır Han'ı belirlenebilmiş

³⁷⁵ Zamantı Kalesi, Kayseri'de Pazar Ören'in 8 km. kuzey doğusunda ve Pınarbaşı'nın 13 km batısında yer almaktadır. (Faruk Sümer, **Yabanlı Pazarı Selçuklular Devrinde Büyük Bir Fuar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 41.

³⁷⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 23. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 537. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 427. ; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri ...**, s. 137. ; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.889. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 106-107. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 301. ;

³⁷⁷ Harezmliler'in Kayır Handan Sonra en büyüğü olan Berke Han'ın 5.000 süvariye sahip olduğunu ve ondan sonraki sırada ise İhtiyarüddin Berdi Han olduğunu ondan sonra Saru Han ve son olarak Keşli Han olduğunu kaydeder. Bkz: Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, dipnot: 254, s. 107.

³⁷⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 23. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatında ...**, s. 107. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 59.

bir suçlu olmadan tutuklayıp hapse attılar. Biz de canımızın derdine düşüp bu hanedanın hizmetinden çıktık. Biz rızığımız için yollara düştük, herhangi bir kötülük olmadan bizi takip etmeyi bırakınız ki biz de düştüğümüz bu zor durumda iyilik ve doğruluk yolundan sapmayalım, düşmanlık ve savaş yolunu tutmayalım.” dediler.³⁷⁹ Ancak, kendilerine engel olunmamasını aksi takdirde savaşmak zorunda kalacaklarını beyan eden Harezmliler’i dinlemeyen Seyfüddeve Ertokuş ve Seyfeddin Bayram’ın, aldıkları buyruk doğrultusunda onları zorla durdurmaya çalışmaları neticesinde savaş cereyan etti. Tüm güçleriyle kendilerini savunan Harezmliler, Selçuklu kuvvetlerine karşı büyük bir başarı elde etti. Onlar, Bayram’ı öldürüp Ertokuş da esir ederek beraberlerinde ele geçirdikleri çok sayıda at ve eşya gibi zengin bir ganimetle bekleme yapmadan Şam’a doğru hareket ettiler.³⁸⁰

Harezmliler emirler elde ettikleri ganimetlerle Ayıntab, Siverek ve Sümeysat bölgelerine kadar giderek, o bölgeleri de yağmaladıktan sonra yollarına devam edip Harran, Urfa, Suruç, Rakka, Re’sülayn (Ceylanpınar) ve başka beldeleri de ele geçirdiler. Bu sırada Berke Han, Saru Han, Berdi Han, Güçlü Han ve diğer Harezmliler emirlerinin bir kısmı, 12.000 ulaşan süvarisiyle beraber Halep Eyyubi Hükümdarı Nasır’ın, bir bölümü de Hısn-ı Keyfa hükümdarı Melik Kamil’in oğlu olan Melik Salih’in hizmetine girdi. Böylece Eyyubiler’in Güneydoğu Anadolu’daki gücü arttı.³⁸¹ Harezmliler’in elde ettikleri yerlerin çoğusu yine Harezmliler’e ikta olarak verildi. Zapt edilen yerleri aralarında (malikâne hükmüne) rütbelere kişi sayısına ve güçlerine göre paylaşıp güç kazandılar. Dudı oğlu adında bir Türkmen beyinin idaresinde bulunan ve rivayete göre sayıları 70.000’e ulaşan bir türkmen kitlesi de onlara katıldı. Harezmliler bölgenin en kuvvetli kalesi Harran’da ikamet eden reisleri Berke Han’a yeterince güvenmediklerinden ötürü ona sadakat etmiyorlardı. Bölge güçlerinin engel olma çabalarına rağmen, 1237 sonbaharından 1246 yıllarına kadar Harezmliler; destek verdikleri Melik Salih’in yardımcı kuvveti sıfatıyla, Şam’ın kuzeyi ve kısmen Doğu Anadolu bölgesini de içine alan geniş bir coğrafyada irili ufaklı birçok

³⁷⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 23-24.

³⁸⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 23-24. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 302. ; Kaymaz, ; **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...**, s. 107. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 59. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 428.

³⁸¹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler" **DİA**, C: XII, TDV, İstanbul, 1995, 23.

saldırıda bulunup yağma ve tahribi sürdürmeleri neticesinde uzun süre karışıklıklar çıkmasına, bölgede huzur ve asayişin bozulmasına sebep oldular.³⁸²

Harezmliler'in reisleri Kayır Han'ın yakalanması neticesinde kaçmaları ve kaçtıkları yerlerde sebep oldukları tahribat onlara karşı duyulan endişenin haklılığını kanıtlar niteliktedir. Harezmliler'in son durumu Harezmliler'le birlikte Alaeddin'in vasiyeti doğrultusunda II. Gıyaseddin'in tahta çıkmasını engellenmeye çalışan Kemaleddin Kamyar için de tehlike arz ediyordu. Üstelik onları durdurmak için arkalarından gönderilen Kamyar'ın bir başarı elde edemeden gerisin geri dönmesi de onun için bir dezavantaj oldu. Emir Kemaleddin, Harezmliler'e karşı Selçuklu ordusunun bozulduğunu, Şemseddin Bayram'ın öldürülmesini ve Seyfüddevle'nin esir edildiği haberini Sultan Gıyaseddin'e aktarınca kendisini büyük bir üzüntü ve endişe kapladı. Kamyar'ın düştüğü bu durumu fırsat bilen Emir Saadettin Köpek, sultanı Kemaleddin Kamyar'a karşı kışkırtmaktan geri durmadı.³⁸³ Önü alınamayan Köpek, kendi faaliyetlerine engel teşkil edebilecek yaşlı atabey Şemseddin Altun-aba'yı Kayseri'de öldürmesiyle bu ölümden yardımını aldığı Taceddin Pervane, nüfuzundan dolayı artık hedef haline gelmişti.³⁸⁴

Emir Sadeddin Köpek, Keyhüsrev'in liyakatsizliği, arzu ve ihtiraslarını kullanarak devletin önde gelen adamlarını teker teker ortadan kaldırıp, kendi iktidarlık ihtirasları için siyasi cinayetler işleyerek hedefleri doğrultusunda ilerliyordu. Selçuklu Devleti'ni avucunun içine alan Sadeddin Köpek, bizzat kendisinin tahta çıkması gibi görülmemiş bir hayal peşine düştü.³⁸⁵ Neticede bu tehlike fark edilip, Selçuklu Devleti bu ihtiraslı adamdan kurtulunca, geri planda oldukları için, öldürülmemiş ve kenarda kalmış kimseler hizmete çağırıldı. Köpek'in ortadan kaldırılmasıyla bir ara vaziyet düzeliyor ve Selçuklu Devleti tekrar kendini gösteriyordu. Esasen bu dahili sarsıntı hudut dışına aksetmiş değildi. Nitekim Eyyubi melikleri, Trabzon Rum ve Sis Ermeni hükümdarları, hatta İznik'te kurulan Bizans Devleti Selçuklular'a tabiiyetini muhafaza ediyor, Keyhüsrev namına hutbe okutuyor ve para bastırıyorlardı.³⁸⁶

³⁸² İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 39. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 537. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 427. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...**, s. 107-108. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 59-60. ; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 7. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 302-303.

³⁸³ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 24-25. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 429. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...**, s. 108.

³⁸⁴ Osman Turan, "II. Keyhüsrev", **İA**, C: VI, MEB, İstanbul, 1977, s. 622.

³⁸⁵ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 431.

³⁸⁶ Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 433.

1.2.3. Harezmliler'in Yeniden Davet Edilmeleri

Emir Saadeddin Köpek'in, tecrübesiz Sultan Keyhüsrev'i avucunun içine alarak uzun yıllar devlete hizmet etmiş önemli devlet adamlarını ortadan kaldırmasıyla birlikte Köpek'in ihtiraslarından payını alan Harezmliler'in Selçuklu Devleti'nden kaçarak gitmeleri de Türkiye Selçuklu Devleti'nin büyük kayba uğramasına neden oldu. Nihayet, Köpek'in ortadan kaldırılmasıyla yapılan hatanın farkına varan devlet ricali tarafından Harezmliler'in Alaeddin Keykubad'ın politikası doğrultusunda eski yerlerine ve mevkilerine geri çağırılmasına karar verildi. Bu sıralarda Harezmliler Harran, Urfa, Suruç, Rakka ve Re'sülayn bölgelerini paylaşarak güç kazandı. Civardaki Eyyubi meliklerinden bazen biri bazen de diğeri ile anlaşarak, onlar arasındaki mücadelede rol oynuyorlardı.³⁸⁷ Böylece, Eyyubi melikleri arasındaki mücadeleler, bu kontrolsüz unsur dolayısıyla daha da hararetlendi. Bunlar, gerek muhalif, gerek dost her bir hükümdar için büyük bir yük teşkil ediyorlardı. İttifakları sadece maddi menfaate dayandığı için ne zaman dostça ne zaman düşmanca davranacakları belli olmuyordu. Harezmliler'in Anadolu Suriye hudutlarına ve civardaki bölgelere yaptıkları baskı, tecavüzler ve zulümden dolayı endişelenen Şam, Diyarbakır, Rabia, Mısır ve Cizre melikleri her bir emire değerli hediyeler göndererek kendilerini koruyabiliyorlardı.³⁸⁸

Harezmliler Türkiye Selçuklu topraklarından gitmiş olsalarda, Şam-Anadolu arasında büyük ve işlek kervan yolu saldırıları neticesinde tüccar kafilelerini büyük zararlara uğratmalarının yanı sıra bölgede yaşamını idame ettiren halkın topraklarını ekip biçerek iaşelerini temin etmelerini engellemeleri neticesinde Selçuklu onların yapmış oldukları tahribatlar ve zararlarından kenar kalamamıştı. Ayrıca, firar ederken sebep oldukları tahribatla yetinmeyip, fırsat buldukça Selçuklu topraklarına yeniden tecavüz etmek ve çapulculukta bulunmaktan geri kalmıyorlardı. Öyle ki, Harezmliler devletin güney-doğu hudutları üzerinde bir asayişsizlik kaynağı haline gelmişlerdi. Son yıllarda Moğol istilaları neticesinde Türkistan, İran ve Azerbaycan'dan akın akın gelen yeni Türkmen kabileleri de Doğu Anadolu'da sosyal ve ekonomik durumu fazlaca

³⁸⁷ Turan, "II. Keyhüsrev", s. 622.

³⁸⁸ İbn Bibi, a.g.e., II, s. 39. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 60. ; Üremiş, a.g.e., s. 310.

sarsmıştı. Bunlara ek olarak Harezmîler, herhangi bir sebepten dolayı Eyyubi hükümdarıyla müttefik hareket ederek, Selçuklular için bazen dost bazen düşman konumunda bulunup Selçuklu Devleti'nin dış siyasetine tesir ediyorlardı. Bununla da kalmayıp buldukları bölgenin birbirleriyle kardeş olan Eyyubi meliklerinin safları arasında da sık sık yer değiştirerek bölgede savaşların dolayısıyla da huzursuzlukların çıkmasına sebep oluyorlardı. Emniyeti güç temin edilebilen söz konusu bölge Selçuklular ve Eyyubiler arasında daima harp sahası konumundaydı.³⁸⁹

Harezmîler'in, Türkiye Selçuklu Devleti'ne yapmış olduğu maddi zararların halk tarafından tahammül edilemez bir seviyeye ulaşmasıyla yapılan şikâyetler ve dışarıdan gelen müracatlar üzerine, bölgenin bu perişan vaziyeti Gıyaseddin Keyhüsrev'e tüm yönleriyle aktarıldı. Durumun ehemmiyetini kavrayan Keyhüsrev, Harezmîler'in gönüllerinin alınıp, tıpkı babası Alaeddin Keykubad zamanındaki gibi rahat ve huzur içerisinde olacakları teminatı verilerek, geri çağırılmaları için onlarla iyi ilişkileri olan Mecudeddin Tercüman'ı³⁹⁰ memur etti.³⁹¹

Mecudeddin Tercüman, birçok vaat ve her bir emire ayrı ayrı hilatler, altın kınlı kılıçlar, altın dizginli iyi cins atlarla Harezmîler'in yanına gitti. Mecudeddin Harezmî emirlerin huzuruna varıp sultanın mesajını iletince onların hepsi saygıda kusur etmeden sükûnetle dinleyip hediyeleri hürmetle kabul ettiler. Özel hediyelerini alıp hilatlerini giyme sırasında alınlarını yere koyup saygı ve bağlılık gösterisinde bulundular. Ertesi gün Emirlerin hepsi bir araya toplanıp elçi Mecudeddin'i yanlarına çağırıp elçiye: "Biz Sultan Alaeddin zamanında sevilen, sayılan, huzur ve rahat içinde yaşayan insanlardık. Kayır Han olayı üzerine çıktığımız yolda bizi çevirmeye gelen emirlerle istemeden savaştık. Onlara zarar verdik. Hala onun utancını ve sıkıntısını yaşıyoruz. Yaptığımız bunca taşkınlık ve küstahlıkla hangi yüzle ayağımızı o dergahın zeminine koyarız? Biz zor ve güç kullanarak ele geçirdiğimiz bu beldeleri cihan padişahının memleketleri arasında sayıyoruz. Eğer bu yerler bize saltanat menşuru ile

³⁸⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 39. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 537. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 436. ; Turan, "II. Keyhüsrev", s. 622. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 310. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 60.

³⁹⁰ İbn Bibi'nin babası olan Mecudeddin Tercüman, Celaeddin Harezmşah zamanında Selçuklular'la münasebetler kurmuştu. İbn Bibinin annesi de Alaeddin Keykubad zamanında Harezmîlerle'rin ihtiyaçlarını tertip ve sultana arz etmek hususunda kendilerine yardım ederlerdi. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 440-441.

³⁹¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 39. ; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s. 84-85. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 310-311. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 60-61.

verilir, buralara ikta yoluyla sahip olursak, buna mukabil size saldıracak düşmana karşı canımızı ortaya koymaktan, bu nimetin bedelini ödemekten geri durmayız. Devletin müttefikleri ile dost düşmanlarıyla da düşman oluruz. Şam, Şiraz, Mısır ve Hicaz bölgelerinden gelip birliklerimize katılanlar da kimseyi taciz etmeyeceklerdir.”³⁹² dediler. Neticede, Harezmliler istekleri doğrultusunda anlaşmaya varınca samimiyetlerini göstermek için nakit sikkelerini değiştirerek ilk cuma günü elçinin huzurunda hutbeyi Keyhüsrev namına okuttular ve şerefine para saçtılar. Böylece kısa bir zaman zarfında emniyet ve asayiş sağlandı. Kervan kafilelerinin yolu açıldı. Harezmliler’in itaati sebebiyle hâkim oldukları bölgede ve civar topraklarda yaşayan ahali ziraati ve ticareti ile meşgul olarak rahata kavuştu.³⁹³

Harezmliler emirler, sultana verdikleri sözlerinin gereğini bir müddet uyguladıysa da bu pek uzun sürmedi. Yakıp yıkmaya ve yağmaya alışmış Harezmliler uzun zaman hadise çıkarmadan duramadılar. Yeniden yollarda ve şehirlerde haksızlık yapıp karışıklık çıkarmaya koyuldular. Yolları kesmeye, insanların mallarını yağmalamaya, halkı yerinden etmeye devam ettiler. Hele Suriye’de yaptıkları zulüm ve tahribat tarifsizdi. Özellikle Bire’nin (Birecik) etrafındaki pek çok yeri; Balis, Sincar ve Ca’ber kalelerini istila ederek el-Cezire ve Şam’ın pek çok beldesini yağmalamışlardı. Civardaki hükümdarların Harezmliler’e para vererek onları idare etmeye çalışmalarının yanı sıra onların çapulculuklarına da iştirak etmek zorunda kalıyorlardı. Yaptıkları zulümlerin sonuncusu ise Selçuklu Sultanına tabii olan müttefikleri Haleplileri fena halde bozguna uğratmalarındır. Harezmliler’in gerek Selçuklu arazisi içinde, gerekse müttefiklerin topraklarında, zarar verdikleri halkın şikâyetleri tekrar yükselmeye başladı.³⁹⁴

Bu sırada Harezmliler’in tahribatına maruz kalan bölgelerdeki kargaşa ortamının zemin hazırladığı Babailer hareketi büyük bir sahayı kaplamış ve iki buçuk ay süreyle Selçuklu Devleti’ni kasıp kavurmuştu. Babailer’in Harezmliler’i de kendi cemiyetlerine davet ettikleri görülüyordu. Harezmliler’in Selçuklu Devleti’ni temelinden sarsan ve devletin zayıflamasının sebeplerinden biri olan bu harekete

³⁹² İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 39-40.

³⁹³ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 39-40. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 436-437. ; Turan, “II. Keyhüsrev”, s. 622. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 311-312. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 61.

³⁹⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, S. 39-40. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 61-62. ; Turan, “II. Keyhüsrev”, s. 622. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 312.

iştiraklarının istenmesi, onların Selçuklu Devleti için ne kadar önemli bir topluluk olduklarını açıkça gösteriyor.³⁹⁵

Selçuklu Sultanı Keyhüsrev'in Babailer isyanını bastırmasından sonra Artuklu, Halep³⁹⁶ ve diğer Şam melikleri bir araya gelerek, bir türlü baş edemedikleri Harezmliler'i dağıtıp bölgeden temizlemek için tabii buldukları Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'den yardım istediler. Moğol tehlikesinden ötürü Haleplilerin bir kısım askerleri de yardım amacıyla Selçuklu ülkesine gönderilmişti. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Melik Mansur'un (1239-1245) kumandasında bulunan müttefiklere Suriye bölgesine sınır olan Malatya, Harput, Elbistan ve Maraş'tan topladığı 3.000 kişilik seçkin bir süvariye Malatya sübaşısı Tercüman Zahirreddin Mansur idaresinde bölgeye gönderdi. Halep hükümdarı gönderilen takviye kuvvete karşı minnettarlığını bildirmek ve övgüler dizip önemli miktarda ulufe ve ihsanlar dağıtarak vaatler verdi. Ardından kendi kuvvetlerini de Birecik taraflarına göndermesiyle iki kuvvet Birecik'te birlikte kurdukları köprü yardımıyla firatı geçmek suretiyle Harezmliler'in izini süre süre Şam (Suriye) askerlerinin başkumandanlığına seçilmiş olan Humus Hükümdarının yanına Re'sülayn'a ulaştılar. Diğer taraftan Harezmliler ise bir seferin yorgunluğu içinde idiler. Reislerinin ikametgâhı olan Harran'a gelerek atlarını dinlendirdiler ve güç toplayıp daha sonra Re'sülayn istikametinde harekete geçmelerinden anlaşılacağı üzere Harezmliler henüz kendilerini savaşa hazır hissetmiyorlardı. Selçuklular'dan gelen kuvvetlerle güçlenen ve çoğunluğunu Eyyubiler'in oluşturduğu müttelik ordu, harp nizamına geçip kendilerini bekleyen Harezmliler üzerine yürüdü. Selçuklu askerleri müttelikler ordusunun sağ ve sol kolunu meydana getiriyordu. Ordu Re'sülayn'ı iki konak geçince harezmliler ile karşılaştı. Harezmliler de mecburen savaşmak zorunda kaldılar.³⁹⁷

Harran ve Re'sülayn yakınlarında 13 Kasım 1240'da cereyan eden şiddetli muharebe sonucunda, her iki tarafta pek çok kayıp vermesine rağmen, bu savaş özellikle Türkiye Selçuklular'ı emirlerinin gayretiyle Harezmliler'in ağır mağlubiyeti

³⁹⁵ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri**, s. 61.

³⁹⁶ Halep şehri Selçuklu ve Atabeyler devrinden beri Türkmenlerin çok kesif bulunduğu bir şehir olmakla birlikte bir kısmında da Türkmenlerin yaşadığı bir bölgedir. Haçlılara karşı büyük hizmetlerde bulunan bu Türkmenlerin bir kısmı şehrin içinde yaşıyorken Yaruklu (Yarukıyye) Türkmenleri ise Halep'te kendi adlarına büyük bir mahalle vücuda getirmişlerdi. Bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 437.

³⁹⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 41-42. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 437. ; Turan, "II. Keyhüsrev", s. 622. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 312-313. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 62.

ile neticelendi. Harezmliler bozgun halinde kaçıma başladılar. Önce Harran'a gelmek suretiyle çocuklarını ve eşlerini alıp öyle kaçtılar. Bu sırada Melik Mansur onları takip ediyordu. Askerin bir kısmını Harran muhasarası için bıraktıktan sonra tekrar takibe koyuldu. Nihayet, Harezmliler geride bıraktıkları ganimete bakmaksızın birçok güçlkle beraber Habur'dan Fırat'ı geçip Halife'nin arazisindeki Bağdat'ın kasabalarından biri olan Ane'ye³⁹⁸ sığındılar. Halife Mustansır Billah onları merhametle karşılayıp ikramda bulundu ve durumlarının iyileşmesi için büyük çaba sarfetti.³⁹⁹

Bu durumlar yaşanırken Harezmliler'in reisi Berke Han kendi ikametgâhı olan Harran'ı Celaleddin Harezşah'ın kâtipliğinde bulunan, şimdi de Berke Han'ın vezirliğini yapan Şehabeddin Zenderi,⁴⁰⁰ Harezmliler'in mağlubiyetini öğrenerek Selçuklu Devleti karşısında durumu kurtarmak için Harran kalesini Selçuklular'a vermek istedi. Ancak, Humus ve Halep melikleri gizlice ona iktalar vereceklerine dair vaatlerde bulunarak Şehabeddin Zenderi'yi bu fikrinden vazgeçirdiler ve bir emri vaki neticesinde kale Eyyubiler'e teslim edildi. Selçuklu emirleri durumu ancak Halep hükümdarının sancağı kaleye çekilince öğrendiler. Harezmlilere ait diğer yerler ise müttefikler tarafından zapt edildi. Urfa Re'sülayn Suruç, Müvezzer ve Rakka'yı Halep hükümdarı, Nusaybin ve Dara mıntıkası da Musul hükümdarı Bedreddin Lulu tarafından işgal edildi. Selçuklu emirleri de kolayca Süveyda'yı (Siverek) ele geçirdiler. Sultan Gıyaseddin'in komutanı Zahirreddin müttefiklerinin uyanık ve hileli tavırlarının farkında olmasına rağmen daha sonra Diyarbakır'ın fethi için onlara ihtiyacı olacağını bildiğinden herhangi bir ihtilaf çıkmasına izin vermedi.⁴⁰¹

Harezmliler'in halifeye ilticaları ile "Harezmliler meselesi"sona ermiş oldu. Fakat Harezmliler, gerek şimdiye kadar olan faaliyetlerinin yıkıcı tesirleri gerekse dâhili

³⁹⁸ Ane, Cezire bölgesinde yer alan Fırat nehri yakınlarında Bağdat'ın eski bir kasabasıdır. Suriye ile Fırat arasında hurma ve üzüm bağları ile meşhur olup yaşayan bedevilerin başlıca ticaret merkezidir. Bulunduğu bölgenin en yaşanılabilir yerlerindedir. Bkz. Streck, "Ane", **İA**, C: I, MEB, İstanbul, 1978, s. 432.

³⁹⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 42. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 62. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 313.

⁴⁰⁰ Köprülü ve Kaymaz, sözü geçen Celaleddin Harezşah'ın kâtibinin Muhammed Nesevi olduğunu kaydeder. Bkz. Köprülü, "Harizmşahlar", **İA**, C:5, MEB, s. 291. Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 63.

⁴⁰¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 42-43. ; Turan, **Selçuklular Zamanında ...**, s. 437. ; Üremiş, **a.g.e.**, s. 313-314. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 62-63.

ve siyasi hadiselerde oynadıkları yeni roller ve Anadolu'da kalan Harezmi bakiyesiyle Türkiye Selçuklu Devleti'ne tesirleri devam etmiştir.

1.3. ANADOLUDA KALAN HAREZMLİLER'İN İZLERİ

Moğollar, Anadolu'ya doğru hızla ilerlerken onların istila ettikleri bölge halkları Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına göç etmeye başladı. Böylece Selçuklular'ın siyasi, etnik ve kültürel tarihine katkıda bulunarak hanedan soyundan olanlar ile beraber bütün Harezmi emirler, idareciler ve onların emrindeki Harezmi Türkler bölge tarihinde yer aldılar. Başlangıçta Celaleddin ile gelenlerin yanısıra daha sonra İran, Kafkasya ve Suriye'den gelenlerin de Anadolu'ya yerleşmeleri sonucunda onlara ait izler günümüze kadar ulaşmıştır.

Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle patlak veren Kayır Han olayından sonra Harezmliler'in önemli bir kısmı büyük emirlerin idaresinde Anadolu'yu terk edip el-Cezire ve Suriye taraflarına giderken asıl büyük kitleye katılmayıp Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kalanlar da olmuştur.⁴⁰²

Anadolu'dan Suriye ve Filistin bölgesine iltica eden Harezmliler'in bir kısmı hem gittikleri bölgede tutunamamaları hem de Türkiye Selçuklu Sultanları arasındaki mücadele ve çaresiz kaldıkları Moğollar karşısında onlardan faydalanma arzuları neticesinde Anadolu'ya dönüş yaptıkları görülmektedir.⁴⁰³

Harezmliler daha Anadolu'ya geldikleri ilk tarihten itibaren Kayır Han, Berke Han, Küçlü Han, Yılan Boğa (Bilen Togu) Han⁴⁰⁴ gibi emirlerin yanında önemli Harezmi bürokratlar da Selçuklular'ın hizmetine girmişlerdir. Bunların en önemlilerinden biri, daha önce Celaleddin Harezmsah'ın Keykubad'a elçi olarak gönderdiği ve ülkesinin baş kadılığını yapmış olan Vezir Taceddin Mu'tez İbn Muhyiddin Tahir'dir.⁴⁰⁵ İbn Bibi'nin Mucireddin Tahir b. Ömer el-Harezmi⁴⁰⁶ olarak tanıttığı bu kişi Mevlana Celaleddin'in hemşehri olarak hitap ettiği yakın bir dostudur

⁴⁰² Faruk Sümer, "Azarbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", s. 435. ; Gül, **a.g.m.**, s. 111.

⁴⁰³ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 79, 141.

⁴⁰⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 433-434. ; Cahen, **a.g.e.**, s. 88. ; Gül, **a.g.m.**, s. 112. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından ...**, s. 27.; Üremiş, **a.g.e.**, s. 268. ; Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde ...**, s.85.

⁴⁰⁵ Aksarayi, **a.g.e.**, s. 49-50, 78-81. ; Turan, **Selçuklu Zamanında ...**, s. 543.

⁴⁰⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I, s. 374-379.

ve Anadolu'da medrese zaviye, hastane ve ribat olarak yaptırdığı pek çok hayratı vardır.⁴⁰⁷

Taceddin Mu'tez İbn Muhyiddin Tahir Moğollar adına borçların tahsili için kararlaştırılan miktarın ödeneceğine dair bir güvence olarak Kastamonu, Develihisar ve Aksaray'ı ikta olarak tahsil etmiştir. 1227 yılında ölen Taceddin'in yerine oğlu Mucireddin Muhammed b. El-Mu'tez, 679 (1280-1281) yılında Abaka'nın huzurunda aldığı hilat, payza ve yarlğ hükmü ile babasının makamına getirildikten⁴⁰⁸ sonra Sultan Mesut tarafından saltanat naipliğine⁴⁰⁹ layık görülmesinden anlaşılacağı üzere baba-oğul Anadolu siyasetinde önemli bir role sahiptir.

Anadolu'da etkili bir role sahip olduğunu gördüğümüz Harezmlî emirlerden biri de Emir Hüsameddin Bicar'dır.⁴¹⁰ İbn Bibi'nin Anadoludaki kıdemli emirlerden biri olarak kaydettiği Hüsameddin Bicar,⁴¹¹ Celaledin Harezmsşah ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı savaşmak için Anadolu'ya gelmiş ancak Harezmlî ordusunun yenilgisinden sonra Anadolu'da kalmıştır. Bicar, Selçuklu Devleti hizmetine girdikten sonra emir-komuta zincirinde çeşitli görevlerde bulunarak önemli bir konuma yükselmiştir. Emir Hüsameddin Bicar, Selçuklu Devleti'nin önde gelenlerinden ve Diyarbakır çevresinin komutanı olan Bicar Bahadır'ın babasıdır. Hüsameddin Bicar, Harput bölgesine sahip iken oğlu Diyarbakır bölgesinin sahibiydi.⁴¹²

Hüsameddin Bicar ve oğlu Bicar Bahadır'ın yanında Sadraddin Kutluşir, Zeyneddin Ali Bahadır, Cemaleddin Horasani Felekeddin Halil gibi emirler Türkiye Selçuklularının iç mücadelelerinde ve özellikle de II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki mücadelelerde önemli rol oynadılar. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kardeşi II. İzzeddin Keykavus ile saltanat mücadelesine girdiği yıllarda Kayseri'de asker toplamak için Felekeddin Halil ile Hüsameddin Bicar'a haberciler göndererek onları bu mücadeleye davet etmesi üzerine bu davete icabet eden emirler "Duyduk ve Uyduk" diye karşılık verip Sultan Rükneddin'in

⁴⁰⁷ Turan, *Selçuklu Zamanında ...*, s. 543.

⁴⁰⁸ İbn Bibi, *a.g.e.*, II, s. 156-157. ; Aksarayı, *a.g.e.*, s. 105. ; Gül, *a.g.m.*, s. 112.

⁴⁰⁹ Aksarayı, *a.g.e.*, s. 108. ; Gül, *a.g.m.*, s. 112.

⁴¹⁰ Kaynaklarda Bicar, Baycar, Bencar, Beycar gibi farklı yazılışları da mevcuttur.

⁴¹¹ İbn Bibi, *a.g.e.*, II, s. 120.

⁴¹² Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks, The Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, 1995, s. 164.

safında yer aldılar. Bunun üzerine iki sultanın 1254 yılında karşı karşıya geldikleri mücadelede zafer İzzeddin Keykavus'un oldu.⁴¹³

1265 yılında tahta çıkan Abaka Han'ın emriyle 1275 yılında Moğollar'ın Memlûklülükler'e ait Birecik'i kuşatması sırasında kuşatmada bulunan Muineddin Süleyman Pervane, Sultan Baybars ile gizli bir bağlantı kurarak, Moğollar'ı beraberce bertaraf etmek için çağrıda bulundu. Pervane'nin mektubu Baybars'a ulaştığında Baybars bu çağrıya icabet edip Pervane'nin derhal harekete geçmesini isteyerek kendisi intikal edinceye kadar durumu idare etmesini istediği bir mektup gönderdi. Fakat Baybars'ın mektubunu taşıyan elçiler, Moğol atlıları tarafından yakalanmış ve Abatay Noyan'ın huzuruna çıkartılmışlardır. Pervane, Han'ı bu elçilerin kendi düşmanı olan Ermeni kralının bir hilesi olduğuna inandırarak elçilerin öldürülmesini sağladı ve bu tehlikeyi bertaraf etti. Ancak Pervane Muineddin Süleyman başta olmak üzere, kendilerinin hayat güvencesi olmadığını düşünen devlet adamları, yaptıkları istişareler sonucuda, Hatiroğlu Şerefeddin Mesud ve kardeşi Ziyaeddin Mahmud, Eminateddin Mikail, Harput Subaşı⁴¹⁴ Hüsameddin Bicar ve onun oğlu Diyarbakır Subaşı Bahaeddin Bahadır, Tatarların memleketten atılması için Sultan Baybars'la kesin olarak anlaşma kararı alarak, imzaladıkları mektubu da Baybars'a ulaştırdılar. Baybars mektubu aldıktan sonra suların az olmasını sebep gösterip, böyle bir mevsimde Anadolu'ya gitmenin imkânsız olduğunu belirterek, sonbahar çıktıktan sonra hareket edeceğini iletmıştır. Böylece artık Anadolu'da yaşamaları zorlaşan Hüsameddin Bicar, Muineddin Pervane'nin de teşviki ile oğlu Bicar Bahadır ve torunları Muineddin ve Muzaffereddin ile birlikte Mısır sultanına iltica ettiler.⁴¹⁵

Aksarayî, bir taraftan Hüsameddin Bicar'ın bulunduğu bölgede çıkan fitnelere elebaşılık ettiğini diğer taraftan da Memlûk Devleti'ne giderken Diyarbekir

⁴¹³İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 120, 139-141. ; Aksarayı, **a.g.e.**, s.77. ; İbn Şeddad, **Baybars Tarihi**,Türkçeye çev. Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1941, s. 61,72-76. ; Gül, **a.g.m.**, s. 112. ; Durmuş, **a.g.m.**, s. 225.

⁴¹⁴ Tımarlı sipahinin önemli vilayet merkezlerindeki kumandanlarına Subaşı denirdi. Bunlar vilayet merkezlerinde bulunup hem o mintıkların emniyet ve asayışı ile meşgul olurlar ve hem de muharebe zamanında kaza, nahiye ve köylerdeki tımarlı sipahiyi kumanda ederlerdi. Bu nedenle Türkiye Selçuklularında, idarî birimi ifade eden askerî bir addir. Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.1, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s. 56.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay., Ankara 1988, s. 103.; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s.31-32, 35-36.

⁴¹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 120, 139-141. ; Abu'l-Farac, **a.g.e.**, II, s. 596-597. ; Aksarayı, **a.g.e.**, s. 77. ; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s. 61,72-76. ; Gül, **a.g.m.**, s. 112. ; Durmuş, **a.g.m.**, s. 225-227. Nejat Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-Din Süleyman**, AÜDTCF Yay., Ankara 1970, s.142-143.

vilayetinin bir yıllık vergilerini, orduya harcanacağı bahanesiyle toplayarak muhalefete başladığını ve Diyarbakır mıntikasındaki askerleriyle, davul (kös), nakkâre, bayrak (alem) ve tam bir teçhizatla Şam diyarına hareket ettiğini kaydeder.⁴¹⁶ Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Bicar bulunduğu bölgenin nüfuzlu bir şahsiyettir.

Gül, Ayni'nin memlûklülere sığınan bu mültecileri Bencer (Bicar) el-Rumi, onun oğlu Bahadır, Ahmed b. Bahadır, on iki rum emiri ve onların kabilesinin neferleri olarak zikrettiğini kaydetmektedir.⁴¹⁷ Oysa Celaledin Harezmsah'la Anadolu topraklarına gelen Harezmliler geldikleri bölge halkıyla bir hayli kaynaşmışlardı. Öyle ki, Türkiye Selçuklu Devleti'nin iç müdahaleleri sırasında Harezmliler, Kıpçak, Kürt ve Arap unsurlar etkili olmuştur. Bicar Bahadır'ın Diyarbakır'da Kürt Beyi olarak anılması⁴¹⁸ da bunlara örnek teşkil etmektedir.

Harezmliler emirlerin Baybars'a ilticalarından hemen önce iki Moğol komutanı Şektay ve kardeşi Çaverçi de Şam'da Memlûklara iltica etmişlerdi. Bicar Bahadır, kuvvetle muhtemel eniştesi olan bu iki Moğol komutanı tarafından Baybars'a takdim edildiler.⁴¹⁹ Öyle görünüyor ki, Muineddin Süleyman Pervane'nin, Bicar'ı Baybars'a göndermesindeki en önemli sebep Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini sağlaması içindir.⁴²⁰

Emir Bicar gibi Harezmliler bölgesinden gelen ve Anadolu'ya yerleşen, çoğunluğu Kanglı/Kanklı, Kıpçaklılar'dan⁴²¹ olan Harezmliler geldikleri coğrafyanın ismini barındıran kavim, oymak ve aşiret isimleriyle Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Türkmen, Yörük ve Kürtler arasında yaşamlarını idame ettirmişlerdir.⁴²² Anadolu'da görülen Teke ve Er-Sarı oymakları, Horasan'da yaşayan Kara-Bayatlar ve Kara-Evli (Kara-Bölük) olarak adlandırılan oymaklarda Harezmliler Türkmenlerindedir. Teke ve Er-Sarı oymakları; Merv bölgesinde 24 obaya ayrılır. Horasan'da yaşayan Kara-Bayatlar: Öz Bayatlar (AkBayatlar), Kara Bayatlar (Horasan Bayatları), Şam- Bayatı

⁴¹⁶ Aksarayı, **a.g.e.**, s. 77. ; Durmuş, **a.g.m.**, s. 228.

⁴¹⁷ Gül, **a.g.m.**, s. 113.

⁴¹⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 139-140-141. ; Aksarayı, **a.g.e.**, s. 77.

⁴¹⁹ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s. 72-75. ; Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, 3.baskı, İstanbul 1981, s. 266. ; Gül, **a.g.m.**, s. 113. ; Durmuş, **a.g.m.**, s. 229.

⁴²⁰ Amitai-Preiss, **a.g.e.**, s. 165.. ; Gül, **a.g.m.**, s. 113.

⁴²¹ Detaylı bilgi için bkz.: Togan, **a.g.e.**, s. 159-166, 199-200. ; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 179-196.

⁴²² M. Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, C: I, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s. 435. ; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 292.

(Kaçan Boyu Bayatları) olmak üzere üç kola ayrılır. Oğuzlar'ın Bozoklar kolundan olan Kara- Evli (Kara-Bölük) oymağının adına izafeten Anadolu'da 10 Kara-Evli köyü vardır. Toros dağlarında ki Yörükler arasında da Kara Evli adında birçok oymak bulunur.⁴²³ Anadolu'ya Harezmîler adı altında gelen Türkmenler'in bir kısmı Afyon civarında, yörük diye anılmaktadır.⁴²⁴ Harezmîler'in bazılarının da Batı Anadolu'da kurulan Germiyan-Oğulları⁴²⁵, Saruhan Oğulları⁴²⁶ ve Osmanlı⁴²⁷ Beylikleri'nin menşelerini oluşturdukları iddia edilmiştir.⁴²⁸

Germiyan-Oğulları'nın Celeleddin Harezmşah'ın Anadolu'da yenilgiye uğraması neticesinde Anadolu'ya yerleşen Harezmîler'den olabileceği; İbn Bibi'nin "Türkmen" kelimesine karşılık olarak "Germiyan Türkleri"⁴²⁹ veya "Etrak ve Germiyan" şeklinde zikretmiş olması gibi, Kütahya'da "Aşiret-i Horezm" isminin tespit edilmesi sonucunda Germiyan-Oğulları'nın, Harezmî yani Kanglı-Kıpçak zümresinden olma ihtimalleri üzerinde durulmuştur.⁴³⁰ Zeki Velidi Togan ise Germiyan: Khermiyan: Khorezmiyan olabileceği gibi bir şahıs ismi olma ihtimalinin daha muhtemel olma neticesine ulaşmıştır.⁴³¹ Öyle görünüyor ki Germiyan-Oğulları Malatya'ya Celeleddin Harezmşah ile beraber gelmişlerdir. Kayır Han'ın ölümünden sonra ülkeyi terketmiş ancak Baba İshak İsyanı'ndan sonra yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'nin himayesine girerek Kütahya bölgesine yerleşmişlerdir.

Harezmî emirlerden biri olan Saru Han Celeleddin'in Yassı-çimen'de yenilgisinden sonra diğer emirlerle birlikte Türkiye Selçuklu hizmetine girmiş emirlerdendir. Saruhan-Oğulları Beyliği'ne adını verdiği kabul edilen dedesinin adını

⁴²³ Şükrü Kaya Seferoğlu - Adnan Müderrisoğlu, **Türk Devletleri Tarihi**, Azarbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1986, s. 100.

⁴²⁴ Yusuf Ziya Yörükkan, **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.411.

⁴²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 39-54. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, C: 1, Ankara, 1988, s. 66-70. ; Mustafa Çetin Varlık, **Germiyan-Oğulları Tarihi (1300-1429)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974. ; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 265-266.

⁴²⁶ Çağatay Uluçay, "Saruhan-Oğulları", **İA**, C: X, MEB, İstanbul, 1966, s. 239-244. ; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 292. ; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 84-91. ; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: 1, s. 79-82. Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 282-284.

⁴²⁷ Togan, **a.g.e.**, s. 317-324. ; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: 1, s. 97.

⁴²⁸ Varlık, **a.g.e.**, s. 22. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 39.

⁴²⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II, s. 210, 211.

⁴³⁰ Yazıncızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, 2009, s. 658, 659, 776, 834-835, 843. Togan, **a.g.e.**, s. 319. ; Vedat Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, C: II, S: 3, Bilecik, 2016, s. 62.

⁴³¹ Togan, **a.g.e.**, s. 485. ; Varlık, **a.g.e.**, s. 7. ; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan ...", s. 374-275.

taşıyan Saru Han'ın tebasının Harezmi kökenli olduğu kabul edilmiştir.⁴³² Bu noktada dönemin etnik yapısını anlamak açısından Manisa'yı ziyaret eden İbn Batuta'nın rivayetleri de önemlidir. İbn Batuta, Manisa'dan hareket ettikten sonra geceyi orada yayla kuran bir Türkmen obasında geçirdiğini aktarır.⁴³³ Saruhan-Oğulları Beyliği'nin bulunduğu bölgede isimlerini daha sonra zikredeceğimiz birçok Harezmi menşeli isim de Harezmi kökenli olduğunu kanıtlar niteliktedir.⁴³⁴

Osmanlı Beyliği'nin ve mensubu oldukları Kayı Boyu aşiretlerinin de Anadolu'ya gelen Harezmliler'le ilişkili olduklarına dair görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri; bir müddet Ahlat civarında yaşadıkları tespit edilen Kayı Boyu'nun Harezmliler'a tabi olduklarını ve Moğol istilası nedeniyle Horasan'dan Doğu Anadolu'ya kaçtıklarını ileri sürerken bir diğeri ise Celaleddin Harezmliler ile birlikte Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya geldikleridir.⁴³⁵ Fakat Fuat Köprülü, öne sürülen tüm temelsiz iddiaları yani Kayı Boyu'nun, XIII. Yüzyılın başlarında, Horasan'daki Moğol mezaliminden kaçarak Anadolu'ya geldikleri görüşünü Osmanlı kronikçilerinin uydurduğunu yazmıştır.⁴³⁶

Vedat Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi" adlı çalışmasında Karesioğulları'nın kökeninin Harezmliler Melik Danişmend Ahmed Gazi'nin nesline dayandırıldığını ve Danişmend Gazi'nin de Harezmliler bir Danişmend olan Taylu Seydi'nin oğlu olduğu kaydediyor. Buna ek olarak Menteşe ve Aydınöğulları'nın da Harezmlilerin en ünlü kumandanı olan Kayı Han'a veya belgelerin işaret ettiği şekilde Kır Bey'e dayandırılmasının mümkün olduğunu kaydetmiştir.⁴³⁷

Anadolu'da kalan Harezmliler'in buldukları yerlerde geldikleri bölgelerin ismini taşıyan köyler kurdukları tespit edilmesiyle birlikte⁴³⁸ Anadolu'da muhtelif aşiret, boy ve oymaklar, bilhassa şiiler ve Dersim bölgesindeki aşiretler Harezmi

⁴³² Turgut **a.g.m.**, s. 63-64.

⁴³³ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, C.1, Çev: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 426-427.

⁴³⁴ Uluçay, **a.g.m.**, s. 239. ; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan ...", s. 374-275. ; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s.84. ; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: 1, s. 79.

⁴³⁵ Togan, **a.g.e.**, s. 322. ; Yımanç, "Celaleddin Harzemşah", s. 53. ; Faruk Sümer, **Oğuzlar**, s. 220. ; Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meselesi" **Bellekten**, C. VII, S. 28, 1943, s. 229.

⁴³⁶ Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meselesi", s. 302-303.

⁴³⁷ Turgut, **a.g.m.**, s. 64, 66-67.

⁴³⁸ Kırzioğlu, **a.g.e.**, s. 435.

kökenli olduklarını iddia ederler.⁴³⁹ Hormek aşiretinden olan Şerif Fırat eserinde; Horasan'dan Erzincan-Dersim ve Bingöl –Kığı-Muş-Varto hattı boyunca yaşayan Hormek kabilesi mensuplarının, atalarından duydukları rivayetler ışığında, kendilerini Harezmi Türkler olarak gördüklerini kaydetmektedir.⁴⁴⁰ Yukarıda detaylı bilgisini aktardığımız Harezmliler'in Ahlat'ı kuşatmaları sebebiyle gerçekleşen Yassı-çimen Savaşı'nda yenilmelerinin ardından bahsi geçen bölgelere yerleşmelerini dikkate aldığımızda Hormek kabilesinin Harezmliler'in bakiyesi olması kuvvetle muhtemeldir.

Harezmliler'in izlerini taşıyan aşiret, boy ve oymak isimlerine Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Batı Anadolu'da rastlamaktayız. Batı Anadolu'da kurulmuş olan Saruhan-Oğulları Beyliği'nin İbn Bibi' de zikredilen Harezmi bir emirin halefi olma ihtimali yüksektir. Alaşehir yer adları ve Muğla'daki Horzum adlı yerleşim yerinin⁴⁴¹ isminin yanı sıra Anadolu'da bulunan aşiret, cemaat, isimlerinin adları şöyledir:

<u>Adı</u>	<u>Yerleşim Yeri</u>	<u>Bağlı olduğu topluluk</u>
Harzem (aşiret)	Kütahya Sancağı	Türkmen Yörükân Taifesinden ⁴⁴²
Horzum (aşiret)	Kütahya, Aydın, Saruhan Sancakları, Güzelhisar Kazası (Aydın), Yalavaç Kazası (Karahisar-ı Sahip)	Konargöçer Yörükân Taifesinden ⁴⁴³
Horzum Kebir (aşiret)	Kütahya Sancağı ⁴⁴⁴	
Harezmi (cemaati)	İçel, Alaiye ve Teke Sancakları	Yörükân Taifesinden ⁴⁴⁵
Horzum (cemaat)	Teke, Menteşe, Hamid, Konya, İçel, Alaiyye, Akşehir Sancakları,	Türkmen Yörükân Taifesinden ⁴⁴⁶

⁴³⁹ Bilal Aksoy, **Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli**, C. I, Yorum Yayıncılık, Ankara, 1985, s. 136. ; Yınaç, "Celaleddin Harzemşah", s. 53.

⁴⁴⁰ Mehmet Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1981, s. 82-83. ; Seferoğlu, Ş K., Müderrisoğlu A., **a.g.e.**, s. 101. ; Nazmi Sevgen, **Doğu ve Güneydoğu'da Türk Beylikleri**, Haz. Şükrü Kaya, Seferoğlu – Halil Kemal Türksözü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982, s. 3.

⁴⁴¹ Paul Wittek, **Menteşe Beyliği 13-14. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Çev. O.Şaik Gökay, TTK, Ankara, 1986, s. 19, 162. ; Gül, **a.g.m.**, s. 116.

⁴⁴² Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Ana Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 88.

⁴⁴³ Türkay, **a.g.e.**, s. 90.

⁴⁴⁴ Türkay, **a.g.e.**, s. 90.

⁴⁴⁵ Türkay, **a.g.e.**, s. 408.

⁴⁴⁶ Türkay, **a.g.e.**, s. 422.

	Ula Kazas (Menteşe), ⁴⁴⁷	
	Adala Ovası (Saruhan),	
	Denizli Kazası (Kütahya),	
	İshaklı kazası (Akşehir)	
Horzum Atik (cemaat)	Aydın Sancağı	Tükmen Yörükani Taifesinden ⁴⁴⁸
Horzum Cedid (cemaat)	Aydın Sancağı	Tükmen Yörükani Taifesinden ⁴⁴⁹
Yörükani Horzum Barze	Saruhan Bölgesinde ⁴⁵⁰	

XIII. Yüzyılın sonunda Ali Bahadır'ın⁴⁵¹ Ankara ve Batı Anadolu'da çıkan isyanda sırtını bölgedeki Harezmliler'e dayaması kendisinin Harezmliler'den olma ihtimalini akıllara getiriyor. Harezmliler'in bakiyesinin izlerini sürdürdüğümüzde, Çukurova bölgesinde Toroslar'da yaşayan ve atalarının Aydın'ın Alaşehir bölgesinden geldiğini söyleyen Horzum Oymağı'nın; Maraş, Kozan, Kayseri ve Sivas taraflarındaki obaları vardır ve tüm bu obaların sayıları 2000 çadırdan fazladır.⁴⁵² Bunların yanı sıra Torosların Binboğa bölgesinde hayatlarını idame ettiren Horzumlu Obası, atalarının Harezm'den Bingöl'e oradan da Binboğa dağlarına geldiğini söylemektedirler.⁴⁵³

Mardin'in güney-batısında VI. yüzyıldan beri Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında bulunan bir kale ve Bizans döneminden beri varlığı tespit edilebilen Harezm adlı bir yerleşim yeri mevcuttur.⁴⁵⁴ Burasını Mardin Artuklu emiri Kudbeddin'in imar edip bağ ve bostan yaptırdığı kaydedilmektedir. Bitlis'te H. 800, 1014 ve 1092 tarihli tescil kayıtlarında bir vakfiyenin şahitleri arasından olup Ahlat'a yerleşmiş Harezmliler'den olduğu anlaşılan Mevlana Şerefeddin el-Hılati el-Harezmî adı göze çapmaktadır.⁴⁵⁵

Yukarıda teferruatlı değindiğimiz Harezmlî Bicar Bahadır, Diyarbakır-Harpüt bölgesinde hâkimiyetini 1277 yılına kadar sürdürmüş ve sonrasında Memlûklülere iltica etmişti. Ancak Bicar ailesinin bakiyesinin kurduğu tahmin edilen Osmanlı

⁴⁴⁷ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937–1530)-Hüdavandigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke, Alaiye Livaları, Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995. s. 83.

⁴⁴⁸ Türkay, a.g.e., s. 422.

⁴⁴⁹ Türkay, a.g.e., s. 422.

⁴⁵⁰ Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan ...", s. 377.

⁴⁵¹ İbn Bibi, a.g.e., II, s. 151, 160-161, 164.

⁴⁵² Ali Rıza Yalman (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, C. II, Haz. Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36-37.

⁴⁵³ Ali Rıza Yalman, a.g.e., s. 361-362.

⁴⁵⁴ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyıllarda Mardin Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 18, 62-63.

⁴⁵⁵ Gül, a.g.m., s. 117.

belgelerinde önceleri Bacer kazası⁴⁵⁶ adıyla kaza isminde bir yerleşim yeri iken daha sonra köy ismi olarak Becervan, Becirvan, Becir Ömer, Bicar Ömer, Bacuvan, Becivan, Bicar⁴⁵⁷ gibi farklı şekillerde yazılan bir merkez köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Harezmliler'in bakiyelerinin kurduğu diğer köyler şöyledir:

<u>Köy Adı</u>	<u>Bağlı Olduğu İl, İlçe</u>
Küçük Harziyan	Kars-Ardahan ⁴⁵⁸
Harezmi	Diyarbakır (Amid) ⁴⁵⁹
Horzum	Sinop, Merkez ⁴⁶⁰
Horzum	Burdur, Tefenni ⁴⁶¹
Horzum	İzmir, Ödemiş ⁴⁶²
Harzuni	Urfa, Siverek ⁴⁶³
Horos, Horosköy	Manisa, Merkez ⁴⁶⁴
Horzum-Alayaka	Manisa, Alaşehir
Horzum-Embelli	Manisa, Alaşehir
Horzum-Keserler	Manisa, Alaşehir
Horzum-Sazdere	Manisa, Alaşehir ⁴⁶⁵
Hanikaharzem	Mardin, Merkez
Harzemo	Malatya, Pötürge
Horozum Kebir	Kocaeli, Kandıra
Horzum Sagir	Kocaeli, Kandıra

⁴⁵⁶ İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, TTK, Ankara, 1995, s. 139.

⁴⁵⁷ Yılmazçelik, **a.g.e.**, s. 144, 148, 151, 154, 158, 159, 163.

⁴⁵⁸ **Köylerimiz**, TC. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara, 1968, s. 399.

⁴⁵⁹ Yılmazçelik, **a.g.e.**, s. 159.

⁴⁶⁰ **Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara, 1946, s. 517.

⁴⁶¹ **Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu**, s. 517.

⁴⁶² **Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu**, s. 517.

⁴⁶³ Gül, **a.g.m.**, s. 117.

⁴⁶⁴ Feridun M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 62, 104, 161-162.

⁴⁶⁵ İbrahim Gökçen, **16. ve 17. Asır Sicillerine göre Saruhan'da Yürük Ve Türkmenler**, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946, s.12. ; M. Çağatay Uluçay, **Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar**, Halkevleri Yayınevi, İstanbul, 1940, s. 159.

Horozum (iki köy)

Urfa, Merkez

Horzum

Manisa, Turgutlu

Horzum-Hotalla

Manisa, Alaşehir

Horzum/Hurzum

Muğla, Fethiye⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Geyikoğlu, “Anadolu’da Kalan ...”, s. 379.

SONUÇ

Şehirlere ve bölgelere göre konumlandırılan “emirlik” makamı oldukça saygın bir konumdaydı. Nizamü’l-Mülk’ün Siyasetname’de verdiği bilgiler ışığında emirlik mertebesine ulaşmanın bir hayli güç olduğu görülüyor. Ancak Harezmsahlar Devleti’nde emirlik makamının hiyerarşik meşakkatli aşamaları kabile mensuplarında pek etkili olmamıştır. Alaeddin Muhammed’in annesi Terken Hatun, nüfuzunu güçlendirmek için Harezm’e gelen ırkdaşlarını askere alıp başlarına da büyük bir çoğunluğu akrabası olan emirleri tayin etmiştir. İktidardaki bu güç paylaşımı Alaeddin Muhammed’in Moğollar’a karşı verdiği mücadelede elini zayıflatmış, sağlıklı kararlar alamamasına sebep olmuştur. Özellikle Otrar mücadelesinden önce iki devlet arasında geliştirilmeğe çalışılan ticari ilişkiler doğrultusunda Cengiz Han tarafından gönderilen/ve çoğunluğu müslümanlardan oluşan kervanın yağmalanıp, kervandakilerin de öldürülmesi, Moğollar ve Harezmsahlar arasındaki ilişkileri germiştir. Bunun üzerine Cengiz Han, olayın sorumlusu Otrar valisi İnalçuk’un kendisine teslim edilmesini istemiş ancak bu talep annesinin tesiri altında kalan Alaeddin Muhammed tarafından reddedilerek neredeyse Harezmsahlar Devleti’ni yıkılma aşamasına getirmiştir.

Terken Hatun ve Alaeddin Muhammed arasındaki anlaşmazlıkları öğrenen Cengiz Han bu durumu kullanarak Valide sultan’a yakın olan emirlerin ağzından uydurma mektuplar yazdırıp sultanın annesiyle arasındaki sorunlardan dolayı emirlerin artık Alaeddin Muhammed’e tabi olmak istemediklerini, sahte bir firari ile Alaeddin Muhammed’e ulaştırıp iki devlet arasındaki mücadelede Moğollar’a avantaj sağlamıştır.

Alaeddin Muhammed’den sonra meşakatli aşamalardan geçerek tahta çıkan Celaleddin Harezmsah Nişabur’a gelerek emirlere ve sınır beylerine haber verip mahiyetine katılmaları emrini gönderdi. Ancak Moğollar’ın yaklaşması üzerine babasının ölmeden önce onun için görev yeri seçtiği Gazne’ye gelen Celaleddin, 50 bin kişilik bir orduya sahip olan akrabası Herat Emiri Emin Melik tarafından karşılandı. Bu esnada Seyfüddin Buğrak El-Haleci, Belh emiri Azamülmülk Hasan Kazlak gibi emirler gelip itaatlerini bildirerek getirdikleri otuz bin atlıyla ordularına güç katmaları Celaleddin’in konumunu sağlamlaştırmıştır. Harezmsahlar devletini toparlayan Celaleddin, hem ülke içindeki mücadelesinde elde ettiği başarılar hem de diğer devletler karşısındaki galibiyetleri ile kendi halkının teveccühüne mazhar olmuştur.

Moğolla'ra ve Gürcülere karşı kazanmış olduğu başarılarla da İslam dünyasının ona karşı büyük bir ümit ve saygı duymasına vesile olmuştur.

Bölgede güçlenip iktidarını kuvvetlendiren Celaleddin, Anadolu'da var olan Türkiye Selçuklu Devleti ile de ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'ne elçiler gönderip dostluk kurarak Moğollar'a karşı birlik olmayı hedeflemiştir. Bu iki devlet ilk başlarda bunu sağlasa da ilişkileri amaçlanan seviyeye ulaşmamıştır. Celaleddin Harezmşah'ın kendisine aşırı güveni ve Erzurum melikinin kışkırtmalarıyla Ahlat'ı muhasara altına almıştır. Bu kuşatma Harezmşahlar ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni Yassı-çimen Savaşı'nda karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. İslam'ın büyük mücahitlerinden biri olan Sultan Celaleddin Mengüberti askeri kudret ve dehasına rağmen siyasi hataları yüzünden yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda Moğol istilası karşısında Eyyubiler ve Selçuklular ile birlikte kurulması mümkün sağlam bir seddin yıkılmasına da sebep olmuştur. Bu savaşı kaybeden Celaleddin kaçarken bir aşiret reisi tarafından öldürülmüş, Celaleddin ile birlikte Anadolu'ya gelen Harezm emirleri ise başsız kalarak dağlara sığınmışlardır.

Başboş kalan ve kendilerine bir yurt bulamayan Harezmli emirler Anadolu'da yağmacılık faaliyetlerinde bulunarak halkın güvenliğini tehdit ediyorlardı. Bu duruma akılcı bir çözüm bulan Alaeddin Keykubad onların gönüllerini alıp kendisine biat etmelerini sağladı. Bu emirlere iktalar verip muhtemel bir Moğol saldırısında onların tecrübe ve savaşçılıklarından faydalanmak istiyordu. Harezmliler'e önce bir uç bölgesi olan Erzurum ve çevresi iktâ edilmişti. Böylece Doğu Anadolu'daki dağınık Harezmliler'in Alaeddin Keykubad'a karşı hem bir güç oluşturma durumu ortadan kalkmış olacak hem de rakipleriyle işbirliği yapmaları engellenmiş olacaktı. Ancak Harezmli emirlerin bölgede karşılaştıkları küçük bir Moğol grubundan almış oldukları mağlubiyet üzerine kendilerine Alaeddin Keykubad tarafından daha güvenli olduğu düşünülen bölgelerden; Kayır Han'a Erzincan, Berke Han'a Amasya, Küçlü Han'a Larende, Bilan (Yılan) Boga Han'a Niğde verilmiştir. Harezmliler'e tahsis edilen bu verimli iktalar bazı Selçuklu emirleri arasında memnuniyetsizliklere neden olsa da Alaeddin Keykubad'ın taze Harezm unsurlarını tercih ederek, bir ıslah hareketine başladığı da sezilmekle birlikte ölümünün bile onun bu teşebbüsü ile alakalı olduğuna dair bazı alametler mevcuttur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Eyyubiler'e karşı giriştiği mücadelede Harezmliler'in büyük yararlılık

göstermeleri Alaeddin Keykubad'ın Harezmlî emirlere olan güveninin boş yere olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Alaeddin Keykubad'ın Kayseri Meşhed Ovası'nda verdiği şölen sırasında ölmeden önce Eyyubi Melikesi'nden olma ortanca oğlu İzzeddin Keykavus'u tahta varis gösterip yanındakilerle birlikte Harezmlî emirlerden de söz almıştır. Buradaki amaç İzzeddin Keykavus'un Moğollar'dan gelebilecek tehditlere karşı Eyyubiler'le olan akrabalık bağı sayesinde onlarla kurabileceği müttefiklik düşüncesinden ileri geliyordu.

Alaeddin Keykubad'ın bu arzusuna rağmen kendi planlarını devreye sokan Saadeddin Köpek, tahta Keykubad'ın büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in çıkmasını sağladı. Harezmlî emirler Keykubad'a verdikleri sözden dolayı bu gelişmeye razı olmasalar da Alaeddin Keykubad'dan sonra otorite kabul ettikleri Kemaleddin Kamyar'ın biatıyla onlar da Gıyaseddin Keyhüsrev'e biat ederek sultana verdikleri sözde duramamışlardır. Saadeddin Köpek, Harezmlî emirlere karşı Gıyaseddin Keyhüsrev'i dolduruşa getirip onların lideri Emir Kayır Han'ı zindana attırarak orada ölmesine sebep olmuştur. Bu olay Selçuklular'a tabi olan Harezmlîler'in kendi akibetlerinden endişelenerek ülkeyi terketmelerine neden olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nden kaçan Harezmlîler yaklaşık 12.000 kişiden oluşan askeri gücüyle gittikleri yerlerde tahribatlar yaratmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti bu tahribatların önüne geçmek amacıyla Harezmlîler üzerine askeri birlikler göndersede muvaffak olamamışlardır. Daha sonra Sadeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasıyla olayların iç yüzünü görebilen Gıyaseddin Keyhüsrev'in Harezmlîler'i yeniden Anadolu topraklarına davet etmesi üzerine davete icabet eden Harezmlî emirler, sultana verdikleri sözlerinin gereğini bir müddet uyguladıysa da bu pek uzun sürmedi. Yakıp yıkmaya ve yağmaya alışmış Harezmlîler uzun zaman hadise çıkarmadan duramadılar. Yeniden yollarda ve şehirlerde haksızlık yapıp karışıklık çıkarmaya koyuldular.

Artuklu, Halep ve diğer Şam melikleri bir araya gelerek, bir türlü baş edemedikleri Harezmlîler'i dağıtıp bölgeden temizlemek için tabi buldukları Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'den yardım istediler. Karşılık bulan çağrılarını sayesinde bir kovalamacanın ardından Harezmlî kuvvetleri büyük bir mağlubiyete uğratılmış ve kaçmak zorunda bırakılmışlardır. Bölgeyi terkederek Bağdat'a giden Harezmlîler halifeden sığınma talep etmişlerdir.

Halifeye ilticaları ile “Harezmliler meselesi” sona ermiş oldu. Fakat Harezmliler, gerek şimdiye kadar olan faaliyetlerinin yıkıcı tesirleri gerekse dâhili ve siyasi hadiselerde oynadıkları yeni roller ve Anadolu’da kalan Harezmlilerle Türkiye Selçuklu Devleti’ne tesirleri devam etmiştir.

Harezmliler, Anadolu üzerinde derin tesirler bırakmış olan Moğol istilası ve hâkimiyetinin habercisi ve adeta provasını teşkil etmişlerdir. Anadolu’ya dağılmış olan bazı Harezmliler topluluklarının burada kalıcı bir statü ile yerleşik hayata geçmeleri Anadolu’nun etnik-kabilevi ve sosyo-kültürel yapısında gözle görülür tesirler meydana getirmiştir. Harezmliler Türklerin izlerini Harzem, Horzum gibi boy ve aşiret isimleri ile birlikte Harezmliler’e ait yer adlarında gözlemlemek mümkündür. Ancak Anadolu’nun Türkleşmesinde Harezmliler’in etkisinin sadece siyasi ve askeri çerçevede incelenerek anlaşılması güçtür. Bunun yanı sıra etnik-kabilevi, sosyal ve kültürel açıdan da incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz ed-Duri. “Emir” **DİA**, TDV, C: 11, İstanbul, 1995.
- Abu'l-Farac, Gregory. **Abu'l-Farac Tarihi**, II, Çev: Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara, 1987.
- Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C: 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1974.
- Aksarayı, Kerimüddin Mahmud. **Müsameretü'l-Ahbar**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Aştıyani, Abbas İkbâl. **Moğol Tarihi**, Sahel İntişarat, Tahran, 1389 (hş.).
- _____. **Tarih-i Kamil-i İran**, Nigah Yayınevi, Tahran, 1397 (hş.).
- Anonim Selçukname**, yay. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşkuner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- Anonim Selçukname**, yay. Nadere Celali, Tahran, 1375 (hş.).
- Amitai-Preiss, Reuven. **Mongols and Mamluks, The Mamluk-İlkhanid War, 1260-1281**, Cambridge University Pres, 1995.
- Baykara, Tuncer. **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.
- Bilal Aksoy, **Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli**, C. I, Yorum Yayıncılık, Ankara, 1985.
- Barthold, Vasilij Vladimiroviç. **Moğol İstilasına kadar Türkistan**, TTK Yayınları, Ankara, 1990.
- Cüveyni, Alaeddin Ata Melik. **Tarih-i Cihan Güşa I-III**, Çev: Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Cüzcani, Minhac-i Sirac. **Tabakat-ı Nasırı** (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlar), Tercüme: Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara, 2015.
- Çakmak, Mehmet Ali. “Moğol İstilası ve Harezmsahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı”, **Türkler**, C: IV, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2002.
- Darkot, Besim. “Harput”, **İA.**, MEB, C: V, İstanbul, 1987, s. 297.
- Devletşah, **Devletşah Tezkeresi**, C: I, Çev: Necati Lugal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

D'Ohsson, Abraham Constantin. **Moğol Tarihi**, Çev: Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008.

Durmuş, Efe. “Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmli Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 1, Elazığ, 2009.

Edhem (Eldem), Halil. **Kayseri Şehri**, Haz: Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

El-Hüseyini, Şadrudin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali. **Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiye**, Çev: Necati Lügal, TTK Yayınlar, Ankara, 1999.

Enveri, Hasan. **Islahat-ı Divani: Dovre-i Gaznevi ve Selcuke**, Kitabhaneyi Tahuri, Tahran. 2535 (Şahenşahi).

Emecen, Feridun. **XVI. Asırda Manisa Kazası**, TTK Yayınları, Ankara, 2013.

Erdoğan, Abdulkadir. “Harezmsahlar İmparatorluğu'nda Askeri Teşkilat”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2004)

Fırat, Mehmet Şerif. **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1981.

Galstyan, A.G. **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, Rusçadan Çev: İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

Geyikoğlu, Hasan. “Doğu Anadolu'da Harezmsahlar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı), Erzurum, 1992).

_____. “Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları”, **Türk Kültürü**, S.373, Ankara Üniversitesi Basımevi, Mayıs 1994.

_____. “Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular)”, **Türk Kültürü**, S. 40, C: XXXV, Haziran 1997.

_____. “Harezmsahlar ve Doğu Anadolu”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C: IV, Ankara, 2002.

Gül, Muammer. **XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

_____. “Harezmliler Türklere Anadolu ve Yakındoğu'daki Roller ve Tesirleri”, **Bellekten**, C. LXX (70), S. 257, Nisan 2006.

Gökçen, İbrahim. **16. ve 17. Asır Sicillerine göre Saruhan'da Yürük Ve Türkmenler**, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946.

Göyünç, Nejat. **XVI. Yüzyıllarda Mardin Sancağı**, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

Grousset, Rene. **Cihan Fatıhi Cengiz-Han**, Çev: İzzet Tanju, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

Gürbüz, Meryem. “Harizmşahlarda Devlet Teşkilatı, Ekonomik ve Kültürel Hayat”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Bilim Dalı), İstanbul, 2005),

_____. “Tekiş, Alaeddin” **DİA**, C: 40, TDV, İstanbul, 2011.

Gürbüz, Osman. “Celaleddin Harizmşah’ın Son Günleri”, **AÜİFD**, S. 37, Erzurum, 2012.

Huart, Cl. “Türşiz” **İA**, C: 12/2, MEB, İstanbul, 1988.

İbn’ül Adim, Kemaleddin. **Bugyat At- Talab Fi Tarih Halab (Selçuklularla İlgili Hal Tercümelere)**, yay. Ali Sevim, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, C.1, Çev: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

İbn-i Haldun, **Mukaddime**, C: I, Çev: Halil Kandır, Ankara, 2004.

İbn Nazif, **et-Tarihu'l-Mansuri**, nşr. Ebu'l-İd-Dudu, Dimaşk, 1981/1401.

İbn Bibi (El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri Er Rugadi), **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)**, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1996.

İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi**, Uzluk Basımevi, Çev: M. Nuri Gencosman, Ankara, 1941, ss.33-34.

İbnü'l-Esir (Muhammed b. Muhammed Abdu'l-vahid eş-Şeybani İbnü'l-Esir), **el Kamil fi't-Tarih, I-X, (Tahkik. Ebu'l-fida Abdullah el-Kadı)**, Beyrut 1415/1995, (Türkçe terc., **el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi, I-XII**, (Çev: Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özaydın; Redaktör: Mertol Tulum), İstanbul, 1987,

İbn Şeddad. **Baybars Tarihi**, Çev. Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

Jansky, Herbert. “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaeddin Keykubad’ın Emniyet Politikası”, **Zeki Velidi Togan’a Armağan**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C: I, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

Kafesoğlu, İbrahim. **Harzemşahlar Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

_____. **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Kazvini, Hamdullah Müstevfi. **Tarih-i Gozide**, Elektronik Derleme: Behmen Ensari, www. Dkling.ir.

Kaya, Önder. “Eyyubi Devleti Meliklerinden El-Eşref Muzaffereddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi (597/1200-635/1237)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı), İstanbul, 2000.

Kaymaz, Nejat. **Pervane Mu'inü'd-Din Süleyman**, AÜDTCF Yay., Ankara 1970.

_____. **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

_____. **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Kırzioğlu, M. Fahrettin. **Kars Tarihi**, C: I, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.

Kiragos, Müverrih. **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, Tercüme: Gürsoy Solmaz, Elips Kitap, Ankara, 2009.

Köprülü, Fuat. “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Bellekten**, C: VII, S. 27, 1943.

_____. “Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşe'i Meselesi” **Bellekten**, C: VII, S. 28, 1943.

_____. “Harizmşahlar”, **İA**, C: 5, MEB, İstanbul, 1964.

_____. **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ötüken, İstanbul, 1986.

Köylerimiz, TC. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara, 1968.

Köymen, Mehmet Altay. **Alp Arslan ve Zamanı II**, A.Ü.Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983.

_____. “Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaeddin Keykubad ve Anadolu Savunması”, Tarih ve Medeniyet, Tarihvedenedeniyet.org.

Kuran, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Nisa 4/59.

Manghol-Un Niuça Tobça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Tercüme; Ahmet Temir, TTK Yayınları, Ankara, 1986.

Merçil, Erdoğan - Sevim, Ali. **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Merçil, Erdoğan. “Türkiye Selçukluları”, **Türkler**, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

_____. **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.

_____. “Sipehsalar”, **DİA**, C: 37, TDV, İstanbul, 2009.

Mirhand, Muhammed Bin Havenşah Bin Mahmud. **Ravzatus’s-Safa Fi Sireti’l-Enbiya ve’l-Mülk ve’l-Hulefa (Tabakat-i Selçukiyye)**, Çev: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. **Camiu’d- Düvel, Selçuklu Tarihi II**, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir 2001.

Nesevi, Muhammed. **Celalüttin Harezşah**, Devlet Matbaası, Çev: Necip Asım, İstanbul, 1934.

Nizamü’l-Mülk, **Siyasetname**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.

Özaydın, Abdülkerim. “Mîr-i Alem”, **DİA**, C: 30, TDV, İstanbul, 1991.

_____. “Harezşahlar Devleti” **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C: IV, Ankara, 2002.

Perviz, Abbas. **Tarih-i Selacuke ve Harezşahan**, İntişarat-ı Kütüb-i İran, Tahran, 1351 (hş.).

Ravendi, Muhammed b. Ali b. Süleyman. **Rahat-Üs-Sudur ve Ayet-Üs-Sürur**, C: II, Çev: Ahmet Ateş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.

Roux, Jean Paul. **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çevirenler: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 191,193.

Runciman, Steven. **Haçlı Seferleri Tarihi**, C: 3, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Sabbâğ, Abbas. “Mîrâhur”, **DİA**, C:30, TDV, İstanbul, 1991.

Savran, Ahmet “Meyyafarikin”, **DİA**, C: 29, TDV, Ankara, 2004.

Seferoğlu, Şükrü Kaya., Müderrisoğlu, Adnan. **Türk Devletleri Tarihi**, Azarbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1986.

Sevgen, Nazmi. **Doğu ve Güneydoğu’da Türk Beylikleri**, Haz: Şükrü Kaya, Seferoğlu – Halil Kemal Türksözü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.

Sevim, Ali. “Keyhüsrev II”, **DİA**, C: 25, TDV, Ankara, 2002.

_____. “Keykavus I”, **DİA**, C: 25, TDV, Ankara, 2002.

Sıbt İnu'l-Cevzi, **Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular**, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Sümer, Faruk. "Azərbaycan'ın Türkleşməsi Tarixinə Ümumi Bir Bakış", **Belleten**, C.XXI, S. 83, Ankara, 1957.

_____. "Anadolu'da Moğollar", "Selçuklu Araştırmaları Dergisi", I, (1969), Ankara, 1970.

_____. **Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Büyük Bir Fuar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.

_____. "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", **Belleten**, TTK Yayınları, C. L, S. 197, Ankara 1986.

_____. **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

_____. **Oğuzlar**, Ana Yayınları, İstanbul, 1980.

Streck. "Ane", **İA**, C: I, MEB, İstanbul, 1978.

Şahin, Mustafa "Habibü's-Siyer'e Göre Türkiye Selçukluları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 1 (2014), 21-40.

Şeşen, Ramazan. "Eyyübiler" **DİA**, C: XII, TDV, İstanbul, 1995.

Taneri, Aydın. "Celaleddin Harizmşah", **DİA**, C: VII, TDV, İstanbul, 1993.

_____. **Harzemşahlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Togan, Zeki Vekidi. **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, 3.baskı, İstanbul 1981.

_____. "Harizm", **İA**, C: V, MEB, İstanbul, 1987.

Turan, Osman. "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Belleten**, C. IX, S. 35, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945.

_____. "Keyhüsrev II", **İA**, C.VI, MEB, İstanbul, 1977.

_____. **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.

_____. **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), C: II, S: 3, Bilecik, 2016.

Türkay, Cevdet. **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Ana Neşriyat, İstanbul, 1979.

Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu, İçişleri Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara, 1946.

Uluçay, M. Çağatay. **Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar**, Halkevi Yayınevi, İstanbul, 1940.

_____. "Saruhan-Oğulları", **İA**, C: X, MEB, İstanbul, 1966.

Uymaz, Emine. **Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)**, TTK Yayınları, Ankara, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1984.

_____. **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal: Büyük Selçukiler, Anadolu Selçukileri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklülerdeki Devlet Teşkilatına Bir Bakış**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

_____. **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, C: 1, Ankara, 1988.

Üremiş, Ali. **Türkiye Selçuklularda Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yayınları, Ankara 2005.

Varlık, Mustafa Çetin. **Germiyan-Oğulları Tarihi (1300-1429)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

Yazıcı, Nesimi. **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, 2009.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza. **Cenupta Türkmen Oymakları**, C. II, Haz. Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Yörükkan, Yusuf Ziya. **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Yılmazçelik, İbrahim. **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Yınanç, Mükrimin Halil. "Celaleddin Harzemşah", **İA**, C: III, MEB, İstanbul, 1977.

Quantin, Simon de Saint. **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, yay. Tufan Karasu, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Alanya, 2006.

Witteck, Paul. **Menteşe Beyliği 13-14. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Çev. O.Şaik Gökyay, TTK Yayınları, Ankara, 1986.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937–1530)-Hüdavandigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Mentеше, Teke, Alaiye Livaları, Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995.

